

**T.C.
ORDU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

KUDÜS EŞRAFINDAN HÜSEYİNİ VE HALİDİ AİLELERİ

ANIL ATMIŞ

**DANIŞMAN
DOÇ. AYŞE PUL**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ORDU 2020

ÖĞRENCİ BEYAN METNİ

Yüksek Lisans/Doktora/Sanatta Yeterlik tezi olarak savunduğum “KUDÜS EŐRAFINĐAN HÜSEYİNİ VE HALİDİ AİLELERİ” adlı çalışmamın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmadan yazdığımı ve yararlandığım kaynakların “Kaynakça” bölümünde gösterilenlerden farklı olmadığını, belirtilen kaynaklara atıf yapılarak yararlandığımı belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

13 /07/ 2020

ANIL ATMIŞ
16530350007

ÖN SÖZ

Filistin coğrafyası, tarihi süreç içerisinde birçok kez işgallere ve istilalara uğramıştır. Bu işgal ve istila hareketlerinin temelinde dini ve ekonomik nedenler hiç kuşkusuz başta gelmektedir. Yüzyıllar içerisinde birçok farklı siyasi iradenin hâkimiyetine dâhil olan kadim coğrafya, Osmanlı yönetimi idaresinde belirli bir dönem sükûnete kavuşmuştur. Lakin İngiltere'nin başını çektiği sömürgeci güçler, Osmanlı topraklarını parçalamaya yönelik planlarını uygulamaya koyunca bu coğrafya 1917 yılında Osmanlı hâkimiyetinden çıkmıştır.

1917-1948 yılları arasında Filistin'deki İngiliz manda yönetimini ve 1948'den günümüze Filistin Ulusal Hareketi'ni dünya kamuoyuna tanıtarak Filistin sorununu bölgesel olmaktan çıkaran iki önemli aile bulunmaktadır. Bu aileler, Filistin'de siyasi ve ekonomik nüfuzu günümüzde de devam eden Hüseyinî ve Halidî aileleridir. Bu aileler, Kudüs'ün önemli ailelerinden olduğu için Osmanlı döneminde Kudüs Belediye Başkanlığı ve Kudüs mebuslukları gibi pek çok önemli ve stratejik mevkiide bulunmuşlardır.

Türk ve İslam dünyası başta olmak üzere dünya siyasi tarihi bakımından ziyadesiyle önem arz eden bu iki aile hakkında Türkiye'de daha önce akademik tez çalışması yapılmaması hazırladığımız bu çalışmanın önemini artırmaktadır.

“Kudüs Eşrafından Hüseyinî ve Halidî Aileleri” adlı çalışmada sürecinde şahsıma her türlü imkânı seferber ederek varlığını yakından hissettiren danışman hocam Sayın Doç. Dr. Ayşe Pul'a; lisans ve yüksek lisans boyunca eğitimimin ve şahsımın gelişimine yardımcı olan Prof. Dr. Sezai Balcı, Dr. Öğretim Üyesi Ali Rıza Yağlı, Doç. Dr. Süleyman Uygun ve Araştırma Görevlisi Sayın Alperay Kaşlı'ya, her durumda beni destekleyen, yanımda olan aileme ve eşim Elmas Atmış'a minnet ve teşekkürlerimi sunarım.

Anıl ATMIŞ

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	i
İÇİNDEKİLER	ii
ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vi
KISALTMALAR ve simgeler	vii
TABLolar	x
GİRİŞ	1
I. BÖLÜM.....	8
1. HÜSEYNÎ AİLESİ	8
1.1. Hüseyinî Ailesi Hakkında Genel Bilgi	8
1.2. Hüseyinî Ailesi'nin Önemli Şahsiyetleri.....	14
1.2.1. Abdülhay Faik el-Hüseyinî.....	14
1.2.2. Abdüllatif el-Hüseyinî.....	15
1.2.3. Abdülmü'ti el-Hüseyinî	16
1.2.4. Abdüsselam el-Hüseyinî.....	17
1.2.5. Ahmed el-Hüseyinî Efendi.....	19
1.2.6. Ahmed Arif el-Hüseyinî.....	20
1.2.7. Ahmed Muhyiddin el-Hüseyinî.....	21
1.2.8. Ali Nuri el-Hüseyinî	21
1.2.9. Cemil el-Hüseyinî	22
1.2.10. Davud el-Hüseyinî	22
1.2.11. Derviş el-Hüseyinî.....	23
1.2.12. Hacı Emin el-Hüseyinî	24
1.2.13. Hasan el-Hüseyinî.....	29
1.2.14. Hüseyin Tevfik el-Hüseyinî ve Oğulları Muhyiddin ve Ahmed Efendiler	29
1.2.15. Hüseyin Haşim el-Hüseyinî.....	31
1.2.16. [Hüseyin] Selim el-Hüseyinî.....	34
1.2.17. İsmail Hakkı el-Hüseyinî	34
1.2.18. Mahmud el-Hüseyinî.....	35
1.2.19. Mehmed Ali el-Hüseyinî	35
1.2.20. Mehmed Halil el-Hüseyinî	36
1.2.21. Mehmed Hanefi el-Hüseyinî	36
1.2.22. Mehmed Kamil el-Hüseyinî (1)	38

1.2.23.	Mehmed Kamil el-Hüseyinî (2)	39
1.2.24.	Mehmed Kemaleddin el-Hüseyinî.....	39
1.2.25.	Mehmed Said el-Hüseyinî	40
1.2.26.	Mehmed Salih el-Hüseyinî	40
1.2.27.	Mehmed Tahir el-Hüseyinî.....	41
1.2.28.	Mehmed Zühdü el-Hüseyinî	42
1.2.29.	Muhammed Vefai el-Hüseyinî.....	43
1.2.30.	Muhyiddin el-Hüseyinî.....	43
1.2.31.	Musa Kâzım Paşa el-Hüseyinî.....	44
1.2.32.	Musa el-Hüseyinî	46
1.2.33.	Mustafa Hüsnü el-Hüseyinî	46
1.2.34.	Mustafa el-Hüseyinî.....	46
1.2.35.	Mustafa Hüsnü el-Hüseyinî	47
1.2.36.	Ömer (Abdüselam) Fehmi el-Hüseyinî	47
1.2.37.	Salih el-Hüseyinî	47
1.2.38.	Said el-Hüseyinî	48
1.2.39.	Selim el-Hüseyinî	50
1.2.40.	Şakir el-Hüseyinî	53
1.2.41.	Şemseddin el-Hüseyinî	53
1.2.42.	Şerif el-Hüseyinî.....	53
1.2.43.	Şükrü el-Hüseyinî	54
1.3.	Alfabetik Sıraya Göre Hüseyinî Ailesi Mensuplarının Memuriyeti.....	57
1.4.	Kronolojik Sıraya Göre Hüseyinî Ailesi Mensuplarının Memuriyeti 62	
1.5.	Hüseyinî Ailesi Soy Kütüğü Tablosu	65
II.	BÖLÜM	66
2.	HALİDÎ AİLESİ.....	66
2.1.	Halidî Ailesinin Soy Kütüğü.....	66
2.2.	Halidî Ailesinin Önemli Şahsiyetleri.....	71
2.2.1.	Abdülvahab el-Halidî.....	71
2.2.2.	Abdurrahman Nafiz el-Halidî (1838-1899).....	71
2.2.3.	Ahmed Kamil el-Halidî.....	73
2.2.4.	Ahmed Kamil el-Halidî.....	73
2.2.5.	Bedir el-Halidî	73
2.2.6.	İbrahim el-Halidî (Ö.1896).....	74

2.2.7.	Mehmed Nazif el-Halidî (d. 1871).....	75
2.2.8.	Mehmed Ruhi el-Halidî (d.1864)	78
2.2.9.	Mehmed Tahir el-Halidî.....	85
2.2.10.	Muaz el-Halidî	85
2.2.11.	Muhammed Yasin el-Halidî	85
2.2.12.	Muhammed el-Halidî	86
2.2.13.	Muhammed Abdulvahab el-Halidî.....	86
2.2.14.	Mustafa Halil el-Halidî	86
2.2.15.	Nefise el-Halidî ve Kardeşi Emine el-Halidî.....	87
2.2.16.	Reşid el-Halidî.....	87
2.2.17.	Selim Ahmed el-Halidî	87
2.2.18.	Şevket el-Halidî.....	88
2.2.19.	Tahir el-Halidî	89
2.2.20.	Yusuf Ziya el-Halidî (d. 1842-1906).....	89
2.3.	Alfabetik Sıraya Göre Halidî Ailesi Mensuplarının Memuriyeti.....	95
2.4.	Kronolojik Sıraya Göre Halidî Ailesi Mensuplarının Memuriyeti..	98
III.	BÖLÜM.....	100
3.	HALİDİ VE HÜSEYNİ AİLESİ REKABETİ.....	100
	SONUÇ.....	105
	KAYNAKÇA	108
	ÖZGEÇMİŞ	112

ÖZET

KUDÜS EŞRAFINDAN HÜSEYİNİ VE HALİDİ AİLELERİ

2020 yılı Filistin'in Türk hâkimiyetinden çıkışının 103. yıl dönümüdür. Filistin, 1917'den günümüze kadar dünyanın en problemlı bölgelerinden biridir. Gerek 1917-1948 yılları arasında Filistin'deki Fransız, İngiliz manda yönetimi ve gerekse 1948'den günümüze İsrail'e karşı Filistin ulusal hareketini şekillendiren, dünya kamuoyuna tanıtan ve bu sorunu bölgesel olmaktan çıkaran Filistin'de iki önemli aile bulunmaktadır. Bunlar siyasi ve ekonomik nüfuzu günümüzde de devam eden Hüseyinî ve Halidî aileleridir. Bu aileler Osmanlı Devleti'nin son döneminde siyasi Siyonizm meselesine de ilk dikkat çeken kişilerdir. Bu aileler, buldukları yerelin Hanedan-ı Kadiminden oldukları için bölgede krizlerle geçen yıllarda da nüfuzlarını arttırmışlardır. Günümüz İsrail ve Filistin meselelerini anlamak için bu ailelerin gerek Osmanlı döneminde ve gerekse Filistin'in Fransız ve İngiliz mandasındaki tutum ve davranışlarının bilinmesi gerekir. Stratejik ve kutsal bölge olan Kudüs'te siyasi ve dini alanlarda oldukça önemli rol oynayan Hüseyinî ve Halidî aileleriyle ilgili yeterli Türkçe çalışma yoktur. Bu çalışma Türk tarihçiliğindeki bu eksikliği gidermeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Filistin, Kudüs, Eşraf, Halidîler, Hüseyinîler.

ABSTRACT

HUSEYNI AND HALIDI FAMILIES FROM JERUSALEM

2020 is the 103rd anniversary of Palestine's exit from Turkish domination. Palestine is one of the most problematic regions of the World since 1917. There are two important families in Palestine that shaped the French, British mandate management in Palestine between 1917-1948 and the Palestinian national movement against Israel since 1948, introducing it to the World public opinion and removing this problem from being regional. These are the Hüseyinî and KHalidî families, whose political and economic influence continues today. Since these families were among the leading figures of Jerusalem, they served as mayor of Jerusalem and Jerusalem deputies during the Ottoman period. They are also the first to draw attention to the issue of political Zionism in the last period of the Ottoman State. Since these families were from the Dynasty of their locals, they increased their influence in the region in the past years with crises. To understand today's Israeli and Palestinian issues, it is necessary to know the attitudes and behaviors of these families both in the Ottoman period and in the French and British mandate of Palestine. There are not enough Turkish studies on the Huseyni and Halidî families, which play a very important role in political and religious areas in Jerusalem, which is the strategic and sacred region. This study aims to overcome this short coming in Turkish historiography.

Key Words: Palestine, Jerusalem, Gentry, KHalidî, Hosseini.

KISALTMALAR VE SİMGELER

A. MKT. MHM	:Sadâret Mektubî Mühimme Kalemi
A. MKT. NZD	:Sadaret Mektûbi Kalemi Nezaret ve Devair
A. MKT. UM	:Sadaret Umum Vilâyât
ABD	:Amerika Birleşik Devletleri / Ana Bilim Dalı
BCA	:Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi
BEO	:Babîâli Evrâk Odası
Bkz.	:Bakınız
BOA	:Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	:Cilt
Çev.	:Çeviren
Der.	:Derleyen
DH. EUM, 1.ŞB	:Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti 1. Şube
DH. EUM, 4.ŞB	:Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti 4. Şube
DH. H.	:Dahiliye Nezâreti Hukuk Kalemi
DH. İD	:Dahiliye Nezâreti İdare
DH. KMS	:Dâhiliye Nezareti Kalem-i Mahsus
DH. MKT	:Dâhiliye Nezareti Mektûbî Kalemi
DH. MTV	:Dahiliye Nezâreti Mütenevvia
DH. MUİ	:Dahiliye Nezâreti Muhaberât-ı Umumiye İdaresi
DH. SAID	:Dahiliye Nezâreti Sicill-i Ahvâl Defterleri
DH. ŞFR	:Dahiliye Nezâreti Şifre Kalemi

DH. TMIK	:Dahiliye Nezâreti Tesrî-i Muamelat ve Islahat Komisyonu
DİA	:Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Ed.	:Editör
Eİ3	: Encyclopedia of Islam, Third Edition
Haz.	:Hazırlayan
H.R. UHM	:Hariciye Nezâreti Umûr-ı Hukûk-ı Muhtalita Müdüriyeti
HR. İM	:Hariciye Nezareti İstanbul Murahhaslığı
HR. İM	:Hariciye Nezâreti İstanbul Murahhaslığı
HR. MKT	:Hariciye Nezareti Mektûbî Kalemi
HR. SYS	:Hariciye Nezareti Siyasî Kısım
HR. TO	:Hariciye Nezareti Babıâli Tercüme Odası
İ. AZN	:İrâde Adliye ve Mezâhib
İ. DFE	:İrâde Defter-i Hakanî
İ. DH	:İradeler Dâhiliye
İ. DUİT	:İrâde Dosya Usulü İradeler Tasnifi
İ. HUS	:İrâde Hususi
İ. TAL	:İrâde Taltifat
İ. TZT	:İrâde Ticaret ve Ziraat
İ.ML	:İradeler Maliyeler
MF. MKT.	:Maârif Nezâreti Mektubî Kalemi
MV	:Meclis-i Vükelâ Mazbataları
MVL	:Meclis-i Vâlâ Belgeleri
N	:Numara

s.	:Sayfa
S	:Sayı
ŞD	:Şurâ-yı Devlet
T.C	:Türkiye Cumhuriyeti
TTK	:Türk Tarih Kurumu
V.	:Volume
Y. MTV	:Yıldız Mütenevvi Ma'rûzât
Y. PRK. UM	:Yıldız Umumî
Y. PRK.AZJ	:Yıldız Arzuhal ve Jurnal
Y.PRK. MŞ.	:Yıldız Perakende, Meşihat Dairesi Maruzâtı
Yay.	:Yayına Hazırlayan / Yayınlanan / yayınevi

TABLÖLAR

Tablo-1 Alfabetik Sıraya Göre Hüseyinî Ailesi Mensuplarının Memuriyeti s. 57-61

Tablo-2 Kronolojik Sıraya Göre Hüseyinî Ailesi Mensuplarının Memuriyeti s.62-64

Tablo-3 Hüseyinî Ailesi Soy Kütüğü Tablosu s.65

Tablo-4 Alfabetik Sıraya Göre Halidî Ailesi Mensuplarının Memuriyeti s.95-97

Tablo-5 Kronolojik Sıraya Göre Halidî Ailesi Mensuplarının Memuriyeti s.98-99

GİRİŞ

Geçmişte Filistin adı, şimdiki Suriye, Ürdün, Lübnan ve Filistin'i kapsayan topraklar için kullanılırken, 1920'li yıllardaki İngiliz sömürgeciliğinin bir dayatması olarak günümüzde; kuzeyde Suriye ve Lübnan, güneyde Mısır, batıda Akdeniz ve doğuda Ürdün Nehri arasında sınırlandırılmış 26.350 km²'lik bir sahayı içine alan coğrafi bölgeyi ifade etmektedir¹. Filistin toprakları, Suriye ile Mısır ve Akdeniz ile Şeria Nehri arasında kalan topraklardır². Günümüz sınırlarına göre; Ortadoğu Bölgesi'nde, İsrail'in doğusunda, Ürdün'ün batısında ve Lübnan'ın güneyinde yer almaktadır, ayrıca İsrail'in güneyinde yer alan Gazze Şeridi de Filistinlilerin yaşadığı topraklardır. Ürdün (Şeria) Nehri Filistin ile komşu Ürdün toprakları arasındaki sınır boyunca devam ederek bölgeyi ikiye ayırır. Bölgenin Ürdün sınırları içinde kalan doğudaki kısmı Doğu Şeria (East Bank) ve batıdaki kısmı Batı Şeria (West Bank) olarak adlandırılır. Batı Şeria bölümünün yüzölçümü yaklaşık 5.800 km² ve Gazze Şeridi'nin yüzölçümü 365 km²'dir. Filistin coğrafyası 4 bölgeden oluşmakta olup bunlar; Ürdün Vadisi, kıyı ve iç düzlükler, dağlık ve tepelik bölgeler ve Güney Çölü şeklindedir. Ürdün Vadisi deniz seviyesinin altında olan bir düzlükten oluşmaktadır. Bu özelliği nedeni ile toprakları oldukça verimli olmakla birlikte su kaynakları kıttır. Ürdün Nehri güneyde tuz ve fosfat bakımından zengin olan Ölü Deniz olarak da adlandırılan Lut Gölü'ne akar. Her iki yaka da tarıma elverişli düzlüklerden oluşmaktadır. Filistin'in diğer bir önemli akarsuyu Yermük Nehri'dir³.

Filistin- Kudüs'ün kısaca siyasi tarihine bakacak olursak; İbranilerin, Pelishtin dediği Filistin ülkesine "Philistina", "Peleshed" veya "Peleshet" denildiği gibi, Yunan-Makedonya hâkimiyeti ile birlikte Palestina denmiştir. İslam hâkimiyeti devrinde ve Osmanlı döneminde, idari bir birim olarak Filistin adı kullanılmamış, bölge Berrü's-Şam, Hıttâ-i Şam ve Arz-ı Şam denilen arazinin bir parçası olarak kabul edilmiştir. 19. yüzyılın sonlarına doğru, Avrupa devletlerinin

¹ Besime Yücel, *Siyasi Coğrafya Açısından Filistin Sorunu*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı, İstanbul 2012, s. 8.

² M. Lutfullah Karaman, "Filistin", *DİA*, C. 13, İstanbul, 1996, s. 89.

³ *Filistin Ülke Raporu*, Haz. Muhammed Murat Yağış, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, İhracatı Geliştirme ve Etüd Merkezi, Ankara, 2010, s. 2.

de etkisiyle beraber Filistin ismi yeniden kullanılmaya başlanmıştır¹. Kudüs, İbrani gelenekten beslenen Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam için kutsal bir bölgedir². Filistin topraklarının, adı bilinen ilk sakinleri, Tevrat'a göre dünyanın en eski milleti olan ve Arap tarihçileriyle bazı araştırmacılar tarafından Arapların atası olduğu kabul edilen Amalika kavmidir³. M.Ö.1200 yılından itibaren Ege göçleriyle gelen akınlar sonucu, kıyı bölgesine sıkışan Kenanlılar, Yunanlıların kendilerine verdikleri isimle Fenikelileri oluşturmuşlardır⁴. Çeşitli bulgular, Kudüs şehrinin Kenanlıların bir kolu olan Yebüsiler'ce kurulduğunu göstermektedir⁵. Kenanlıların kökeni ise şu şekilde olduğu rivayet edilmektedir: Nuh'un oğulları; Sam, Ham ve Yafet'ti. Ham'ın oğulları Kuş, Mitsraim, Put ve Kenan'dır⁶. Kenan ayrıca Yebusilerin, Amorilerin, Girgaşilerin, Hivilerin, Arkilerin, Sinilerin, Arvatların, Tsmarilerin ve Hamatilerin atası olmuştur. Daha sonra Kenan aileleri dağılmış, böylece Kenanlıların sınırı; Sayda'dan Gerar'a, Gazze yakınlarına, Sodon ve Gomorra'ya, Adma'ya Tseboyim'e Laşa yakınlarına dek uzanmıştır⁷.

Filistin'in başkenti olan Kudüs şehrine, ilk dönemlerde "Medinetü-Yebusi" ismi de verildiğini görmekteyiz. Bu ismin veriliş nedeni tarihin başlangıcından beri Kudüs'te ikamet eden ve Kenanlıların içinde lider konumunda kavim olan Yebusilere yöneliktir. İbranice olan Urşelim ismini Yahudiler, Yebusilerin krallarından birine atfen Yeruşalayım olarak kullanmışlardır. Hz. Davud, bu coğrafyayı hâkimiyeti altına aldığı anda kendi ismini vererek Medinetü Davut diye adlandırmıştır. Eski Mısır kitabelerinde, şehrin ismini Uşaman veya Yürüşâlim, Asur yazıtlarında Urusalimu şeklinde görmekteyiz. Kitab-ı Mukaddes, Kudüs şehrinde el-Balat diye bahsetmektedir. Kudüs'ten, Yunanlılar ve Rumlar Hierosolyma, diğer Batılılar ise Jerusalem olarak bahsederler. I. Konstantin M.S. 324 senesinde eski isimlerinden Urşelim ismini şehre iade etmesine rağmen Müslümanların fethine kadar Aelia (İliya) ismiyle anılmıştır. Kudüs siyasi tarihi

¹ Ahmad Fayad Ghannam, *Filistin Sorunu ve Hacı Emin El-Hüseynî*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi,) Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2011, s. 19.

² Karen Armstrong, *Kudüs Kutsal Şehir*, Derin Tarih Yay., İstanbul, 2017, s. 6.

³ M. Lutfullah Karaman, 1996, s. 89.

⁴ Güneş Girgin, *Fenikeliler'de Akdeniz Ticareti*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2006, s. 4.

⁵ M. Lutfullah Karaman, 1996, s. 89.

⁶ *Kutsal Kitap*, Yeni Dünya Çevirisi, ABD, 2019, 10/1,6, s. 17.

⁷ *Kutsal Kitap*, 10/15,16,17,18,19. s. 18.

hakkında çalışmaları olan Rahim Ay, şehrin kuruluşunu M.Ö. 4000 yılına kadar götürürken⁸, MehmedKaya yapmış olduğu çalışmalar neticesinde şehrin kuruluşunu M.Ö. 5000-6000 yıllarına kadar götürmüştür⁹. M.Ö. 2000’li yıllarda Sami kabilesi olan İbraniler, Hz. İbrahim’in öncülüğünde Mısır bölgesinden Kudüs coğrafyasına gelmişler, lakin bu coğrafyada çeşitli nedenlerden dolayı fazla kalamadıklarından Mısır’a tekrar geri dönmek zorunda kalmışlardır. Yahudiler, Hz. Musa’nın yardımcısı Hz. Yuşa zamanında, Filistin’e yönelmişlerdir. Burada hâkimiyetlerini kurmaları kolay olmamıştır. Mısır’dan göç eden Yahudiler, bu ülkeye adını vermiş olan Filistiler ve çeşitli halklarla savaşır M.Ö. 1234’ten sonra Filistin’e hâkim olmuşlardır. Bu topraklar daha sonra Asur İmparatorluğu’nun hâkimiyetine geçmiş, yaklaşık 350 yıl boyunca ayakta kalan, M.Ö. 587’de çöken Yahudi Devleti ise Asur İmparatorluğu yıkıldıktan sonra kurulan Bâbil Krallığı’nın istilasına uğramıştır. Fakat Roma zamanına kadar bölgede sürekli kalmayı başarmışlar, Roma zamanında ayaklanmalarından dolayı Yahudiler bölgeden göç etmeye zorlanmışlar, başta Mısır olmak üzere Romalıların hâkimiyeti altındaki farklı ülkelere sürülmüşlerdir. Roma zulmünden kaçmayı başarabilen Yahudiler başka ülkelere dağılmışlar, ancak direnişlerini sona erdirmemişlerdir (M.S. 70)¹⁰. Kudüs’ün Hz. Ömer zamanında fethinden sonra şehir için; Beytü’l-Makdis, Beytü’l-Mukaddes, Beytü’l-Makdas, el-Kudsü’ş-şerif ve el-Medinetü’l- Mukaddese isimleri kullanılmıştır¹¹. Bir dönem Emevi ve Abbasi halifeliği yönetimi altında idare edilen Kudüs, 905 yılına gelindiğinde Fatımilerin himayesi altına girecektir. 1071 yılında Büyük Selçuklu Devletinin etkisi bölgede hissedilecek ve siyasi koşullar yeniden belirlenecektir. Bölge coğrafyasında yaşanan siyasi karışıklık dönemini fırsata çevirmek isteyen Haçlı kuvvetleri, Kudüs üzerine I. Haçlı Seferi’ni gerçekleştirecek ve bölgede Hristiyan egemenliği başlayacaktır. 1187 yılına kadar Haçlı egemenliğinde kalan Kudüs için, Selahattin Eyyubi önderliğinde sefer başlatılacak ve bölge yeniden Müslümanların himayesine girecektir. İlerleyen yıllarda meydana gelen siyasi karışıklıklar ve Moğol tehlikesinin de etkisiyle beraber, Kudüs coğrafyası

⁸ Rahim Ay, *Kudüs Şehri Siyasi Tarihi (Başlangıcından MS 135’e Kadar) ve 3 Kutsal Dindeki Önemi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van, 1997, s. 9.

⁹ MehmedKaya, “XIX. Yüzyıl ve XX. Yüzyıl Başlarında Büyük Güçlerin Etkisinde Kudüs Sancağı (1850-1914)”, *TÜBAR*, XXXIII, 2013-Bahar, s. 146.

¹⁰ Sedat Kızıloğlu, “İsrail Devleti’nin Kuruluşuna Kadar Geçen Süreçte Yahudiler ve Siyonizm’in Gelişimi”, *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 2, S. 1, 2012, s. 35.

¹¹ Rahim Ay, 1997, s. 9.

üzerinde Memlûk egemenliği başlayacaktır. Memlûkler dönemiyle birlikte Kudüs, Kudüs-i Şerif kelimesinin yaygın bir şekilde kullanılmaya başladığı anlaşılmaktadır¹².

Bölgenin Osmanlı Devleti tarafından fethedilmesi Yavuz Sultan Selim döneminde gerçekleşmiştir. 1514'te Safevi Devleti'yle yapılan Çaldıran Savaşı'nın ardından, 1516 yılında Memlûk Devleti'yle yapılan Merc-i Dâbık Savaşı neticesinde Doğu Anadolu, Suriye, Filistin, Kudüs coğrafyası Osmanlı hâkimiyetine bağlanmıştır¹³. Osmanlılar 16. yüzyıl başlarında Memlûkler'in elindeki Bereketli Hilal'i ve Mısır'ı ele geçirdiklerinde, Memlûk eyaletlerinden Gazze ve Safed, Kahire merkezli imparatorluğun taşradaki ileri karakolları ve buyruk dinlemez komutanların sürgün yeriydi¹⁴. Yaklaşık olarak dört asır Osmanlı hâkimiyetinde kalan Kudüs, I. Dünya savaşı neticesinde elden çıkmıştır. İngiliz Hükümet Başkanı Benjamin Disraeli (1804-1881), 1851 yılında çalışma arkadaşları ile yaptığı bir konuşmada Filistin topraklarının iflasın eşiğinde olan Türklerden satın alınabileceğini söylemiş, onun bu projesi Rothschildler¹⁵ tarafından bir süre sonra uygulamaya sokulmuş¹⁶, Rothschild Ailesi adına, Filistin'de ilk arazi 1882 yılında satın alınmış, 1918 yılına gelindiğinde ise yüz binlerce dönüm arazi satın alınmıştır¹⁷. Toprak almanın yanı sıra Mekke Emiri Şerif Hüseyin'in İngilizler ile anlaşarak Osmanlı'ya ihanet planı başarıya ulaşmış ve 9 Aralık 1917 tarihinde Kudüs şehri düşmüştür¹⁸. 1917 yılından 1948 yılına kadar Arap-Yahudi çatışmalarının sürekli devam ettiği Filistin, Kudüs coğrafyası için 1948 yılı dönüm noktası olmuştur. 14 Mayıs 1948 tarihinde İsrail'in bağımsızlığını ilan etmesiyle beraber süreç farklı ve daha kanlı bir hâl almıştır. 1956, 1967, 1973 yıllarında meydana gelen Arap-İsrail merkezli savaşlar neticesinde İsrail tarafı İngiltere'nin desteği neticesinde daha da güçlenerek çıkmıştır.

¹² MehmedKaya, 2013, s. 2.

¹³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Yavuz Ercan, *Kudüs Ermeni Patrikhanesi*, TTK Yay., Ankara 1988, s. 3-5.

¹⁴ Amy Singer, *Kadılar Kullar Kudüslü Köylüler*, Tarih Vakfı Yurt Yay., Çev. Sema Bulutsuz, İstanbul, 1996, s. 6.

¹⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Sezai Balcı-Mustafa Balcıoğlu, *Rothschildler ve Osmanlı İmparatorluğu*, Erguvani Yay., Ankara, 2017.

¹⁶ Sezai Balcı-Mustafa Balcıoğlu, 2017, s. 22.

¹⁷ Sezai Balcı-Mustafa Balcıoğlu, 2017, s. 215.

¹⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. "100. Yıl Kutsal Şehir Düştü Kudüs'e Veda", *Atlas Tarih Dergisi*, S. 50, Aralık 2017.

Kudüs şehri, Memlûk Devleti'nden Osmanlı Devleti'ne geçiş sürecinde çok büyük bir tahribata uğramamıştı. Bu nedenle, kökenleri Memlûkler dönemine kadar uzanan bazı önemli ailelerin şehrin yönetimdeki etkisi Osmanlı idaresinde de devam etti. Bu aileler genel itibariyle; askeri, dini, ve ekonomik yollarla Kudüs'e geldiler ve yönetimde etkili oldular. 18. yüzyılın ilk yarısına ait Şer'iyye Sicillerine dayalı yapılan bir çalışmada, dört Sünni mezhebe bağlı ailelerin sayısını 160 olarak verilmektedir. Aynı çalışmada zikredilen 160 ailenin 30'unu eşraf oluşturmaktaydı. Bu ailelerden beşinin kökeni Memlûkler devrine kadar inmektedir. Kudüs'ün idari ve dini hayatında etkili olan bu beş aile; el-Hüseynî, el-Alemi, el-Lütfî, el-Deccani, el-Halidî ailelerinden oluşmaktaydı¹⁹. Ailelerin her birinin kendi sancağı vardı. Hüseyinîlerin sancağı yeşil, Deccanilerin pembe idi²⁰.

Bu tez çalışmamızda, son dönem Osmanlı tarihinde adından bahsettiren, Kudüs ve Filistin için mücadele veren el-Halidî ve el-Hüseynî ailelerini ele aldık. Halidîler ve Hüseyinîler, 19. yüzyılda Filistin ve Kudüs'e, dolayısıyla Siyonizm meselesine ilk dikkati çekenlerdendir. Özellikle Hüseyinîler'den Muhammed Hacı Emin el-Hüseynî Filistin meselesini dünya kamuoyuna duyurarak sorunun bölgesel olmasından çıkıp uluslararası bir hal almasını sağlamıştır. Her iki aile arasında akrabalık ilişkisi bulunmasına rağmen aralarında sık sık rekabet yaşanmıştır. Bu rekabetin temel sebebi, Kudüs ve Gazze gibi Filistin kentlerinde yani yerel yönetimlerde öne çıkmaktı. Bu rekabetin dışında her iki aile de Siyonizm'e karşı iş birliği içerisinde olmuştur. Hüseyinî ailesi daha çok dini makamları elinde bulundurmuştur. Bu dini makamlar Nakibü'l-eşraflık, Müftülük, Kadı Vekilliği, Mescid-i Aksa Şeyhliği gibi makamlardır. Osmanlı Devleti'nde Peygamber soyundan gelen seyyid ve şeriflerin işleriyle meşgul olanlara Nakibü'l-eşraf deniliyordu. Kudüs'te Kadılığı devletin tayin ettiği kadı yürütüyor, bunun dışında kalan Nakibü'l-eşraflık, Hanefî mezhebi müftülüğü, Kudüs Harem Bölgesi Şeyhliği ve Kadı Vekilliği gibi bir takım dini görevler bölgenin söz sahibi ailelerine dağıtılıyordu. Kudüs'te en önde gelen aileler, Hüseyinî, Alemi, Halidî, Deccani ve Lutf aileleriydi. Kadılık dışında dini nitelik taşıyan bu görevlilere, bölgede idareci konumunda bulunan mutasarrıf ve mütesellimler karışmıyordu²¹. Müftülük, Nakibü'l-eşraf Kaymakamlığı ve Harem-i Şerif Şeyhliği gibi hem idarî

¹⁹ Abdalqader Steih, *Osmanlı Kudüs'ü (1700-1757)*, Taş Mektep Yay., İstanbul, 2017, s. 20.

²⁰ Simon Sebag Montefiore, *Kudüs Bir Şehrin Biyografisi*, Çev. Cem Demirkan, Pegasus Yay., İstanbul, 2016, s. 364.

²¹ Abdalqader Steih, 2017, s. 73.

hem de dinî-kamusal görevlerin aynı ailede kalması, bu dönemde genel kabul görmüş bir uygulama haline gelmişti. Ancak nakiblik makamına yapılacak atamalar için belli bir resmi prosedür de izleniyor ve İstanbul'un onayı alınıyordu. Kudüs kadı sicillerine dayanan bir çalışmada Abu-Manneh, Nakibü'l-eşraf makamına gelecek kişinin şehir halkından ileri gelenlerin görüşü de alınarak kadı tarafından tayin edildiğini belirtmektedir. Ancak bu atama geçici bir süre için oluyor, Şam valisinin ve İstanbul'daki Nakibü'l-eşrafın onayıyla kesinlik kazanıyordu²². 1700'lü yıllarda sadece eşraf yeşil sarık takabilirdi ve kendilerine seyit diye hitap edilirdi²³, fakat yeşil sarık yaygınlaşınca istismarı önlemek için bundan vazgeçmişlerdi²⁴.

19. ve 20. yüzyılda Filistin ve Kudüs birçok araştırmaya konu olmuştur. Ancak çalışma konumuzu oluşturan Kudüs'ün ileri gelen ailelerinden Halidî ve Hüseyinî aileleriyle ilgili Türk kaynaklarında müstakil bir çalışma bulunmamaktadır. Hacı Emin el-Hüseyinî ile ilgili ülkemizde sadece bir Yüksek Lisans tezi yapılmıştır. Hüseyinîlerden Kudüs Müftüsü Muhammed Hacı Emin el-Hüseyinî'nin aynı zamanda Filistin Ulusal Hareketi'nin lideri olması dolayısıyla Hüseyinî ailesi Batılı araştırmacılar tarafından az da olsa konu edilmiştir. Bunlar; Philip Mattar'ın *Kudüs Müftüsü Hacı Emin el-Hüseyinî*, Zvi Elpeleg'in *Filistin Ulusal Hareketinin Kurucusu Hacı Emin El-Hüseyinî*, Simon Sebag Montefiore'nin *Kudüs Bir Şehrin Biyografisi* adlı çalışmaları önemlidir.

Bunların dışında Yasemin Avcı'nın *Değişim Sürecinde bir Osmanlı Kenti Kudüs (1890-1914)* adlı eseri, Şerife Memiş'in *Osmanlı Taşra Toplumu ve Vakıf Kurumu: Kudüs 1703-1831* adlı doktora tezi, Alaaddin Dolu'nun *Osmanlı Kudüsü'nde Toplum ve Siyaset 1703-1789* adlı doktora tezi, Hüseyinîlerden millet vekilliği yapan Said el-Hüseyinî'nin kısa biyografisi için İhsan Güneş'in *Türk Parlemanto Tarihi I. ve II. Meşrutiyet* adlı eseri, Hüseyinî ailesinden olup son dönem Osmanlı Bürokrasisinde yer alan Abdul Muti el Hüseyinî, bunların kısa biyografilerinden bahseden Sadık Albayrak'ın *Son Devir Osmanlı Uleması* adlı çalışmaları saymak mümkündür.

²² Şerife Memiş, *Osmanlı Taşra Toplumu ve Vakıf Kurumu: Kudüs, 1703-1831*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2016, s. 191.

²³ Simon Sebag Montefiore, 2016, s. 310.

²⁴ Nebi Bozkurt, "Sarık", *DİA*, C. 36, İstanbul, 2009, s. 154.

Halidî ailesiyle ilgili ise, herhangi bir akademik çalışma tespit edilememiştir. Ancak, Kudüs'te Halidî ve Hüseyinî aileleri aynı zamanda birbirleriyle rekabet halinde buldukları için Hüseyinîlerin faaliyetlerinden bahsedilen eserlerde Halidîler hakkında da ufak tefek bilgi kırıntıları bulunmaktadır. Bunun yanı sıra, Halidî ailesinin ileri gelenleri hakkında Halidîlerin Kudüs'te bulunan kütüphanesinin web sayfasında biyografik bilgiler bulunmaktadır. Halidîlerden Kudüs Mebusu Ruhi el-Halidî'nin kısa bir biyografisi İhsan Güneş'in *Türk Parlemanto Tarihi I. ve II. Meşrutiyet* adlı eserinde yer almaktadır. Halidî ailesinin en dikkate çarpan siması olan paşalık rütbesine kadar yükselmiş Yusuf Ziya el-Halidî hakkında, M. Emin Bozaslan'ın *Kürtçe Sözlüğü*'nde kısa bir bahis, Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi'nde M. Suat Mertoğlu tarafından kaleme alınmış bir maddesi bulunmaktadır.

Yukarıda bahsedilen eserler dışında tezle ilgili pekçok literatür değerlendirilmiş, yoğunlukla Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nin değişik tasniflerinde bulunan belgelerden yararlanılmıştır. Bu belgelerin bir kısmı Dahiliye Nezareti Sicill-i Ahval Defterlerinde bulunmaktadır. Bir kısmı da diğer arşiv kataloğundan yapılan taramada elde edilen belgeler oluşturmaktadır.

Hazırladığımız bu tezin amacı Osmanlı Arşiv belgelerinin öncülüğünde Hüseyinî ve Halidî ailelerinin ileri gelen mensuplarının ilim dünyasına tanıtılmasıdır. Tezimizin I. Bölümünde Hüseyinî ailesi II. Bölümünde ise Halidî ailesi ele alınmıştır.

I. BÖLÜM

1. HÜSEYNÎ AİLESİ

1.1. Hüseyinî Ailesi Hakkında Genel Bilgi

Soylarının Hz. Hüseyin'e dayanmasından dolayı bu aileye Hüseyinî denilmiştir. Hz. Ali'nin oğlu Hz. Hüseyin'e nispetle Hüseyinî ismini taşıyan aileler Magrip, Bağdat ve Şam gibi çeşitli İslam beldelerinde yaşamaktadırlar.²⁵ Ancak Hüseyinî ailesinin kökeni hakkında farklı görüşler de bulunmaktadır. Hüseyinîlerin Hz. Ali soyundan veya el-Asvad ailesinden geldiği görüşleri ortaya atılsa da, Şlomo Ben el-Kanah'ın yapmış olduğu çalışmalar neticesinde ailenin soyunun Hz. Hüseyin'den geldiği açıkça ortaya konulmuştur²⁶. Menna'ya göre Kudüs'te Müstakil bir aile ismi olarak Hüseyinîlerin soyu, Hz. Hüseyin'in torunlarından Bedreddin b. Muhammed'e dayanmaktadır.²⁷ Bilindiği gibi Hz. Ali, hicretin ikinci yılının sonunda Hz. Peygamber'in kızı Fatıma ile evlenmiştir. Hz. Ali ile Hz. Fatıma'nın Hasan, Hüseyin ve Muhassin isimlerinde üç oğlu, Ümmü Gülsüm ve Zeynep isimlerinde de iki kızı dünyaya gelmiştir. Muhassin küçük yaşta vefat etmiştir²⁸. Peygamberin soyu, Hz. Ali ve Hz. Fatıma'nın çocuklarından devam etmiştir. Seyyid kelimesi terim olarak Hz. Hüseyin'in soyundan gelen kişileri anlatan bir ifadedir²⁹. Hz. Hüseyin'in Ali el-Ekber, Ali el-Asgar (Zeynel Abidin), Cafer, Abdullah, Sukeyne (Sekine), Fatıma, Ömer adlarında 7 çocuğu vardır. Şerif kelimesi, terim olarak ise Hz. Hasan'ın soyundan gelen kişileri anlatan bir ifadedir³⁰. Hüseyinî ailesinin soyca Hz. Hüseyin'e dayandığı birçok arşiv belgesine konu olmuştur. Bu tür konumlandırmalar arşiv belgelerinde "dâ'ileri neslen Hazret-i Hüseyin'e mensûb olduğumuz evrâk-ı resmiye ile sabit olduğu gibi",

²⁵ Abdullah Çakmak, "Kudüs Haseki Sultan İmaretinin Müslümanlara Yönelik Hizmetleri", Kudüs (Din, Toplum, Siyaset), ed. Ahmed Türkan, GRTC yayınları, İst. 2020, s.266

²⁶ Zvi Elpeleg, *Filistin Ulusal Hareketinin Kurucusu Hacı Emin El-Hüseyinî*, Çev. Dilek Şendil, İletişim Yay., İstanbul, 1999, s. 22.

²⁷ Abdullah Çakmak, "Kudüs Haseki Sultan İmaretinin Müslümanlara Yönelik Hizmetleri", Kudüs (Din, Toplum, Siyaset), ed. Ahmed Türkan, GRTC yayınları, İst. 2020, s.266

²⁸ Sümeyra Kaplan, *Hz. Peygamber Döneminde Siyasi Sosyal ve Askeri Konumuyla Hz. Ali*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2007, s. 35.

²⁹ Mithat Eser, *Abbasilerin İlk Döneminde Seyyid ve Şeriflerin Dini, Sosyal ve Kültürel Konumları*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2008, s. 1.

³⁰ Mithat Eser, 2008, s. 6.

“kendileri sadat-ı Hüseyîye’den bulduklarından bahisle”³¹, “evlâd-ı Resulullah’dan olduğumu bildikleri halde”³² şeklinde ifade edilmektedir.

18. yüzyılın başlangıcında eşrâf ile var olan bağlantılarını kuvvetlendirmek ya da bir bağlantı kurmak için Kudüs’te bazı aileler isimlerini tamamen değiştirmişlerdir. Böylece birbiri ile kan bağı olmayan en az üç aile, isim olarak el-Hüseyî adını kabul etmiştir. Bunlar; Evlâd-ı Ebu’l-Vefâ, Abdullatif el-Hüseyî; Gudayye ailesinin bir kolu olan Yunus el-Hüseyî ve sonra da evlâd-ı kâdî-yı Salt el-İmam aileleri, el-Hüseyî ismini almıştır. Buradaki gaye ise, ailelerin Hz. Hüseyin’e nisbetle toplum üzerindeki nüfuzlarını artırmak³³ ve Kudüs’teki dini bürokrasiye ait makamları ele geçirmektir. Tesbit edebildiğimize göre Hüseyîlerden tebarüz eden ilk kişi Muhammed el-Hüseyî’dir. Muhammed el-Hüseyî 1700’lü yılların başında Kudüs Nakibü’l- eşrafiydi. Muhammed el-Hüseyî, 1702’de Kudüs Sancak Beyi Mehmed Paşa ile vergi toplanması yüzünden anlaşmazlığa düşmüştür çünkü 1699’da Karlofça Anlaşması’nın imzalanmasından sonra ordunun ve devletin masraflarının karşılanması için devlet vergi arttırımına gitmiştir. Muhammed el-Hüseyî bu ağır vergi yüküne karşı Osmanlı yönetimine isyan etmiştir³⁴. Montefiore’ye göre, Kudüs Kadısı Muhammed el-Hüseyî’yi şehrin yöneticisi olarak atamıştır. İki yıl sonra Osmanlı ordusu Muhammed el-Hüseyî’yi isyan dolayısıyla yakalayarak idam etmiştir. Muhammed el-Hüseyî’nin yerine de Kudüs Nakibül Eşraflığına da daha az tanınan Abdullatif el-Gudeyye³⁵ atanmıştır. Ancak XVIII. yüzyılın ortasında Gudayye ailesi de isimlerini Hüseyî olarak değiştirmişlerdir³⁶. Böylece Hüseyîler, kentteki dinî mevkilerini ekonomik güçleriyle örtüştürerek siyasi etkinliklerine devam etmişlerdir³⁷.

Kudüs’te hem nakîbüleşrâflığı hem de müftülüğü XVII. yüzyılın başlangıcında, Abdülkadir ibn-i Kerimüddîn el-Hüseyî yürütmüştür. Abdülkadir ibn-i Kerimüddîn el-Hüseyî’nin ölümünden sonra müftülük, Kudüs’ün önde gelen ailelerinden el-‘Alemî ve Cârullah ailelerine geçmiştir. Hüseyîler ise

³¹ BOA, Y.MTV, No: 181/50, 12 Ağustos 1314/24 Ağustos 1898.

³² BOA, DH. MKT, No: 812/13, 11 Şevval 1321/31 Aralık 1903.

³³ Şerife Memiş, 2016, s. 202.

³⁴ Şerife Memiş, 2016, s. 52.

³⁵ Abdullah Çakmak’a göre Muhammed el-Hüseyî’den sonra Kudüs Nakib-ül eşraflığına Alemî ailesinden biri atanmıştır. Çakmak, “Kudüs Haseki Sultan İmaretinin Müslümanlara Yönelik Hizmetleri”, s.265

³⁶ Simon Sebag, 2016, s. 311.

³⁷ Şerife Memiş, 2016, s.191.

Kudüs'teki Mescid-i Aksâ ve Kubbetü's-Sahra'nın şeyhülharemligini üstlenmişlerdir. 18. yüzyılın sonunda ise Hüseyinîler, müftülüğü yeniden ele geçirmişlerdir. Birkaç kez ara vermenin dışında da bu görevi yirminci yüzyıla kadar sürdürmüşlerdir³⁸. Bunun yanı sıra, aile fertleri eğitim ve sosyal alanda da önemli vazifelerde bulunmuşlardır. Hüseyinîler, Kudüs'teki Hz. Musa Vakfı gibi bazı kuruluşların mütevelliliklerini de üstlenmişlerdir. Vakfı idare edenler aynı zamanda Hz. Musa'nın makamına yapılan ziyaretleri de organize etmekteydiler. Bu ailenin vakıf yönetiminde öne çıkması nakibüleşraflığı ele geçirmeleriyle eş zamanlıdır³⁹.

Hüseyinî Ailesi'nin yükselişe geçmesinin sebebi, 1694 doğumlu Abdullatif el-Hüseyinî'dir. Abdullatif el-Hüseyinî (ö. 1775), 1745'te Kudüs nakibüleşrafi⁴⁰ olarak atanmıştır⁴¹. Hüseyinîlerin Kudüs'ün ileri gelenleri arasında yer alması bu görevlendirmeden sonradır. Devlet görevlileri ile arasını iyi tutan Abdullatif el-Hüseyinî evini âlimlere, Osmanlı valilerine ve köylülere de açan bir kişiydi. Montefiore'nin dediğine göre, her akşam yemeğinde en az 80 kişiyi misafir ederdi. Kudüs'e hakim olan Abdullatif el-Hüseyinî'nin sarayında misafir olanlardan biri "yakın ya da uzak herkes onu ziyaret eder. Yabancılar diledikleri gibi onun evinde kalabilirdi" diye yazmıştır. Bununla kalmaz, Abdullatif'in misafirleri Kudüs'ü atlıların refakatinde terk ederlerdi⁴².

Abdullatif el-Hüseyinî, 1755-1756 yıllarında, Kudüs'ü ziyaret eden Seyyid Murtaza ez-Zebîdî el-Yemenî, Mağribli Kudüs Müftüsü Şeyh Muhammed Teflâtî, Şeyh Ahmed el-Müekkit ve Seyyid Ali el-Kudsî'den ders almıştır⁴³.

Mescid-i Aksâ ve Kubbetü's-Sahra camilerinin şeyhülharemi olan Abdullah Efendi'nin oğlu olan Abdullatif el-Hüseyinî, 1775 tarihinde vefat ettiğinde Abdullah, Hasan, Abdüssamed ve Mustafa isimlerinde dört oğlu vardı. Oğullarından Abdullah, babasının yerine nakibüleşraflığı devralmıştır. Kardeşi Hasan (ö. 1809) ise Kudüs'ün Hanefî Müftüsü olmuştur. Böylece Kudüs'te en

³⁸ Şerife Memiş, 2016, s. 20. 18. yüzyıl ortasında Gudeyye ailesi gibi Hüseyinî ismini alan bir diğer aile de Vefailerdi. (Mutaseem Almasri, 2015, s. 33)

³⁹ Mutaseem Almasri, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Kudüs'e Gönderilen Surre-i Hümayun*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, 2015, s. 33.

⁴⁰ Ş. Tufan Buzpınar, "Nakibüleşraf", C.32, *DIA*, İstanbul, 2006, s. 322-324.

⁴¹ Zvi Elpeleg, 1999, s. 22.

⁴² Simon Sebag Montefiore, 2016, s. 311.

⁴³ Alaattin Dolu, *Osmanlı Kudüsü'nde Toplum ve Siyaset (1703-1789)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2017, s. 108.

nüfuzlu dini makamlar olan nakibüleşraflık ve müftülük Hüseyinî ailesinin eline geçmiştir. Bu iki görevin bir ailede toplanması ise nüfuzlarını daha da artırmıştır. Kudüs müftülüğü, Şeyh Hasan'a geçtikten sonra altı nesil boyunca Hüseyinî ailesi mensuplarınca yürütülmüştür. Şeyh Hasan'ın 1809 yılında vefatı üzerine müftülüğü yeğeni Şeyh Tahir, şeyhülharemligi de Şeyh Hasan'ın torunu Ömer devralmıştır⁴⁴.

Hüseyinî ailesi, Kudüs'te 24 aile vakfı kurmuş ve zaman içerisinde elde ettikleri maddi kazançlarının da koruma altına almışlardır.⁴⁵ 19. Yy ilk yarısında Ailenin ileri gelenlerinden Kudüs'te 1552'de Hürrem Sultan'ın kurduğu Haseki Sultan Vakfı yönetiminde yer almışlardır. Bu vakfa ait 1847 yılı muhasebe defterine göre Hüseyinî ailesinden, Şeyh Ömer el-Hüseyinî, Seyyid Muhammed Tahir el-Hüseyinî, Seyyid Muhammed Efendi el-Hüseyinî, Seyyid Muhammed Şakir el-Hüseyinî vakıf yönetiminde görevlendirilmişlerdir.⁴⁶ Hüseyinî ailesinin ileri gelen birçok mensubu işlerinin büyük bir kısmını buldukları vakıflarda yürüttükleri görevler ve tahsislerden sağlamaktaydı. 1847 yılında Hüseyinî ailesinin ileri gelenleri Kudüs Şeyhül Haremi Şeyh Ömer el-Hüseyinî⁴⁷, Seyyid Muhammed Tahir el-Hüseyinî, Seyyid Muhammed Ali el-Hüseyinî, Seyyid Muhammed Şakir el-Hüseyinî, Seyyid Muhammed Emin el-Hüseyinî, Said el-Hüseyinî, Abdulkadir el-Hüseyinî, Hüseyin el-Hüseyinî, Abdusselam el-Hüseyinî, Muhammed Emin el-Hüseyinî, Abdulkadir el-Hüseyinî, Bedir el-Hüseyinî'nin kızı Zeyneb el-Hüseyinî'ye vakıf bünyesinden ekme tahsis edilmiştir.⁴⁸ Hüseyinîler vakıf ve sürreden elde ettikleri gelirler sayesinde Kudüs'te ki nüfuz ve servetlerini arttırmışlar gerek yerel yöneticiler ve gerekse İstanbul'da kurdukları ilişkiler sayesinde Osmanlı bürokrasisinde önemli makamları elde etmişlerdir.

Hüseyinîlerin yükselişi, her yıl Hicaz'a gönderilen Surre Alaylarından Kudüs'teki ailelere yapılan ödemelerden de anlaşılmaktadır. Bunlar arasında en önde gelenleri Alemiler, Aseliler, Hüseyinîler, Davudiler, Cağuniler, Cummailer,

⁴⁴ Şerife Memiş, 2016, s. 192.

⁴⁵ Abdullah Çakmak, "Kudüs Haseki Sultan İmaretinin Müslümanlara Yönelik Hizmetleri", Kudüs (Din, Toplum, Siyaset), ed. Ahmed Türkan, GRTC yayınları, İst. 2020, s.266

⁴⁶ Abdullah Çakmak, "Kudüs Haseki Sultan İmaretinin Müslümanlara Yönelik Hizmetleri", Kudüs (Din, Toplum, Siyaset), ed. Ahmed Türkan, GRTC yayınları, İst. 2020, s.258

⁴⁷ Ömer el-Hüseyinî 19. Yy. ilk yarısında Kudüs Nakib-ül Eşraflığı da yapmıştır. Azlından sonra yerine Vefa Efendi el-Alemi Atanmıştır. Çakmak, "Kudüs Haseki Sultan İmaretinin Müslümanlara Yönelik Hizmetleri" s.265-266

⁴⁸ Abdullah Çakmak, "Kudüs Haseki Sultan İmaretinin Müslümanlara Yönelik Hizmetleri", Kudüs (Din, Toplum, Siyaset), ed. Ahmed Türkan, GRTC yayınları, İst. 2020, s.263

Muvakkitler'dir. Çünkü diğerlerine oranla defterde en fazla pay alan aileler bunlardır. Zira Davudi ailesinden olanlara 53, Alemilere 38, Cağunilere 34, Muvakkitlere 32, Hüseyinlere (Vefailere) 20, Aselilere 7 ayrı kalemde surre verilmiştir. Hatta aile fertlerinden sadece birinin değil çocuklarının isimleri de defalarca yazılmıştır. Hüseyinlerden defterde yazılı olan kimselerin neredeyse tamamına yakını Mücavirler ve cüz okuyanlar kısmında yer almaktadır⁴⁹.

Hüseyinî ailesi, devlet hizmetinde yer alabilmek için zaman zaman yereldeki dinî nüfuzunu da kullanma yoluna gitmiştir. Bu tür nüfuz girişimlerden biri de 1859'da yapılmıştır. Daha önce Kudüs Müftülüğü yapmış olan Muhammed Tahir el-Hüseyinî'nin amcaoğulları olan Yusuf ve Selim Efendilerin Kudüs'te birer memurlukta istihdam edilmeleri 1859'da bizzat Sadrazam Mehmed Emin Ali Paşa tarafından Kudüs Mutasarrıfı'ndan talep edilmiştir⁵⁰. Böylece müftülük, nakibüleşraflık ve şeyhülharemlik gibi dini nüfuzu yüksek mevkileri ele geçiren Hüseyinîler için artık sıra siyasî ve idarî makamlara gelmiştir. Bu amaçla da aile fertleri, Kudüs İdare Meclisi azalığı, yerel makamlarda memurluk ve daha sonra da Kudüs belediye başkanlığı gibi idarî pozisyonları ele geçirmişlerdir. Bir başka deyişle Hüseyinîler, dinî mevkilerini siyasi güçle birleştirerek etkinlik ve güçlerini artırmışlardır. Bu tespitimiz özellikle Filistin bağımsızlık hareketinin lideri Hacı Emin el-Hüseyinî'nin dini ve politik kariyerinde açık olarak görülmektedir.

II. Abdülhamid'in saltanata gelmesiyle birlikte, Hüseyinîler, Halidîlerin aksine muhafazakar bir tutum sergileyerek, onun politikalarını desteklemişlerdir. Sultan II. Abdülhamid döneminde belirgin bir üstünlük elde eden Hüseyinîler, XIX. yüzyılın sonlarına kadar, Hanefi Müftülüğü, Nakib-ül Eşraf kaymakamlığı ve Belediye reisliği gibi kentteki en önemli mevkileri ellerinde tutmuşlardır⁵¹. Kudüs Mutasarrıfı İbrahim Hakkı Paşa zamanında Hüseyinîler diğer eşraf ailelerini neredeyse tamamen saf dışı bırakacak üstünlüğü yakalamışlardır. İbrahim Hakkı Paşa görevden alınca yerine atanan Tevfik Bey zamanında Hüseyinîler güç kaybetmeye başlamışlardır. 1897 yılında Kudüs Mutasarrıfı olarak atanan Tevfik Bey, İngilizler ile iş birliği yapmakta olan Gazze Müftüsü Hanefi

⁴⁹ Rahime Fişne, *XVIII. Yüzyıl Başlarında Kudüs Surreleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar, 2012, s. 24.

⁵⁰ BOA, A.MKT.UM, No: 349/72, 12 Şevval 1275/15 Mayıs 1859.

⁵¹ Yasemin Avcı, 2004, s. 126.

Efendi, kardeşi Abdülhadi ve oğlu Ahmed Arif ile birlikte tevkif edilerek Ankara'ya sürgüne gönderilmiştir⁵².

1896 yılında açılan soruşturmada İbrahim Hakkı Paşa, “zimam-ı hükümeti” belediye reisi Hüseyinîzade Selim Efendi ve ailesine teslim etmekte suçlanıyordu. Bu esnada Hüseyinî ailesinin İstanbul'daki hamisi yine aynı aileden gelen, Maarif Nezareti Muhasebeciliği'ne terfi etmiş bulunan Şakir Bey'di. Şakir Bey'in vasıtasıyla Kudüs için İstanbul'dan tayin edilen memurluklar büyük ölçüde Hüseyinî ailesinin eline geçmiş bulunuyordu. “Kudüs-i Şerif Sancağı Ahalisi” imzasıyla İbrahim Hakkı Paşa hakkında adliye nezaretine gönderilen şikâyet mektubuna, Hüseyinîlerin mahalli yönetimin hangi dairelerinde yer aldığını gösteren bir listede eklenmişti. Buna göre Hüseyinî ailesinin reisi olan Muhammed Tahir Efendi, Kudüs Müftüsü ve dolayısıyla İdare Meclisi'nin daimi üyesiydi. Aynı şekilde Nakibüleşraf Kaymakamı Ahmed Efendi, Tahrirat Müdürü Said Efendi, Belediye Reisi Selim Efendi, belediye meclisinin iki azası ve katibi hep Hüseyinî ailesi mensubuydu. Hüseyinî ailesi devlet kadrolarını ele geçirerek elde ettikleri nüfuzu kendi menfaatleri için kullanmakla da suçlanmıştır. Hüseyinîlerin sadece bir sene içinde bazı devlet ve vakıf işlerinin mültezimi olarak mal sandığından ve evkaf müdürlüğünden aldıkları para 3.500, yol yapımı gibi çeşitli bayındırlık işlerinin mültezimi olarak belediye sandığından elde ettikleri ise 9.000 kuruşu buluyordu. Ayrıca köylerden toplanacak aşar vergisinin mültezimleri de genellikle Hüseyinî ailesinden çıkıyordu. Dolayısıyla Hüseyinîler senede 6.000 lira gelir getiren emlaklarına her sene yenilerini ekliyor ve köylerde satın aldıkları arazilere çiftlikler kurarak zenginliklerini daha da arttırıyorlardı⁵³. Hüseyinî ailesinin nüfuzu sancağa bağlı kazalara da sirayet etmişti. Ailenin Gazze'deki temsilcisi olan Müftü Hanefi Efendi, kazada şimdiye kadar görünmedik biçimde güç kazanmış, çevredeki bedeviler üzerinde nüfuz kurmuş, hatta kaza kaymakamını bile bütünüyle kendi etkisi altına almıştı. İbrahim Hakkı Paşa'nın Kudüs'teki eşraf aileleri arasındaki dengeyi koruyamaması içlerinden birinin mahalli idareyi ele geçirmesine ortam yaratacak kadar gevşek davranması kısa bir süre sonra azline sebep olmuştur. Hüseyinî ailesine karşı son zamanlarda Osmanlı Hükümeti nezdinde ortaya çıkan itimatsızlık o kadar belirgindi ki 1897 yılında Kudüs Mutasarrıfı olarak atanan Tevfik Bey, Hüseyinîleri “canib-i

⁵² Yasemin Avcı, 2004, s. 128.

⁵³ Yasemin Avcı, 2004, s. 126.

seniyyü'l-cevanib-i saltanatiyeye sadakati meşkûk ve daha doğrusu mefkût bulunmuş olan” bir aile olarak nitelendiriyordu. Tevfik Bey’e göre bazı siyasi fikirleri dahi takip etmekte olan Hüseyinler İngilizlerle mümkün olduğu kadar münasebetlerini arttırmaya çalışıyorlar, bütün köylüleri ve Mısır hududuna yakın bölgelerdeki bedevi kabileleri hüküm ve tesirleri altında bulundurarak, hükümetin nüfuzunu yok etmeye gayret ediyorlardı⁵⁴. Hüseyinlerin Yafa kapısının dış kısmındaki kale hendeğinde de arazileri vardı. Yafa kapısında sürekli bir ticari hareketliliğin yaşanır hale gelmesinden sonra belediye 1898 yılında Yafa kapısının dışındaki kamusal alanı genişletme gereği duymuş, dış kısımdaki kale hendeğini doldurarak Hüseyin ve Cavüni ailelerine ait arsaları istimlak etmiş ve atlı arabalar için Halil yoluna daha elverişli bir çıkış sağlamak istemişti⁵⁵.

1.2. Hüseyin Ailesi’nin Önemli Şahsiyetleri

1.2.1. Abdülhay Faik el-Hüseyin

Abdülhay Faik el-Hüseyin, Ahmed Muhyiddin el-Hüseyin’in oğludur⁵⁶. Gazze Müftüsü MehmedHanefi el-Hüseyin’in kardeşidir⁵⁷. Ağustos 1885’e kadar Kudüs İdare Meclisi azalığında bulunmuş, bu tarihte de Mutasarrıf Rauf Paşa tarafından azledilmiştir⁵⁸.

Abdülhay Faik el-Hüseyin ile kardeşi Gazze Nakibüleşraf Kaymakamı Tevfik el-Hüseyin 23 Ekim 1892 tarihiyle Dahiliye Nezareti’ne gönderdikleri şikayet dilekçelerinde aileleri ile devlet görevlileri arasında yaşanan geçimsizliklere de vurgu yapmışlardır. Buna göre Kudüs Mevki Komutanı olan Rüstem Paşa’nın halkı kendi aleyhlerine kışkırttığını, 1293’te (1877-1878) Kudüs Mutasarrıfı olan Faik Bey’in ilmî ve meslekî olarak yetersiz olan ve aynı zamanda kuyumculuk yapan Mehmed Sakullah Efendi’yi Gazze Müftüsü olarak atanmasını sağladığını, ancak ahali tarafından istenmediği için Mehmed Sakullah Efendi’nin bir ay sonra azledildiğini de ifade etmektedir. İlave olarak müftülükten azledilen Mehmed Sakullah Efendi’nin İstanbul’a giderek Hüseyin ailesi aleyhinde devlet makamlarına yaptığı şikâyetin dikkate alınmamasını, gerekirse Yafa, Kudüs,

⁵⁴ Yasemin Avcı, 2004, s. 128.

⁵⁵ Yasemin Avcı, 2004, s. 246.

⁵⁶ BOA, DH. MKT, No:2013/130, 1 Rebiülahir 1310/23 Ekim 1892.

⁵⁷ BOA, DH. MKT, No: 469/26, 21 Mart 1318/3 Nisan 1902.

⁵⁸ BOA, HR. TO, No:390/47, 11 Zilkade 1302/22 Ağustos 1885.

Remle, Halil ve Nablus'dan kendileri ile ilgili suçlamaların sorulabileceğini ifade etmişlerdir⁵⁹.

Abdülhay el-Hüseynî, 1894'te Hicaz için Beyrut ve Gazze'den satın alınan pirinç ile arpanın alım-satımında yolsuzluk yapıldığı gerekçesiyle Sadaret'e şikâyetle bulunmuştur. Abdülhay el-Hüseynî'nin ifadesine göre, kilosu 30 paradan alınan pirinç ile 1,5 milyon kıyye (1.28 kg.) arpanın alım ihalesinden dolayı devlet, 10 bin liralık bir zarara uğratılmıştı. Zararın sorumluları da Gazze Kaymakamı ile Gazze Mal Müdürüydü⁶⁰.

Abdülhay el-Hüseynî'nin bu suçlamasından sonra Gazze Mal Müdürü, Ocak 1895'te, Abdülhay el-Hüseynî'nin aşar borcu olduğu gerekçesiyle haciz işlemi başlatmıştır. Bu işlemler için de Suriye Valisi tarafından Gazze Bidayet Mahkemesi Başkâtibi Abdülmuti Efendi ile eşraftan Halil Efendi görevlendirilmiştir⁶¹.

Abdülhay Faik el-Hüseynî, Gazze Müftülüğü yapmış olan kardeşi Mehmed Hanefi el-Hüseynî ve yeğeni Ahmed Arif ile birlikte 1898'den itibaren Ankara'ya sürgüne gönderilmiştir⁶².

1.2.2. Abdüllatif el-Hüseynî

Ulemadan olan ve 1898'den itibaren Kudüs İdare Meclisi Azası olduğunu bildiğimiz Abdüllatif el-Hüseynî, Ağustos 1898 başında sahip olduğu ilmiye rütbesinin mülkiyeye çevrilmesini talep etmiştir. Bu tarihte Abdüllatif el-Hüseynî, Edirne müderrisliğinin ibtida-i altmışlı derecesindeydi. Bu rütbenin mülkiye silsilesindeki karşılığı da salise rütbesiydi⁶³.

Abdüllatif el-Hüseynî, 1900 yılında Kudüs Sancağı İdare Meclisi Azası'ydı. Aralık 1900 başında kendisine salise rütbesi tevcih edilmişti⁶⁴. 1901 yılı itibarıyla yaklaşık 23 yıl devlet hizmetinde bulunan Abdüllatif el-Hüseynî, bu

⁵⁹ BOA, DH. MKT, No: 2013/130, 1 R 1310/23 Ekim 1892 tarihli Abdülhay Faik el-Hüseynî ile kardeşi Tevfik el-Hüseynî'nin Arapça dilekçesi. Babiâli Tercüme Odası'nca Türkçe'ye çevrilen bu Arapça dilekçe 14 Kasım 1892'de Meşihat makamına arz edilmiştir.

⁶⁰ BOA, BEO, 507/37962, 16 Teşrin-i Evvel 1310/ 28 Ekim 1894.

⁶¹ BOA, DH. MKT. 359/26, leff 3, 7 Kanun-ı Sani 1310/ 19 Ocak 1895.

⁶² BOA, Y.MTV, No: 181/50, 12 Ağustos 1314/24 Ağustos 1898; BOA, DH. MKT, No: 469/26, 21 Mart 1318/3 Nisan 1902.

⁶³ BOA, DH. MKT, No: 2107/54, 15 Eylül 1314/27 Eylül 1898. Müderrislik dereceleri için bkz. Mehmedİpşirli, "Müderris (Osmanlılarda)", *DİA*, c. 31, İstanbul 2006, s. 468-470.

⁶⁴ BOA, BEO, No: 1590/119239, 19 Teşrin-i Sani 1316/2 Aralık 1900.

tarihte Kudüs Nakibüleşraflığı'na atanmıştır⁶⁵. Nakibüleşraflık döneminde Abdülatif el-Hüseynî selefine olduğu gibi aylık 500 kuruş maaşla 400 kuruş salyâne ile yıllık 5 garar buğday talep etmiştir⁶⁶. Ancak 13 Temmuz 1902'de Abdülatif el-Hüseynî'ye 300 kuruş maaş verilebilmiştir⁶⁷. Ağustos 1902'de haiz olduğu salise rütbesi İzmir payesine çıkarılmıştır⁶⁸. Abdülatif el-Hüseynî, Kudüs Nakibüleşraflığı'na atandıktan sonra siyasi ve idari nüfuzunu devam ettirebilmek için Eylül 1902 başında Kudüs Sancağı İdare Meclisi Azalığı'nın da uhdesine verilmesini talep etmiştir⁶⁹. Abdülatif el-Hüseynî'nin bu talebi uzun bir müddet daha devlet makamlarını meşgul etmiştir⁷⁰. Abdülatif el-Hüseynî'nin bu talebinin gerekçesi ise bazı vilayetlerde Nakibüleşraf Kaymakamlarının Vilayet İdare Meclislerinin doğal üyesi olmasından kaynaklanıyordu. Abdülatif el-Hüseynî'nin bu talebi için görüş almak üzere Dahiliye Nezareti ile Sadaret makamı Şûrâ-yı Devlet'ten görüş alınmasını önermişlerdir. Şûrâ-yı Devlet ise Nakibüleşrafların vilayet idare meclislerine devam etmelerinin bir kanunî zorunluluk olmadığına karar vererek Abdülatif el-Hüseynî'nin bu talebini reddetmiştir⁷¹.Yaptığımız araştırmalar neticesinde Abdülatif el-Hüseynî'nin daha sonra ne yaptığına dair bir bilgiye ulaşılammıştır.

1.2.3. Abdülmü'ti el-Hüseynî

Sadat-ı Hüseyinîden, Şeyh Deccanizade Hz. Davut Türbedarı Şeyh Halil Efendi'nin oğlu olup 1273 (1857/1858) senesinde Kudüs'te doğmuştur. Kudüs Rüştîye Mektebi mezunudur. 30 Ağustos 1877'de Kudüs Rüştîye Mektebinde Rik'a Öğretmenliğine tayin edilmiştir. 2 Aralık 1880 Kudüs Bidayet Mahkemesi

⁶⁵ BOA, İ. ML, No: 51/6 -2, 15 Kanun-ı Evvel 1317/28 Aralık 1901; BOA, BEO, No: 1846/138415, 30 Nisan 1318/13 Mayıs 1902.

⁶⁶ BOA, İ. ML, No: 51/6, 23 Nisan 1318/6 Mayıs 1902. Gırara olarak adlandırılan hacim ölçüsünün bölgesine göre değişen kg. karşılığı için çeşitli görüşler bulunmaktadır. İnalcık'a göre Kudüs gırarası 626,22 kg.dir. Bu konuda geniş bilgi için bkz. Ünal Taşkın, *Osmanlı Devleti'nde Kullanılan Ölçü ve Tartı Birimleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2005, s. 33-34.

⁶⁷ BOA, İ. ML, No: 51/6, 30 Haziran 1318/13 Temmuz 1902; BOA, BEO, No: 1886/141438, 6 Temmuz 1318/19 Temmuz 1902.

⁶⁸ BOA, BEO, No: 1914/143550, 17 Ağustos 1318/30 Ağustos 1902.

⁶⁹ BOA, DH. MKT, No: 579/26, 3 Eylül 1318/16 Eylül 1902.

⁷⁰ BOA, DH. TMİK. S, No: 48/42, leff 1, 3 Eylül 1318/16 Eylül 1902.

⁷¹ BOA, DH. TMİK. S, No: 48/42, leff 2-4; 15 Eylül 1319/28 Eylül 1903, 10 Teşrin-i Sani 1319/23 Kasım 1903 ve 5 Kanun-ı Sani 1319/18 Ocak 1904 tarihli belgeler; BOA, ŞD, No: 2296/39, 21 Haziran 1319/4 Temmuz 1903; Abdülatif el-Hüseynî, Kudüs Ceza Mahkemesi Reisliği yapan Hopalı Abdülatif Efendi ile karıştırılmamalıdır. Hopalı Abdülatif Efendi, 1892'de Yozgat, 1893-1894'te Niğde, 1895-1899'da Çorum, 1900-1907'de Çanakkale, 1908-1909'da Kudüs Bidayet Mahkemeleri Ceza Dairesi Reisliği'nde bulunmuştur. BOA, ŞD, No: 2818/42, leff 1-12. Hopalı Abdülatif Efendi hakkında ayrıca bkz. BOA, ŞD, No: 3081/28.

Zabıt Kâtipliği'ne tayin edilmiş ve 23 Ocak 1883'te Yafa Bidayet Mahkemesi Başkâtipliği'ne naklen burada 24 Mart 1887'ye kadar kalmıştır. 31 Mart 1887'den 27 Haziran 1888'e kadar Ana, 11 Temmuz 1888'den Kasım/ Aralık 1890'a kadar Halilü'r-Rahman, 28 Ocak 1891'den Ocak/Şubat 1897'ye kadar ikinci defa olarak Ana Bidayet Mahkemeleri Başkâtipliklerinde bulunmuştur. 16 Ocak 1898'den itibaren önce vekâleten daha sonra da asaleten 19 Eylül 1900'e kadar Tafiye (Suriye'de), 5 Şubat 1902'den 15 Ocak 1904'e kadar Saft (Beyrut'ta), 10 Mart 1905'den 16 Şubat 1907'ye kadar Merkab (Beyrut), bu tarihten 29 Haziran 1909 tarihine kadar da Hayfa naipliklerinde görev yapmıştır. 28 Aralık 1909'da Bingazi Livası dâhilindeki Merç kazası niyabetine tayin edilmiştir. Hizmetini hakkı ile ifa etmesinden dolayı 29 Şubat 1912'de Meşihat tarafından Bingazi Niyabeti'ne tayin edilmiştir. Harp sırasında ordunun sevki hususunda üstün hizmetlerinden dolayı 21 Eylül 1912'de 4. Rütbeden Mecidi Nişanı ile taltif edilmiştir. Ocak/Şubat 1913'de Hisnıl-Ekrad kazası Naibi olmuş ve 23 Şubat 1915'te emekli olmuştur.⁷²

1.2.4. Abdüsselam el-Hüseynî

Ömer el-Hüseynî'nin oğludur. 1267'de (1851-52) Kudüs'te doğmuştur. Sıbyan mektebinde ve daha sonra hususi hocalardan ders almıştır. Ardından İstanbul'a gelerek Mekteb-i Mülkiye'ye girmiş 1292'de (1876-77) mezun olmuştur. Okulu bitirdikten sonra aynı yılda mülazemetle Maliye Nezareti Mektupçu Kalemî'nin Rumeli Odası'nda memuriyete başladıktan sonra Kudüs'e gitmiştir. 1293'te (1877-78) vekâleten 1.700 kuruş maaşla Kudüs Sancağı dahilinde bulunan Halilürrahman Kazası Kaymakamlığına atanmıştır. Bir süre sonra asil kaymakamın gelmesiyle Halilürrahman'dan ayrılmış, 3 sene boşta kaldıktan sonra Ocak 1880 başında 1.215 kuruş maaşla yine Halilürrahman Kazası'na asil kaymakam olarak atanmıştır. Kudüs Mutasarrıfı Rauf Paşa tarafından sicil dosyasına yazılan mütalaada "Mekteb-i Mülkiye'den çıkmış erbâb-ı şebâbın müsteidânından" denilerek memuriyeti takdir edilmiştir. Abdüsselam el-Hüseynî, 26 Kasım 1880'de istifa ederek Halilürrahman Kaymakamlığı'ndan ayrılmıştır. 19 Temmuz 1883'te Kudüs İdare Meclisi, 23 Mayıs 1884'te Kudüs Maarif Komisyonu azalıklarına atanmıştır. 8 Temmuz 1884'te 360 kuruş maaş ile Kudüs Bidayet Mahkemesi azalığına atanmışsa da bir süre sonra istifa etmiştir. 13 Ocak 1885'te eski maaşıyla tekrar Kudüs Bidayet

⁷² Sadık Albayrak, *Son Devir Osmanlı Uleması*, C.1, Milli Gazete Yay., İstanbul, 1980, s. 90.

Mahkemesi azalığına tayin olunmuştur. 1 ay sonra yine istifa ederek İstanbul'a gitmiştir. 10 Ağustos 1885'te 1.750 kuruş maaşla Yemen Vilayeti dahilinde Udeyn Kazası Kaymakamlığı'na atanmıştır. 8 Mart 1888'de sâlise rütbesini almıştır. 27 Nisan 1887'de izinli olarak hacca gitmiş ve 3 Şubat 1888'de memuriyetine geri dönmüştür. 28 Şubat 1888'de Udeyn Kaymakamlığı'ndan istifa etmiştir. 12 Mayıs 1889'da 1.750 kuruş maaşla Akka Sancağı dahilinde Safed Kaymakamlığı'na atanmıştır. Ertesi yıl 31 Mayıs 1890'da yine 1.750 kuruş maaşla ve becayişle Beyrut Vilayeti dahilinde Akkar Kazası Kaymakamlığı'na nakledilmiştir. Abdüsselam el-Hüseynî, *Akkar'ın ehemmiyet-i mevki'ini* idare edemediği için başka bir göreve atanmak üzere 27 Haziran 1891'de azledilmiş, bu sırada becayişle Hısnülekrad Kaymakamlığı'na atanması düşünüldüyse de bundan vazgeçilmiştir. 22 Eylül 1892'de terfien birinci sınıf kaymakamlığa seçilmiştir. 10 Kasım 1893'te 1.750 kuruş maaşla Beyrut Vilayeti dahilinde yer alan Cenin Kaymakamlığı'na atanmıştır. Yine aynı yıl, rütbesi saniye sınıf-ı sanisine yükseltilmiştir. 30 Mayıs 1895'te 2.500 kuruş maaşla ve becayişle Cebele Kazası Kaymakamlığı'na atanmıştır. Fakat Cebele'nin havasına uyum sağlayamadığından kendi isteği üzerine 11 Kasım 1896'da mevcut maaşı ve becayişle Yafa Kaymakamlığı'na nakledilmiştir. Cebele Kaymakamlığı sırasında Osmanlı ordusuna asker toplama konusunda oldukça gayret göstermiştir. Mart 1897 başında yapılan tensikatta maaşı 2.250 kuruşa indirilmiştir. 27 Temmuz 1897'de rütbesi saniye sınıf-ı mütemayizine yükseltilmiştir. Yafa'da redif taburlarına gerekli binek hayvanı sağlama hususunda gayretleri görülmüştür. Ancak, Abdüsselam el-Hüseynî Yafa'da yetkilerini kötüye kullanmasından dolayı Kudüs Mutasarrıflığı'nın tavsiyesiyle kaymakamlıktan azledildi. Bu sırada Sultanyeri Kaymakamlığı'na atanması düşünüldüyse de hakkındaki suçlamalar üzerine Dahiliye Nezareti tarafından, bu atamadan da vazgeçilerek 2 Kasım 1898'de tamamen memuriyetten el çektirilerek hakkında tahkikat başlatılmıştır. Kendisine Yafa Kaymakamlığı sırasında yöneltilen suçlamalar şunlardı: Vergi toplamak amacıyla köylere gittiği zaman ahaliden kendisi ve adamlarının hayvanları için cebren para toplamak, ahalinin tohumluk ve idarelerine ait zahireyi yarı fiyatına sattırmak ve bu yüzden 15 ailenin köyden ayrılmasına sebep olmak, Yafa'nın Kula köyünden toplanılan verginin bir kısmını zimmetine geçirmek, bazı köylerden para, tütün ve at talep etmek, kendi menfaati için bazı köylere ikişer muhtar atamak, Yafa Hükümet Konağı'nın inşası için toplanılan paranın

idaresinde yolsuzluk yapmak, 1897 Türk-Yunan Savaşı sırasında Yafa'dan sürülmesi gereken Yunanistan vatandaşlarından rüşvet alarak, ülkelerine dönmesini sağlamak, halktan toplanan askeri yardım parasının üçte birini zimmetine geçirmek, Yafa iskelesine gelen Musevilerden para alarak Filistin'e yerleşmelerini sağlamak. Yapılan tahkikatta bu suçlamaların bir kısmının hasımları tarafından ortaya atıldığı, diğerlerinin de ispat edilemediği ortaya konulmuştur. Yapılan tahkikatta hakkında isnad edilen suçlardan beraat etmesi üzerine Mart 1900 başında Şurâ-yı Devlet Mülkiye Dairesi tarafından tekrar kaymakam olarak istihdam edilmesi yönünde karar verilmiştir⁷³.

Şûrâ-yı Devlet'in bu kararı üzerine Abdüsselam el-Hüseynî'ye 11 Ağustos 1900'de 562 kuruş mazuliyet maaşı bağlanmıştır. Mahallî dile hakim olduğu gerekçesiyle 7 Şubat 1901'de 6.300 kuruş maaşla Fizan Sancağı Mutasarrıflığı'na atanmıştır. Mayıs 1901'de uhdesine rütbe-i ula sınıf-ı sanisi ile üçüncü rütbeden Osmanî Nişanı verilmiştir. 6 Ağustos 1901'de Fizan'a giderek görevine başlamıştır. Mutasarrıflığı sırasında sancak içerisindeki yolların emniyet altına alınması, Kavar Nahiyesi'nin idareye alınarak asayişin sağlanması ile yerel kabilelerin itaat altına alınmasında önemli hizmetleri görülmüş, halkın hoşnutluğunu kazanmıştır. Abdüsselam el-Hüseynî, Fizan'ın havasına uyum sağlayamayarak hastalanması üzerine 14 Ocak 1903'te Trablusgarp'a oradan da 5 Mart 1903'te İstanbul'a gitmiştir. İstanbul'da başka bir mutasarrıflığa atanmasını talep ederek Fizan Mutasarrıflığı'ndan istifa etmiştir. 16 Nisan 1905'te 2.100 kuruş mazuliyet maaşı bağlanmıştır. 12 Eylül 1907'de 4.500 kuruş maaşla Ammare Sancağı mutasarrıflığına atanmıştır. 19 Mayıs 1908'e kadar Ammare'de mutasarrıf olan Abdüsselam el-Hüseynî, aşiretler arasında karşılığa sebebiyet verdiği gerekçesiyle görevden alınmıştır⁷⁴.

1.2.5. Ahmed el-Hüseynî Efendi

Ahmed el-Hüseynî ile ilgili ayrıntılı bilgiye ulaşılammıştır. Hakkında 1896 yılında Nakibüleşraf kaymakamlığı yaptığı, 1896'da çıkarılan bir irade ile Kudüs Vakıf gelirlerinin fazlasından 490 kuruş maaş bağlandığı bilinmektedir⁷⁵.

⁷³ BOA, DH.SAİD.d., No: 1/398.

⁷⁴ BOA, DH. SAİD, No: 80/91,

⁷⁵ Yasemin Avcı, 2004, s. 127.

1.2.6. Ahmed Arif el-Hüseyinî

Gazze Müftüsü ve Maarif Reisi iken vefat eden MehmedHanefi el-Hüseyinî'nin oğlu olup 1285 (1868-69) yılında nefsi-i Gazze'de doğmuştur. Sıbyan ve Rüştüye mezunu olduktan sonra, Seyyit Haşim ve Cami-i Kebir Medreselerine 8 sene kadar devam ile ulûm-i aliye ve aliyyeden icazetname almıştır. Üç defa askeri imtihanına dâhil olarak isbat-ı ehliyet ederek dördüncü ve beşinci imtihanda Ordu Kumandanlığı'ndan keşide kılınan 6 Eylül 1308/ 18 Eylül 1892 tarihli telgrafta askeriye imtihanından af olmuştur. "Kırazat-üz Zeheb ve Likatat-ül Edeb" adlı eseri vardır⁷⁶. 1898'de babası ve amcası Abdülhay Faik el-Hüseyinî ile birlikte Ankara'ya sürgüne gönderilmiştir⁷⁷. Ahmed Arif el-Hüseyinî, Ankara'da sürgünde iken Gazze'de bulunan arkadaşı Süleyman Ebu Hammade'ye 31 Aralık 1903'te yazdığı mektubunda babasının öldüğünü, *evlâd-ı Resulullah*'tan olduğunu, ileride Sultan II. Abdülhamid'in affına mazhar olacağını belirtmiştir⁷⁸. Ahmed Arif el-Hüseyinî, mektubunu Süleyman Ebu Hammade'ye ulaştırması için Kudüs süvari polislerinden Esad Efendi'ye vermiş, mektubun içeriğinden şüphelenen Polis Esad Efendi, mektubu okumuş, Süleyman Ebu Hammade'nin kötü niyetli olduğuna kanaat ederek, mektubu Zabtiye Nazırı'na iletmiştir. Polis Esad Efendi'ye göre Ahmed Arif el-Hüseyinî'nin arkadaşı Süleyman Ebu Hammade, Gazze Bidayet Mahkemesi Azası Hüseyin Hayal ve Ebu Ali Efendiler *efkâr-ı muzırра ashabı*ndandırlar. Bunlar Mısır'dan Gazze'ye gelen İzzet Bey isminde biri ile de gizli olarak görüşmekteydiler.⁷⁹ Bu mektubu alan Zabtiye Nazırı, durumdan Dahiliye Nazırı'nı haberdar ederek iddialar hakkında Kudüs Mutasarrıflığı'ndan bilgi alınmasını talep etmiştir⁸⁰. Babasının müftülüğü sırasında fetva eminliği yapmıştır. 28 Ekim 1909-30 Kasım 1909 tarihleri arasında Kudüs Meclis-i İdare Azalığı'nda bulunmuştur. 13 Kasım 1909'da Gazze müftülüğüne, 25 Aralık 1909'da vekaleten Gazze Naipliği'ne atanmıştır. 26 Haziran 1910'da yapılan tensikatta kadro dışına çıkarılmıştır. 23 Ocak 1912'de

⁷⁶ Sadık Albayrak, 1980, s. 113.

⁷⁷ BOA, Y.MTV, No: 181/50, 12 Ağustos 1314/24 Ağustos 1898; BOA, DH. MKT, No: 469/26, 21 Mart 1318/3 Nisan 1902.

⁷⁸ BOA, DH. MKT, No: 812/13, 11 Şevval 1321/31 Aralık 1903.

⁷⁹ BOA, DH. MKT, No: 812/13, 21 Kanun-ı Evvel 1319/3 Ocak 1904.

⁸⁰ BOA, DH. MKT, No: 812/13, 8 Kanun-ı Sani 1319/21 Ocak 1904.

görevine geri dönmüştür. Bu arada Kudüs Maarif Komisyonu başkanlığı yapmıştır. 3 Mayıs 1912’de Kudüs Mebusu seçilmiştir⁸¹.

1912’de Kudüs Mebusu seçilen Gazze Müftüsü Ahmed Arif el-Hüseyinî, hakkında Gazzeli Said ve Ebu Hazire tarafından Gazze’de Belediye Başkanı Said Efendi ile birlikte seçimlere hile karıştırmakla suçlandığı gibi, doğru dürüst Türkçe bilmemekle de itham edilmiştir⁸². Bu suçlamaları reddeden Ahmed Arif el-Hüseyinî, Ebu Hazire’nin Gazze’deki İngiliz Cemiyeti’nin adamı olduğunu, söz konusu şikâyetin kendisine duyulan garezden kaynaklandığını ifade etmiştir⁸³.

1.2.7. Ahmed Muhyiddin el-Hüseyinî

Sultan Abdülmecid zamanında (1839-1861) Gazze Müftülüğü yapmıştır⁸⁴. Abdülhay Faik el-Hüseyinî ile 1894’te Gazze Nakibüleşraf Kaymakamı olan Tevfik el-Hüseyinî ile 1890’da Gazze Müftülüğü’ne atanan Mehmed Hanefi el-Hüseyinî’nin de babasıdır⁸⁵. Ahmed Muhyiddin el-Hüseyinî’den sonra Gazze Müftülüğü’ne Mehmed Sakullah Efendi atanmıştır⁸⁶.

Ahmed Muhyiddin el-Hüseyinî’nin Gazze’de oldukça nüfuzlu bir din adamı olduğu anlaşılmaktadır. Öyle ki ölümünden sonra Gazzeli 117 kişi tarafından kaleme alınan, Dahiliye Nezareti ile Sadaret’e gönderilen 29 Ekim 1885 tarihli bir yazıda Ahmed Muhyiddin el-Hüseyinî’nin oğullarının “sülâle-i tahire-i Nebevî’den” bulduklarından bahisle memnun edilmesi de teklif edilmiştir⁸⁷.

1.2.8. Ali Nuri el-Hüseyinî

Ali Nuri Bey, Kudüs Belediye Başkanı Hüseyinîzade Ömer Fehmi Efendi’nin oğludur. 1866’da Kudüs’te doğmuştur. Kudüs Sıbyan ve Rüşdiyesinden mezun olduktan sonra İstanbul’a gelerek Mekteb-i Mülkiye’ye girmiştir. 7 Nisan 1895 tarihinde Mekteb-i Mülkiye’den mezun olmuştur. Kasım-Aralık 1894’te mülâzemeten Maarif Nezareti Mektûbî Kalemî’ne girmiştir. 13

⁸¹ Sadık Albayrak, 1980, s. 113.

⁸² Gazze’den Said ve Ebu Hazire’nin Sadaret’e yazdıkları dilekçe için bkz. BOA, DH. SYS, No: 75/1, 12 Mayıs 1328/25 Mayıs 1912.

⁸³ DH. MUI. 89/25.

⁸⁴ BOA, DH. MKT, No: 2013/130, 1 Rebiülahir 1310/23 Ekim 1892.

⁸⁵ BOA, DH. MKT, No: 2013/130, 1 R 1310/23 Ekim 1892 tarihli Abdülhay Faik el-Hüseyinî ile kardeşi Tevfik el-Hüseyinî’nin Arapça dilekçesi.

⁸⁶ BOA, Y.PRK. MŞ, No: 3/3, 19 Rebiülevvel 1308/2 Kasım 1890.

⁸⁷ BOA, HR. TO, No: 390/76, 20 Muharrem 1303/29 Ekim 1885.

Nisan 1895'te 250 kuruş maaşa nail olmuştur. Maaşı, 17 Eylül 1895'te 350, 19 Kasım 1896'da 600 kuruşa çıkarılmıştır. 13 Mart 1897'de yapılan tensikat sırasında maaşı 540 kuruşa düşürülmüşse de 1 Haziran 1897'de tekrar 600, 6 Aralık 1897'de 800, 9 Aralık 1899'da 840, 19 Nisan 1902'de 1040 kuruşa çıkarılmıştır. 20 Şubat 1903'te 1.120 kuruş maaşla Maarif Nezareti Mektûbî Kalemi mümeyyizliğine terfi ettirilmiştir. Mümeyyizliği sırasında maaşı, 8 Eylül 1903'te 1.200, 4 Nisan 1908 te 1.250 kuruşa yükseltilmiştir. 29 Ağustos 1908'de icra kılınan tensikatta kadro dışına çıkarılmıştır. Ancak 14 Kasım 1908'de tekrar 1.000 kuruş maaşla Maarif Nezareti Mektûbî Kalemi kâtipliğine atanmıştır. 16 Ocak 1910'da 2.000 kuruş maaşla Kaşot Kazası Kaymakamlığı'na atanmıştır⁸⁸.

1.2.9. Cemil el-Hüseyinî

Cemil el-Hüseyinî, önce Posta ve Telgraf Nezareti'nde Mesalih Kalemi'nde çalışmıştır. 1913'te Kudüs İdadisi'nde Fransızca öğretmenliği yapmıştır⁸⁹.

1.2.10. Davud el-Hüseyinî

Yusuf el-Hüseyinî'nin oğlu olan Davud el-Hüseyinî hakkındaki ilk bilginiz, Temmuz 1887'de Kudüs'e bağlı Eriha köyünde yaptıracağı bir ev ile ilgilidir. Evin yapılacağı arsanın 84 zirâ'lık kısmı, arazi-i emiriye üzerinde bulunduğu için Defter-i Hakanî Nezareti'nden izin alınması gerekmektedir. Söz konusu arsa için Davud el-Hüseyinî'nin, yıllık 50 para tutarında öşür bedeli ödemeliydi. Ayrıca arazi-i emiriye üzerine yapılacak olan inşaat için irade-i seniyye de gerekmektedir. Defter-i Hakanî Nezareti'nin köydeki arazi ile ilgili kayıtlarına göre bu arazi, has dahilindeydi. Arazinin 12 dönümü 17 Eylül 1883'te Davud el-Hüseyinî tarafından satın alınmıştı. Sonuç olarak Defter-i Hakani Nezareti, Davud el-Hüseyinî'nin yıllık 50 para öşür mukabilinde bu arsa üzerine ev yapmasını uygun bularak, 5 Temmuz 1887'de iradesini çıkarmıştır⁹⁰.

Davud el-Hüseyinî, 1902'de Kudüs Bidayet Mahkemesi aza mülazımıydı. Aynı zamanda Beyrut Vilayeti Müdde-i Umumisi Yardımcısı Ali Efendi'nin de

⁸⁸ BOA, DH.SAİD.d, No: 69/475.

⁸⁹ BOA, MF. MKT, No: 1184/22, 1 Mart 1329/14 Mart 1913.

⁹⁰ BOA, İ.DH. No: 1044/82055, 23 Haziran 1303/5 Temmuz 1887; BOA, DH.MKT, No: 1432/17, 1 Temmuz 1303/13 Temmuz 1887; BOA, DH. MKT. No:1441/51, 8 Ağustos 1303/ 20 Ağustos 1887.

damadıydı. Kudüslü Musa Süleyman'ın şikâyet dilekçesine göre Davud el-Hüseynî, nüfuzunu kötüye kullanmakta ve kayınpederi de hakkında soruşturma açılmasına izin vermemekteydi⁹¹. Musa Süleyman'ın dilekçesini işleme alan Dahiliye Nezareti, 20 Temmuz 1902'de Kudüs Mutasarrıfı'ndan bu iddialar hakkında malûmat istemiştir⁹². Sonrasında yaşanan süreç hakkında elimizde herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

1.2.11. Derviş el-Hüseynî

Derviş el-Hüseynî, Kudüs'te aşar mültezimliği yapmıştır. Derviş el-Hüseynî ile ilgili bilğimiz, hakkında zimmet suçlamasından dolayı Temmuz 1902 başında Dahiliye Nezareti ile Sadaret'e şikâyet edilmesinden dolayıdır. Derviş el-Hüseynî'ye göre kendisini şikâyet edenler Kudüs Livası Tahsilât Komisyonu üyeleridir. Çünkü daha önce Derviş el-Hüseynî komisyon üyelerini kanunsuz iş yapmakla suçlayarak Sadaret'e şikâyet etmişti. Bunun üzerine komisyon üyeleri de Derviş el-Hüseynî aleyhinde dava açılmasını talep etmişlerdir⁹³. Bu talep üzerine Dahiliye Nezareti, Kudüs Mutasarrıflığı'ndan Derviş el-Hüseynî hakkında bilgi istemiş⁹⁴, Sadaret de ilgili iddiaları incelemek üzere meseleyi 10 Eylül 1903'te Şûrâ-yı Devlet'e havale etmiştir⁹⁵. Sonrasında yaşanan süreç hakkında elimizde herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

1.2.12. Hacı Emin el-Hüseynî

Hacı Emin el-Hüseynî'nin asıl adı Muhammed Emin el-Hüseynî'dir⁹⁶. Doğum tarihi hakkında çeşitli görüşler vardır⁹⁷. Kudüs'te doğmuştur. Annesi Zeynep, babası Şeyh Mustafa ibn Tahir Hüseyin'dir. Babası iki evlilik yapmıştır. Emin, Şeyh Tahir'in ikinci evliliğinden dünyaya gelmiştir. Şeyh Tahir, erkek çocuklarını sık sık kendisinin de bir odasının olduğu Harem-ı Şerif'e⁹⁸ götürmüş, onları müftülük görevlerine alıştırmak için evde ve odasında dini, hukuki ve

⁹¹ BOA, DH. MKT, No: 514/101, 18 Mayıs 1318/31 Mayıs 1902.

⁹² BOA, DH. MKT, No: 514/101, 2 Haziran 1318/ 15 Haziran 1902.

⁹³ "Memurin-i liva tahsilât komisyonu heyeti kendilerini tahkir ettim diye sırf iftira olarak bugün aleyhimde ikame-i dava eylediğinden" BOA, DH. MKT, No: 546/5, 24 Haziran 1318/7 Temmuz 1902.

⁹⁴ BOA, DH. MKT, No: 546/5, 8 Temmuz 1318/21 Temmuz 1902

⁹⁵ BOA, BEO, No: 2165/162313, 28 Ağustos 1319/10 Eylül 1903.

⁹⁶ Zvi Elpeleg, 1999, s. 22.

⁹⁷ Zvi Elpeleg, 1999, s. 21.

⁹⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. *Mescid-i Aksa Rehberi (Haram-ı Şerif)*, Filistin Uluslararası İlişkiler Çalışmaları Akademik Topluluğu Kudüs, TİKA, Ağustos 2013.

günün siyasal sorunları hakkında tartışmalar yapmaya teşvik etmiştir. Bu konular, Batı Avrupa'dan gelen Yahudi göçünü de içermiştir⁹⁹. Babası Şeyh Tahir 1908'de ölünce, dedesi Şeyh Mustafa ibn Tahir'den beri kesintisiz olarak ellerinde bulundurdıkları Kudüs Müftülüğü, Osmanlı buyruğuyla Şeyh Tahir'in ilk oğlu Kâmil'e devrolmuştur. 1913'te annesi ile Mekke'ye gittiği için Hacı sıfatını almıştır. Emin'in annesi I. Dünya Savaşı sırasında ölmüştür¹⁰⁰.

İlköğrenimini Kudüs'te görmüş, Orta öğrenimini İdadi'de yapmıştır¹⁰¹. Hacı Emin, daha sonra eğitimini Mısır'ın başkenti Kahire'de bulunan al-Azhar Üniversitesi'nde Muhammed Raşid Rıza¹⁰² ile birlikte (ya da onun okulunda) okumuştur¹⁰³. Emin, Kahire'de 2 yıl kaldı çünkü 1914'te I. Dünya Savaşı patlak verdiğinde ailesini görmeye gittiği Kudüs'te bulunuyordu ve Mısır'a dönemedi. Bu yüzden öğrenim kurumunu bitiremedi ve herhangi bir diploma alamadı¹⁰⁴.

Osmanlı'nın savaşa girmesiyle birlikte Hacı Emin'in de Osmanlı ordusuna katıldığı faydalandığımız tüm kaynaklarda ortak görüş olsa da, tam olarak hangi görevi yaptığı ve nerede bulunduğu konusunda farklı görüşler vardır. Ordudaki görevi de iki yıl sürmüş ve dizanteriye yakalanması sonucu ordudan ayrılmıştır¹⁰⁵. I. Dünya Savaşı'nın bitmesinin ardından bölgede Filistin'in işgaline tanık olmuştur. İngiliz Manda yönetimi ağabeyi Kamil el-Hüseynî'nin müftülüğünü tanımış, statüsünde bir değişikliğe gitmemiştir. Hacı Emin Faysal'ın etrafında oluşan milliyetçi hareketlere katılmıştır. Haddad'ın yerine Ahmed Laham geçince Hacı Emin Kudüs'e dönüp Raşidiye Lisesi'nde öğretmenlik yapmaya başlamıştır. Aynı zamanda Ravzatü'l-Maarif okuluna ortak olmuştur. Zamanla bu kurum Arap milliyetçiliğinin eğitim merkezi ve Hüseynî ailesinin Siyonizm'e karşı mücadelesinin odağı olarak ün salmıştır¹⁰⁶. Hacı Emin ve arkadaşı (Arif el-Arif) Nisan 1920 yılında düzenlenen ve binlerce Müslüman'ın katıldığı, El- Nebi¹⁰⁷ adı

⁹⁹ Philip Mattar, *The Mufti of Jerusalem Al-Hajj Amin al-Husayni and the Palestinian National Movement*, (Kudüs Müftüsü Hacı Emin El-Hüseynî), Çev. İsa Ölmez ve Ali Soylu, Akademi Yay., İstanbul, 1991, s. 19.

¹⁰⁰ Zvi Elpeleg, 1999, s. 23.

¹⁰¹ Zvi Elpeleg, 1999, s. 23.

¹⁰² Muhammed Reşid Rıza, döneminin en etkin ulema ve dini hakimlerden Muhammed Abduh'un en yakın takipçilerinden birisi olarak bilinir.

¹⁰³ Ariel Koch, "Israeli Black Flags: Salafist Jihadi Representations in Israel and the Rise of the Islamic State Organization", *Military and Strategic Affairs*, V. 7, N.. 2, September 2015, s. 132.

¹⁰⁴ Zvi Elpeleg, 1999, s. 24.

¹⁰⁵ Zvi Elpeleg, 1999, s. 25.

¹⁰⁶ Zvi Elpeleg, 1999, s. 26.

¹⁰⁷ Selahaddin Eyyubi'nin Haçlıları yendiği günden beri her yıl yapılan binlerce Müslüman'ın Kudüs'te toplandığı şölen.

verilen etkinlikte Filistinli Arapların coşkusunu kabartmış, etkinliği Yahudi karşıtı bir gösteriye dönüştürmüştür. Çıkan olaylar sonucunda 211 Yahudi yaralanmıştır. Hacı Emin, böylece kendini kanıtlama fırsatı yakalamışsa da hakkında yakalanma kararı çıkmıştır. Bu yüzden Ürdün'e kaçıp oradan Şam'a geçmiştir¹⁰⁸. Hacı Emin yaptığı eylem sonucunda artık tanınmış bir kişi olmuş ve halkın gözünde kahraman olarak görülmüştür. Şam'a gelmeleri buradaki Filistinlileri hırslandırmış ve bu hareketlerin devamı için Filistin Arap Cemiyeti kurulmuştur. Hacı Emin de bu cemiyetin üst yönetimine seçilmiştir¹⁰⁹. Kudüs Müftüsü olan üvey kardeşinin 21 Mart 1921'de ölümü üzerine Eşraf aileleri yeniden müftülük mücadelesine girişmişlerdir. Ailelerinden 3 şeyh ve Hacı Emin el-Hüseynî adaylığını koymuştu. Müslüman üyelerden oluşan seçiciler kurulunca 3 aday belirlenecek ve bu 3 kişi arasından müftünün ataması Yüksek komiser tarafından yapılacaktı. Seçimler 12 Nisan 1921 de yapıldı, Carallah, Halidî, Budeyri ailelerinin şeyhleri seçildi. Yüksek komiser bunlardan birini atama yetkisine sahipti. Ancak bedevi şeyhleri, muhtarlar, Hristiyan din büyükleri, halk ve İngiliz üst düzey yönetimdekiler Hacı Emin'i desteklediler ve baskılar sonucu en yüksek oy alan Carallah adaylıktan çekilip yerine Hacı Emin geçti. Yüksek komiser huzuru sağlayacağına inandığı Hacı Emin'i 8 Mayıs 1921'de Kudüs Müftülüğü'ne getirdi¹¹⁰.

İngiliz Hükümeti ilk başlarda Filistin'de Müslüman cemaatinin işleriyle ilgilenmiş, fakat daha sonra Müslüman cemaatin işleriyle Müslümanların ilgilenmesi kararına varmıştır¹¹¹. Bu konu hakkında görüşmeler yapılması için Müslüman halkın önde gelenlerinden oluşan ve birkaç İngiliz yetkilinin de bulunduğu komite kurulmuştur. Kurulda alınan kararlarda Yüksek İslam Konseyi'nin (Meclisü'l-İslami el-Âla) kurulması da vardı¹¹². Bu kurula başkan seçmek için seçiciler kurulu oluşturuldu ve seçim hazırlıkları başladı. Müftülük görevi önemliydi ama dini okulları, mahkemeleri, yetimler yurdunu, camileri, dini kurumları ve evkaf'ın sermayesini kontrol eden Yüksek İslam Konseyi görevi ile boy ölçüşemezdi¹¹³.Yapılan seçimde yediye karşı kırk oyla Hacı Emin Konsey

¹⁰⁸ Zvi Elpeleg, 1999, s. 28.

¹⁰⁹ Zvi Elpeleg, 1999, s. 30.

¹¹⁰ Zvi Elpeleg, 1999, s. 35.

¹¹¹ Ahmad Fayad Ghannam, 2011, s. 58.

¹¹² Zvi Elpeleg, 1999, s. 37.

¹¹³ Philip Mattar, 1991, s. 49.

Başkanı seçilmiştir. Hacı Emin artık iki koltuğa birden oturmuş¹¹⁴, kazandığı yeni statüyle artık güçlü yetkilere ulaşmıştır. Hacı Emin, iki üst düzey makam koltuğuna oturunca bakımsızlık yüzünden Mescid-i Haram ve Mescid-i Aksa'nın belli yerlerinin çökmeye yüz tutması sebebiyle onarılması projesini başlatmıştır¹¹⁵. Müftü, dini konumunu maddi ve manevi olarak Filistin Ulusal Davası'nı desteklemek için kullanmıştır¹¹⁶. Hacı Hüseyin bu onarımlarla görevini yapmanın yanı sıra Müslüman ve Arap dünyasında statüsünü yükseltmek ve Kudüs'ün önemini canlı tutmayı amaçlamıştır¹¹⁷. O günün koşullarına göre çok büyük miktar olan 85-95 bin sterlin toplanmış, Harem-i Şerif'in kubbesi altından kaplanmış ve iki cami baştan aşağıya onarılmıştır. Bu proje sayesinde Hacı Emin el-Hüseyinî muhaliflerinin gözleri önünde Müslüman dünyasında saygınlık kazanmıştır¹¹⁸. Böylece Filistinlilerin lideri haline gelmiştir.

Hacı Emin, Müslümanların Filistin davasına verdikleri desteği arttırmak için örgütlü bir çatı altında kurumsallaşmayı amaçlamaya başlamıştır. Bu hedefe ulaşmak ve dindaşlarının gözünde statüsünü iyice yükseltmek için, kendisini bütün Müslümanların lideri haline getirebilecek genel bir İslam Kongresi düzenlemeye koyulmuştur. Kongre 7 Aralık 1931 günü açılmış, 22 ülkenin Müslüman temsilcilerinin katıldığı etkileyici bir kongre toplanmıştır. Hacı Hüseyin'in konuşmasının odak noktası Müslüman Arap topraklarında Siyonist bir devletin kurulmasının kutsal mekanlar ve Arap Filistin için tehlikeleri olmuştur. Kongre 17 Aralık 1931 yılında sona ermiştir. 934 yılına gelindiğinde Kudüs Belediye Başkanlığı Hüseyinî ve Halidî ailelerinin ittifakını görüyoruz. Şöyle ki: Kudüs Belediye Başkanı seçimi yaklaşıyordu. Bu sırada Belediye Başkanı, Hacı Emin el-Hüseyinî'ye karşı muhalefetin başı olan Ragıp Naşşibi idi ve 14 yıldır bu koltuktaydı. Hacı Emin'in yeni hedefi onu yerinden etmektir. Naşşibi'ye karşı Halidî ailesi ile birleşti ve Hüseyinî-Halidî koalisyonu seçimleri kazandı. Dr. Hüseyin Halidî belediye başkanı seçildi ve sadece belediye işleri ile ilgilenmeye başladı. 1937-1939 yılları arasında Hacı Emin, İngiltere ve Fransa'nın Lübnan üzerinde nüfuz kurma rekabetinden faydalanıp Lübnan'da siyasal faaliyette bulunma özgürlüğü elde etmiştir ve bu dönemlerde İtalya ve Almanya ile yakın

¹¹⁴ Zvi Elpeleg, 1999, s. 38.

¹¹⁵ Zvi Elpeleg, 1999, s. 41.

¹¹⁶ Philip Mattar, 1991, s. 53.

¹¹⁷ Philip Mattar, 1991, s. 51.

¹¹⁸ Zvi Elpeleg, 1999, s. 43.

ilişkiler kurmuştur¹¹⁹. Alman birlikleri, 1 Eylül 1939'da savaş ilan etmeksizin Polonya'yı işgale başlamıştır. İngiltere ve Fransa, Almanya'dan işgalin sona erdirilmesini ve birliklerini Polonya'dan geri çekmesini istemiştir. Ancak, bir yanıt alamadıkları için 3 Eylül 1939'da Almanya'ya savaş ilan etmek zorunda kalmışlardır. Böylece altı yıl sürecek olan II. Dünya Savaşı başlamıştır. İki devletin Almanya'ya savaş ilan etmesinden sonra İngilizler, Hacı Emin'in Almanya ve İtalya ile ilişkilerini kesmediği için, Lübnan'dan onu sınır dışı etme önerisinde bulunmuşlardır. Fransızlar ise, Lübnan'da kalmasını ve faaliyetlerinin gözetim altında tutulmasını önermiş ve Hacı Emin'in Lübnan'dan çıkışı yasaklanmıştır¹²⁰. Hacı Emin, Lübnan güvenlik güçlerinin başındaki Fransız komutana 500 sterlin verip 13 Ekim günü kadın kılığında Lübnan'dan kaçmış, Irak'a gitmiştir. Burada tören ve sevgi gösterileri ile karşılanmıştır¹²¹. Irak'ın Mihver Devletleri¹²² safında savaşa katılması için çalışmalarda bulunmuş ve bunu sağlamıştır. Eğer Hacı Emin Bağdat'ta bu faaliyetlerde bulunmasa Irak'ın, İngiliz yanlısı bir politika izleme zemini vardı. Ancak Hacı Emin'in burada kurduğu örgüt ağı, siyasetçiler ve subaylar ile geliştirdiği ilişkiler sayesinde, Irak Mihver Devletleri ile ittifak içine girme kararı almıştır. Böylece Hacı Emin, Irak'ın tarihsel açıdan en kritik dönemlerinden birinde, yirmi ay boyunca ülkenin siyasal tarihine damga vurmuştur¹²³. Türkiye başlangıçta, İngiliz baskısı sonucu ya da Hacı Emin'in gittiği yerde siyasi faaliyetlerde bulunmasından dolayı, Hacı Emin ve onunla Irak'tan kaçan Raşit Ali'ye vize vermeyi kabul etmemiştir. Daha sonra kılık değiştirip sahte pasaport kullanarak, İtalyanların yardımı ile Türkiye'ye geçmiştir. Buradan sırasıyla; Bulgaristan, Romanya, Macaristan üzerinden 11 Ekim 1941'de İtalya'ya ulaşmıştır. Burada lüks bir otelde kalmış, Mussolini¹²⁴ başlangıç olarak kendisine 10 bin Sterlin vermiş, Venezia Sarayı'nda kendisiyle görüşmüştür¹²⁵. Arap dünyasının her parçasının tam bağımsızlığı ve Filistin'in İngiliz emperyalizmi ve Siyonizm'den kurtarılması konularını görüşmüşler ve Mussolini Arap taleplerini kabul ettiğini söylemiştir. Hacı Emin, Mihver'in merkezinin Roma değil, Berlin olduğunu bildiği için buradan Almanya'ya

¹¹⁹ Zvi Elpeleg, 1999, s. 103.

¹²⁰ Zvi Elpeleg, 1999,s. 103.

¹²¹ Zvi Elpeleg, 1999, s. 104.

¹²² II. Dünya Savaşı'nda Almanya, İtalya ve Japonya'nın oluşturduğu birlik.

¹²³ Zvi Elpeleg, 1999, s. 114.

¹²⁴ İtalya Devlet Başkanı.

¹²⁵ Zvi Elpeleg, 1999, s. 115.

geçmiştir¹²⁶. Müftü, Mihver ile olan temaslarına 1937 ortalarında başlamış, ama bunlar diplomatik ilişkilerin yararlarını belirleme amacıyla yapılmış deneme niteliğindeki girişimler ile sınırlıydı. Churchill¹²⁷ Siyonistlerin, Filistin'deki Yahudileri silahlandırma önerisini kabul etmiş, buna benzer tutumlarından dolayı müftü İngilizlere olan inancını kaybetmiş, Mihver Devletleri ise müftüye cömert davranmaya başlamışlardır¹²⁸. 28 Kasım 1941'de Hitler ile müftü 95 dakikalık görüşme yapmıştır. Gizli bir anlaşma yapmışlar, bu anlaşma her iki tarafın verdiği ödümler sonucu olmuştur. Müftü, yardım sözü, Yahudi Ulusal Yurdu'nun iptal edilmesi, Arap ülkelerinin bağımsızlığının ve egemenliğinin tanınmasına dair söz almıştır. Bunlara karşılık olarak da, propaganda yaymak, Arap askerleri toplamak, sabotajlar hazırlama ve isyan çağrısı yapma sözleri vermiştir. İtalya'daki Bari Radyosu yoluyla kendi sesiyle 10 Mayıs 1942'de "Ey Araplar, onurunuz için öç alın, bağımsızlığınız için savaşın, ben Filistin Müftüsü, bu savaşı İngilizlerin adaletsiz boyunduruğuna, hayasızlık ve zulmüne karşı cihat olarak ilan ediyorum. Ölümünden korkumuz yok, eğer ölümden hayat ve özgürlük varsa!" şeklinde bir konuşma yapmıştır¹²⁹. Müftü her kanaldan fetva vermeye devam etmiştir. Arap dünyasında kendisine karşı derin bir muhalefetin olmasına rağmen hepsini kapsayan bir "cihat" konuşması yapması dikkat çekici olmuştur. Ancak bu çağrılarının kendi yandaşlarını ayaklandırmaktan öteye gitmediği görülmektedir. Müftünün çağrıları ve söz verdiği diğer konulardaki girişimleri başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Savaş sonrasında Siyonistler, İngilizlerden müftünün yargılanmasını istedilerse de İngilizler delil yetersizliğini öne sürerek müftüyü yargılamamıştır¹³⁰.

Nazi Almanyası'nın 1945'te çökmesiyle, Müftü Amerikan ya da Sovyet işgal ordularının eline geçmemek için İsviçre'ye kaçmıştır. Burada sığınma hakkı bulamayınca Fransızlarla şansını denemiş, burada konforlu bir villada göz hapsine alınmıştır. Avrupa'daki siyasi iklim Müftü'nün aleyhinde olduğu için Paris'te çok kalmamıştır. Sakallarını kesip, takım elbise giymiş 1946 yılında Kahire'ye gitmiştir. Kral Faruk'tan sığınma talep etmiştir. Buradaki geleneğe göre, sığınma isteyen düşman dahi olsa misafirperverlik gösterilmelidir. Müftü için bundan daha

¹²⁶ Philip Mattar, 1991, s. 154.

¹²⁷ Winston Leonard Spencer-Churchill, İngiliz Devlet Adamı.

¹²⁸ Philip Mattar, 1991, s. 152.

¹²⁹ Philip Mattar, 1991, s. 158.

¹³⁰ Philip Mattar, 1991, s. 159.

uygun yer yoktu¹³¹. Burada yeniden kurulan Arap Yüksek Komitesi'nin başkanı olarak faaliyetlerini tekrar başlatmıştır. Avrupa'daki Yahudi soykırımından sonra, Siyonistlerin Yahudi Devleti kurulması talepleri ve girişimleri ivme kazanmıştır. Amerika'nın da Yahudi yanlısı tutumu, İngiltere'yi de etkilemiş ve İngiltere Filistin sorununu Birleşmiş Milletlere bırakmıştır. 29 Kasım 1947'de bölünme tasarısı kabul edilmiş ve savaş kaçınılmaz olmuştur. 27 Eylül 1948 tarihinde bazı Mısırlı subayların yardımı ile gizlice Filistin'e geçen Hacı Emin, 28 Eylül sabahı Gazze'ye varmıştır. Kısa bir süre burada kaldıktan sonra Filistin Millet Meclisi ve hükümeti kurulmuştur. İşgal altında olmayan Refah ve Cenin gibi yerlerdeki eli silah tutanları silahlandırmaya başlamışlardır¹³². Gerek kendi ülkesinde gerek gönüllü veya zorunlu gittiği ülkelerde de faaliyetlerine devam eden Hacı Emin bu davada karşısına çıkan tüm engellere rağmen yılmadan mücadelesini sürdürmüştür. Mücadelesinin başarıya ulaşmasının en büyük engellerinden biri de muhalif grupların isabetsiz kararları ve dayanışma içine girmemeleridir. Pek çokları da Hacı Emin'in her çözüm yoluna karşı çıkmasıyla "Filistin Felaketi"ni yarattığı için eleştirmişlerdir¹³³. 1948'de İsrail'in kurulmasının ardından zorunlu ikamet cezasına çarptırılmasıyla Filistin davasındaki önderliğini yitiren Hacı Emin, gizli yollarla Filistinli fedailere silah temin etme dahil, direnişin içinde olmaya devam etmiştir. Devrimci kişiliği ve yılmak bilmeyen mücadele azmiyle Filistin tarihinde ayrı bir yeri olan Hacı Emin el-Hüseynî, 1975 yılında Lübnan'da vefat etmiştir¹³⁴.

1.2.13. Hasan el-Hüseynî

Kudüslü olan Hasan el-Hüseynî hakkında bilgiler son derece kısıtlıdır. Mart 1909'da Müze-i Osmanî Hafriyat Komiseri'ydi. Şubat 1908 tarihi itibarıyla 2.174 kuruş aşar borcu bulunmaktaydı. Bu yüzden ilgili makamlar, Hasan el-Hüseynî'den mevcut borcunu ödemesini, aksi takdirde maaşından 4'te 1 oranında kesinti yapılarak tahsil edileceğini kendisine bildirmişlerdir¹³⁵.

¹³¹ Philip Mattar, 1991, s. 165.

¹³² Ahmad Fayad Ghannam, 2011, s. 89.

¹³³ Zvi Elpeleg, 1999, s. 98.

¹³⁴ Ahmad Fayad Ghannam, 2011, s. 90.

¹³⁵ BOA,MF.MKT, No: 1118/60, Kudüs Maarif Müdürlüğü'nün 18 Mart 1325/31 Mart 1909 ve Maarif Nezareti Muhasebe Müdürlüğü'nün , 21 Nisan 1325'te/ 4 Mayıs 1909 tarihli yazıları.

1.2.14. Hüseyin Tevfik el-Hüseyinî ve Oğulları Muhyiddin ve Ahmed Efendiler

Hüseyin Tevfik el-Hüseyinî, Gazze'nin ileri gelenlerinden olup, aynı zamanda 1876'dan beri Gazze Nakibüleşraf Kaymakamı'ydı. Ahmed Muhyiddin el-Hüseyinî'nin oğludur¹³⁶. 1876'da babası da Gazze Müftüsü'ydü¹³⁷.

1892'de Gazze Nakibüleşraf Kaymakamı¹³⁸ olarak istihdam edilen Hüseyin Tevfik el-Hüseyinî'nin kardeşi de 1894'te Gazze Müftüsü'ydü. Hüseyin el-Hüseyinî'nin tasarrufunda bulunan arazinin değeri 1895 yılı itibarıyla 2 milyon kuruştan fazlaydı¹³⁹. Oğlu Muhiddin Efendi de Gazze Bidayet Mahkemesi azasıydı. Hüseyin el-Hüseyinî, Sultan II. Abdülhamid devrinde birkaç defa sürgüne de yollanmıştır. Oğlu Muhiddin Efendi, 1894 yılında Gazze Bidayet Mahkemesi azası iken Gazze'de özellikle bazı yetim ve dul kadınların arazilerini zimmetine geçirmekle suçlanmıştır¹⁴⁰.

Gazze'de Nakibüleşraf Kaymakamlığı, Bidayet Mahkemesi azalığı ve Müftülüğü elinde bulunduran Hüseyin el-Hüseyinî'nin bu yerel gücü, Gazze Kaymakamı Bedirhan Paşazade Hasan Bey ile aralarında anlaşmazlığa da yol açmıştır¹⁴¹. Hüseyin el-Hüseyinî'ye Beyrut Mektupçusu tarafından yapılan suçlamalardan biri de Hz. İbrahim'in bir süre ikamet ettiği evin üzerinde bulunan bir zaviyenin zamanla harap olması üzerine kendi bahçesine ilhak ettiği iddiasıydı¹⁴².

Yerelde yaşanan anlaşmazlıklara rağmen Hüseyin Tevfik el-Hüseyinî'nin diğer oğlu Ahmed Efendi, 1895 yılı başında Gazze Bidayet Mahkemesi'ne aza seçilmiştir. Ailenin Gazze'de nüfuz elde etmesi, haliyle Halidîler dışında diğer ailelerin de düşmanlığına yol açmaktaydı. Hüseyin el-Hüseyinî'ye düşmanlıkta bulunanlardan biri de Gazze ileri gelenlerinden İsmail Ebu Hızır'dı. İsmail Ebu Hızır, Hüseyinîlere karşı aynı zamanda Gazze Kaymakamı'nın da desteğini almıştı. Hüseyin el-Hüseyinî ve aleyhindeki soruşturmayı ise, Beyrut Vilayeti Mektupçusu yürütmekteydi. Soruşturma sonucunda Hüseyin el-Hüseyinî'nin

¹³⁶ BOA, DH. MKT, No: 2013/130, 1 Rebiülahir 1310/23 Ekim 1892.

¹³⁷ Hüseyin el-Hüseyinî, 1876 yılında aynı zamanda Gazze Deavî Meclisi azasıydı. BOA, HR. TO, No: 21 Şevval 1293/9 Kasım 1876.

¹³⁸ BOA, DH. MKT, No: 2013/130, 1 Rebiülahir 1310/23 Ekim 1892.

¹³⁹ BOA, DH. MKT, No: 367/31, 3 Şevval 1312/30 Mart 1895.

¹⁴⁰ BOA, BEO, No: 361/274013, 5 Şubat 1309/17 Şubat 1894.

¹⁴¹ BOA, DH. MKT, No: 367/31, 3 Şevval 1312/30 Mart 1895.

¹⁴² DH. MKT. 359/26, leff 6, 23 Mart 1311/4 Nisan 1895.

kardeşi Müftülükten Kaymakam Bedirhan Paşazâde Hasan Bey tarafından azledilmiştir¹⁴³. Bu gelişme üzerine Hüseyin Tevfik el-Hüseyinî Gazze Kaymakamı aleyhine Dahiliye Nezareti'ne bir dilekçe vererek mağduriyetlerinin giderilmesini istemiş, bu talep üzerine de nezaret, Kudüs Mutasarrıflığı'ndan meselenin soruşturulmasını istemiştir¹⁴⁴.

1.2.15. Hüseyin Haşim el-Hüseyinî

1882-1898 yılları arasında yaklaşık 16 yıl Kudüs Belediye Başkanlığı yapan Selim el-Hüseyinî Efendi'nin (ö. 1908) oğlu ve Necid Mutasarrıflığı yapan Musa Kâzım Efendi'nin (daha sonra paşa) kardeşidir. Hüseyin Haşim el-Hüseyinî adının devlet evrakına ilk yansması, izinsiz olarak Paris'e firar etmesidir. Hüseyin Haşim el-Hüseyinî, İstanbul'a gelmek üzere mürur tezkeresi almıştı. Ancak yolda fikrini değiştirerek İskenderiye'den Marsilya'ya ve oradan da Haziran 1900 ortalarında akrabası Mahmud el-Hüseyinî ile birlikte Paris'e kaçmıştır¹⁴⁵. Hüseyin Haşim el-Hüseyinî'nin Paris'e firarının sebebi arşiv belgelerinde Paris sergisine izinsiz katılmak olarak görünmektedir. Bu şekilde Paris'e kaçan Hüseyin Haşim'e yapılacak olan işlem ise, "firaren memâlik-i ecnebiyeye gidenler hakkındaki karar"dı¹⁴⁶. Bu kararı uygulamak için Hariciye Nezareti, Paris Sefareti'ne haklarında yapılacak olan işlemin Hüseyin Haşim Efendi'ye tebliğ edilerek bilgi alınmasını istemiştir¹⁴⁷. Paris Sefareti, ilgili kararı tebliğ etmek üzere Hüseyin Haşim Efendi'yi aramışsa da bulamamıştır¹⁴⁸.

Mart 1901'de Zabtiye Nezareti'nin kendisinden aldığı bilgiye göre Hüseyin Haşim el-Hüseyinî, İskenderiye ve Marsilya yoluyla Paris'e gelmiştir. Paris'te 3,5 ay kadar Gerzan? Sokağı'nda bulunan 33 numaralı evde ikamet etmiştir. Ardından Londra'ya giderek bir hafta kaldıktan sonra Paris'e geri dönmüştür. İki ay daha Paris'te ikamet ettikten sonra Aralık (Kanun-ı Evvel) 1900'de Viyana yoluyla İstanbul'a dönmüştür¹⁴⁹.

¹⁴³ BOA, DH. MKT, No: 367/31, 3 Şevval 1312/30 Mart 1895.

¹⁴⁴ BOA, DH. MKT, No: 367/31, 13 Nisan 1311/ 25 Nisan 1895.

¹⁴⁵ BOA, BEO, No: 1541/115564, 16 Ağustos 1316/29 Ağustos 1900; BOA, HR. SYS, No: 1801/46, 28 Mart 1901.

¹⁴⁶ BOA, HR. MKT, No: 2395/61, 13 Ağustos 1316/ 26 Ağustos 1900.

¹⁴⁷ BOA, HR. SYS, No: 1800/42, 1 Temmuz 1900; BOA, HR. SYS, No: 1801/4, 16 Teşrin-i Evvel 1316/29 Ekim 1900.

¹⁴⁸ BOA, HR. SYS, No: 1801/46, 28 Mart 1901.

¹⁴⁹ BOA, HR. SYS, No: 1801/46, 28 Mart 1901. Yine aynı belgenin giriş kısmında Hüseyin Haşim Efendi'nin 1901 yılı Ramazanı *evasında* (1-11 Ocak 1901) Marsilya yoluyla İstanbul'a döndüğü belirtilmektedir. BOA, HR. SYS, No: 1801/46, 28 Mart 1901.

İstanbul'da Sirkeci'de Demirkapı Caddesi'nde Karadağlı Mario'nun evine kiracı olarak ikamet etmeye başlamıştır. Çünkü bu evde aynı zamanda Necid Mutasarrıfı olan ağabeyi Musa Kâzım Efendi de yaşamaktaydı. Zaptiye Nezareti'ne göre *bugünlerde* Kudüs'e gitmeyi planlamaktaydı¹⁵⁰.

Bize göre Mizancı Murat örneğinde görüldüğü üzere Osmanlı yetkilileri Hüseyin Haşim el-Hüseyinî'yi ülkeye dönmesi için ikna etmişlerdir. Bu istihbarat notuna göre Paris'e firarı devlet tarafından hoş karşılanmayan Hüseyin Haşim el-Hüseyinî'nin babası Selim el-Hüseyinî 16 yıl Kudüs Belediye Başkanlığı yapmış ve ağabeyi Musa Kâzım Efendi'nin de Necid Mutasarrıfı olduğunu öğreniyoruz. Sultan II. Abdülhamid devrinde bu tür bürokratik ilişkileri bulunan ve İstanbul'a dönen Haşim el-Hüseyinî'nin Paris, Londra ve Viyana'da bulunduğu süre içinde İttihad ve Terakki mensupları ile işbirliği içerisine girip girmediğinin tespit edilmesi için Paris, Londra ve Viyana Sefaretlerinden bilgi istenilmiştir¹⁵¹.

Viyana Sefareti'nden 31 Mart 1901'de alınan cevaba göre, Hüseyin Haşim el-Hüseyinî'nin Viyana'da ikamet edip etmediği tespit edilememekle birlikte *neşriyât-ı bedhâhanede* (kötü amaçlı yayınlarda) bulunmamıştır¹⁵². Paris Sefareti ise 1 Mayıs 1901'de Paris Emniyet Müdürlüğü'nden aldığı istihbaratı Hariciye Nezareti'ne göndermiştir. Buna göre Hüseyin Haşim el-Hüseyinî, tahminen 30 yaşında olup Kudüs'te doğmuştur. Aylık 8 frank ücretle Gersan Sokağı'nda 33 numaralı evde 6 ay kadar ikamet etmiştir. Paris Sergisi'ni ziyaret için gelmiş ve Kanun-ı Sani (Ocak) 1901'de Paris'ten ayrılmıştır. Paris'te ikamet ettiği müddetçe daima hüsn-ü harekette bulunmuş ve bekârlık hissiyatının icabâtından dolayı bazı hareketlerde bulunmuş olsa da asla daire-i edep ve terbiyeyi tecavüz etmemiştir. Paris'te bulunduğu süre içinde Hüseyin Haşim el-Hüseyinî'nin masrafını ailesi üstlenmiştir. Ailesi her ay kendisine para göndermiştir. Adına yapılan son havale tutarı 2 bin Frank'tır. Paris'te bulunduğu altı ay içinde Osmanlı Ticaret Evlerine vekâlet eden sergi memurlarıyla da görüşmüştür. Paris'ten ayrılınca kimseye borç bırakmamıştır¹⁵³.

Yukarıda zikredilen raporlara göre Hüseyin Haşim el-Hüseyinî ve Avrupa'ya kaçan diğer Osmanlı vatandaşları için devlet nezdindeki en önemli

¹⁵⁰ BOA, HR. SYS, No: 1801/46, 28 Mart 1901.

¹⁵¹ "Merkûmun Londra, Viyana ve Paris'de bulunduğu zamanlarda bir güne neşriyâtda bulunub bulunmadığının ve erbab-ı fesat ile ihtilat edib etmediğinin sefaret-i seniyelerine istifsâr ve iş'ârı lüzûmu", BOA, HR. SYS, No: 1801/46, 28 Mart 1901.

¹⁵² BOA, HR. SYS, No: 1811/53, 1 Nisan 1901.

¹⁵³ BOA, HR. SYS, No: 1811/63, 1 Mayıs 1901.

mesele, bunların İttihat ve Terakki yani Jön Türk Hareketi'ne bulaşıp bulaşmadıklarıydı. Paris ve Viyana Sefaretlerinden alınan bu olumlu raporlar üzerine sıra Hüseyin Haşim el-Hüseynî'nin Sultan II. Abdülhamid tarafından affedilmesine gelmişti. Bu amaçla Başmüdde-i Umumî Mehmed Celalettin, İstinaf Müdde-i Umumîsi Mehmed ve Adliye Nezareti Umur-ı Cezaiye Kalemî Müdürü Mehmed Memduh Efendiler tarafından 22 Mayıs 1901'de bir soruşturma raporu hazırlanmıştır. Adliye Nezareti'ne sunulan bu rapora göre; Paris'te altı ay kalan Hüseyin Haşim el-Hüseynî, Paris Sergisi'ni ziyaret etmek için Paris'e gitmiştir. Bu süre içinde yukarıda da beyan olunduğu üzere *Hükümet aleyhinde bir güne neşriyâtda bulunmadığı gibi erbab-ı fesad ile de ihtilât etmemiştir*. Kendisine tebligat vukubulmadan pişman olarak İstanbul'a geldiği anlaşılmıştır. Soruşturma heyetinin bu raporu ertesi gün Adliye Nezareti tarafından Sadaret'e arz edilmiştir¹⁵⁴. Sadrazam Said Paşa'nın da olumlu görüşüyle Sultan II. Abdülhamid 15 Haziran 1901'de verdiği bir irade (afv-ı 'âlî) ile Hüseyin Haşim el-Hüseynî'yi affetmiştir¹⁵⁵.

Hüseyin Haşim el-Hüseynî, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra 1909'da Feyzullah el-Alemî'den¹⁵⁶ sonra Kudüs Belediye Başkanlığı'na seçilmiştir¹⁵⁷.

Bu tarihte belediye başkanlığını ele geçiren Hüseyinîler, seçimlere müdahale ettiği gerekçesiyle şikâyete de konu olmuştur. Şikâyet telgrafını 3 Mart 1910'da kaleme alan Kudüslü Musa Carullah ile 17 arkadaşıdır. Dahiliye Nezareti'ne yapılan şikâyete göre Hüseyinî Ailesi fertleri Kudüs'te birçok memuriyette istihdam olunmaktadır. Bu defa da aileden Kudüs Mebusu seçilen Said el-Hüseynî, halkı tehdit ederek belediye seçimlerine müdahalede bulunmuştur. Bu şikâyeti işleme alan Dahiliye Nezareti, Kudüs Mutasarrıflığı'ndan tahkikat başlatılmasını istemiştir¹⁵⁸.

Kudüs Belediye Başkanı olan Hüseyin Haşim el-Hüseynî, Fransa ve İtalya gibi Avrupalı ülkelerden nişan ve madalya almıştır. Hüseyin Haşim el-

¹⁵⁴ BOA, İ. AZN, No: 42/49, 10 Mayıs 1317/23 Mayıs 1901.

¹⁵⁵ BOA, İ. AZN, No: 42/49, 2 Haziran 1317/15 Haziran 1901; BOA, BEO, No: 1679/125881, 11 Haziran 1317/24 Haziran 1901.

¹⁵⁶ Kudüs Belediye Başkanları içerisinde önemli bir mevki işgal eden Feyzullah el-'Alemî, aynı zamanda bir yazardır. Feyzullah el-'Alemî, 1904'te Fethürrahman isimli bir eser yazarak Maarif Nezareti'nden basılması için izin almıştır. Alınan izne göre eserden 3 bin adet basılacaktır. BOA, MF. MKT, No: 960/12, 26 Eylül 1322/9 Ekim 1906; BOA, MF. MKT, No: 960/18, 4 Teşrin-i Evvel 1322/17 Ekim 1906. Kudüs Belediye Başkanı Fevzi el-'Alemî'ye 11 Kasım 1907'de mütemayiz rütbesi verilmiştir. BOA, İ. TAL, No: 437/54, 29 Teşrin-i Evvel 1323/11 Kasım 1907

¹⁵⁷ https://en.wikipedia.org/wiki/Husseini_al-Husayni (Erişim Tarihi 24.01.2020).

¹⁵⁸ BOA, DH. MUİ, No: 71/44, 22 Şubat 1325/7 Mart 1910.

Hüseyinî'ye 16 Kasım 1911'de Fransa tarafından Legion d'Honneur Nişanı'nın şovalyelik rütbesine¹⁵⁹, 19 Temmuz 1914'te İtalya tarafından Curun d'Italy Nişanı'nın officier rütbesine layık görülmüştür¹⁶⁰.

I. Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde bölgedeki Osmanlı Ordusu'na gerekli olan erzak ve levazımı tekalif-i harbiye olarak halktan toplayarak ilgili makamlara teslim etmiştir. Bu hizmetinden ötürü Kudüs Mutasarrıfı ve Dahiliye Nazırı Talat Paşa tarafından üçüncü rütbeden Mecidî Nişanı ile taltif edilmesi talep edilmiştir. Bu talep üzerine Sultan V. Mehmed Reşad tarafından 27 Eylül 1914'te Mecidî Nişanı ile ödüllendirilmiştir¹⁶¹.

Hüseyin Haşim el-Hüseyinî'nin Belediye Başkanlığı ölüm tarihi olan Ocak 1918'e kadar devam etmiştir¹⁶². Hüseyin Haşim el-Hüseyinî, Osmanlı Ordularının mağlup eden İngiliz Generali Allenby'ye 9 Aralık 1917'de Kudüs'ün teslimiyet belgesini temin etmiştir¹⁶³. Hüseyin Haşim el-Hüseyinî, Kudüs'ün İngilizlerin eline geçmesinden sonra Ocak 1918'de ölmüştür¹⁶⁴.

1.2.16. [Hüseyin] Selim el-Hüseyinî

5 Ocak 1910 tarihli bir belgeye göre Kudüs Belediye Başkanı Selim Efendi'ydi. Bu tarihte Yafa'da Hafız Mehmed Bey, Gazze'de Ahmed Efendi, el-Halil'de ise Abdullah Efendiler belediye başkanlığını yürütüyordu¹⁶⁵.

1.2.17. İsmail Hakkı el-Hüseyinî

Hüseyinî ailesinden İsmail Hakkı, 1914 yılı Şubat ayı başında Kudüs'e bağlı olan Eriha Nahiyesi'nde kükürt, petrol, asfalt ve bityum madenleri imtiyazını almıştır. Maden imtiyazındaki ortakları ise Süleyman b. Yusuf Nasif'di¹⁶⁶. İsmail Hakkı 26 Mart 1914'te Halilurrahman Kazası'nda da petrol, bityum ve asfalt

¹⁵⁹ BOA, İ.TAL, No: 475/51, 3 Teşrin-i Sani 1327/16 Kasım 1911; BOA, DH.MTV, No:15/27, 31 Teşrin-i evvel 1327/13 Kasım 1911; BOA, BEO, No: 3965/297336, 5 Teşrin-i Sani 1327/ 18 Kasım 1911.

¹⁶⁰ BOA, DH. KMS, No: 25/45, 21 Haziran 1330/4 Temmuz 1914; BOA, İ.TAL, No:495/10, 6 Temmuz 1330/19 Temmuz 1914; BOA, BEO, No: 4301/322506, 8 Temmuz 1330/21 Temmuz 1914.

¹⁶¹ BOA, DH. KMS, No: 27/48, 31 Ağustos 1330/13 Eylül 1914; BOA, İ. TAL, No: 496/39, 10 EYLÜL 1330/23 Eylül 1914.

¹⁶² https://en.wikipedia.org/wiki/Hussein_al-Husayni (Erişim Tarihi: 24.01.2020).

¹⁶³ Yasemin Avcı, 2004, s. 144.

¹⁶⁴ https://en.wikipedia.org/wiki/Mayor_of_Jerusalem (Erişim Tarihi: 24.01.2020).

¹⁶⁵ BOA, DH. ŞFR, No: 142/14, 23 Kanun-ı Evvel 1305/5 Ocak 1910.

¹⁶⁶ BOA, MV, No: 185/3, 3 Şubat 29 /16 Şubat 1914; BOA, MV, No: 186/5, 19 Şubat 1329/4 Mart 1914; BOA, MV, No: 186/7, 19 Şubat 1329/4 Mart 1914.

madenleri imtiyazı da almıştır. Bu imtiyazını Haziran-Temmuz 1914'te Amerikan vatandaşı William Edward Wills ile Oscar Gank'a devretmiştir¹⁶⁷.

1.2.18. Mahmud el-Hüseyinî

Kudüs Muhasebe Kalemi'nde memur olan Mahmud el-Hüseyinî, akrabası olan Kudüs Belediye Başkanı Selim el-Hüseyinî Efendi'nin oğlu olan Hüseyin Haşim el-Hüseyinî ile birlikte Temmuz 1900'de Avrupa'ya firar ederek Londra'ya gitmiştir¹⁶⁸. Mahmud el-Hüseyinî'nin Londra'ya firarının sebebi arşiv belgelerinde Paris sergisine izinsiz katılmak gibi görünmektedir. Bu şekilde Paris'e kaçan Mahmud'a yapılacak olan işlem ise "firaren memalik-i ecnebiyeye gidenler hakkındaki karar"dı¹⁶⁹. Bu kararı uygulamak için Hariciye Nezareti, Londra Sefareti'ne haklarında yapılacak olan işlemin Mahmud el-Hüseyinî'ye tebliğ edilerek bilgi alınmasını istemiştir¹⁷⁰.

1.2.19. Mehmed Ali el-Hüseyinî

MehmedAli el-Hüseyinî 1923'de Kudüs Nakibüleşrafıdır. Remle'de yaşamaktadır. MehmedAli el-Hüseyinî hakkındaki bilgilerimiz İngiliz İstihbarat raporlarına dayanmaktadır. MehmedAli el-Hüseyinî 1922-23'te Filistin'in Türk idaresine bağlanması için faaliyet yürütmekteydi. Bu amaçla Nablus'ta ki Şeyh Rıfatla beraber İngiltere'ye karşı propaganda yapmaktaydı. Ayrıca Mısır'da ki milliyetçi Hizbulvatani partisiyle ilişki halindeydi. Kardeşi Salih el-Hüseyinî

¹⁶⁷ BOA, BEO, No: 4298/322288, leff 2, 3 Haziran 1330/16 Haziran 1914; BOA, BEO, No: 4295/322067, 3 Haziran 1330/16 Haziran 1914; BOA, BEO, No:4295/322068, 3 Haziran 1330/16 Haziran 1914; BOA, BEO, No: 4295/322065, 3 Haziran 1330/16 Haziran 1914; BOA, BEO, No: 4295/322066, 3 Haziran 1330/16 Haziran 1914; BOA, BEO, No: 4295/322063, 3 Haziran 1330/16 Haziran 1914; BOA, BEO, No: 4294/322027, 8 Haziran 1330/21 Haziran 1914; BOA, MV, No: 189/70, 11 Haziran 1330/24 Haziran 1914; BOA, MV, No: 189/69, 11 Haziran 1330/24 Haziran 1914; BOA, MV, No: 189/71, 11 Haziran 1330/24 Haziran 1914; BOA, MV, No: 189/72, 11 Haziran 1330/24 Haziran 1914; BOA, MV, No: 189/74, 11 Haziran 1330/24 Haziran 1914; BOA, MV, No: 189/73, 11 Haziran 1330/ 24 Haziran 1914; BOA, BEO, No: 4295/322066, 12 Haziran 1330/25 Haziran 1914; BOA, BEO, No: 4295/322065, 12 Haziran 1330/25 Haziran 1914; BOA, BEO, No: 4294/322027, 12 Haziran 1330/25 Haziran 1914; BOA, BEO, No: 4295/322065, 12 Haziran 1330/25 Haziran 1914; BOA, BEO, No: 4295/322066, 12 Haziran 1330/25 Haziran 1914; BOA, BEO, No: 4295/322067, 12 Haziran 1330/25 Haziran 1914; BOA, BEO, No: 4295/322068, 12 Haziran 1330/25 Haziran 1914; BOA, BEO, No: 4295/322063, 14 Haziran 1330/27 Haziran 1914; BOA, BEO, No: 4295/322067, 14 Haziran 1330/27 Haziran 1914; BOA, BEO, No: 4295/322068, 14 Haziran 1330/27 Haziran 1914; BOA, MV, No: 190/29, 25 Haziran 1330/8 Temmuz 1914; BOA, BEO, No: 4298/322288, 26 Haziran 1330/9 Temmuz 1914; BOA, BEO, No: 4298/322288, 26 Haziran 1330/9 Temmuz 1914.

¹⁶⁸ BOA, BEO, No: 1541/115564, 16 Ağustos 1316/29 Ağustos 1900; HR. MKT, No: 2395/61, 13 Ağustos 1316/ 26 Ağustos 1900.

¹⁶⁹ BOA, HR. MKT, No: 2395/61, 13 Ağustos 1316/26 Ağustos 1900.

¹⁷⁰ BOA, HR. SYS, No: 1800/42, 1 Temmuz 1900; BOA, HR. SYS, No: 1801/4, 16 Teşrin-i Evvel 1316/29 Ekim 1900.

Kudüs'te yayınlanan el-Aksa gazetesinin sahibiydi. Türk kurtuluş Savaşını destekleyen ve İngiliz alehtarı olan bu gazete'de MehmedAli el-Hüseynî ile birlikte Trablusgarplı Muhammed Nedim el-Mellah ve Şeyh Fetullah'ında yazıları yayınlanmaktaydı¹⁷¹.

1.2.20. Mehmed Halil el-Hüseynî

Mehmed Halil el-Hüseynî Kudüs eşrafından ve Kudüs Belediye Başkanlığı yapmış olan Hüseyinîzâde Ömer Fehmi Efendi'nin oğludur. Ali Nuri Bey'in kardeşidir. Hicrî 1280'de (1864-65) Kudüs'te doğmuştur. Kudüs Rüştîye Mektebi'nden mezun olduktan sonra bir sene kadar Beyrut Mekteb-i Sultanîsi'nde öğrenim görmüştür. Aralık-Ocak 1884-1885'te mülâzemetle Kudüs Sancağı Tahrirat Kalemi'ne girmiştir. Daha sonra 25 kuruş maaş almaya başlamıştır. 8 Mart 1890'da memuriyetten ayrılmıştır¹⁷².

1.2.21. Mehmed Hanefi el-Hüseynî

Otuzuncu göbekten Hz. Ali'nin torunudur¹⁷³. Babası Sultan Abdülmecid devrinde Gazze Müftülüğü ve Nakibüleşraflık yapmış olan Hacı Ahmed Muhyiddin Efendi'dir. Mehmed Hanefi el-Hüseynî H. 1261/ M. 1845 senesinde Gazze'de doğmuştur. İlk önce babasının memleketindeki medreselerde okumaya başlamış ve akabinde Cami'ü'l-Ezhar'a gitmiştir. Orada ulemadan dini ilimleri tahsil etmiştir. Dönüşünde babasının yanında Gazze Müftü müsevvitliğinde bulunmuştur¹⁷⁴. Zaman zaman Kudüs Mutasarrıfı Faik Bey ile sorun yaşamıştır¹⁷⁵.

Mehmed Hanefi el-Hüseynî, 1880'lerin başında Kudüs Maarif Komisyonu Başkanlığı da yapmıştır. Kudüs Mutasarrıfı Rauf Paşa tarafından 1885 Ağustosunda başında da Maarif Komisyonu Başkanlığı'ndan alınmıştır¹⁷⁶.

Mehmed Hanefi el-Hüseynî'nin Gazze Müftülüğü'ne atanması için 1888'den itibaren gerek Gazze'den ve gerekse Kudüs'ten birçok girişimde bulunulmuştur. Bu girişimin sebebi ise, daha önce Gazze Müftülüğü yapmış olan Mehmed Sakullah Efendi'nin de müftülüğe talip olmasıydı. Mehmed Sakullah Efendi, Gazze Müftüsü iken Sadrazam Meşihat Makamı tarafından 31 Temmuz

¹⁷¹ Salahi R. Sonyel, *Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri*, 2. Baskı, TTK Yay., Ankara, 2013, s. 300-301.

¹⁷² BOA, DH. SAİD. No: 9/ 687.

¹⁷³ Sadık Albayrak, 1980, s. 252.

¹⁷⁴ Sadık Albayrak, 1980, s. 252.

¹⁷⁵ BOA, HR. TO, No:553/95, 3 Kanun-ı Evvel 1292/15 Aralık 1876.

¹⁷⁶ BOA, HR. TO, No: 390/47, 11 Zilkade 1302/22 Ağustos 1885.

1877'de azledilmişti. Şimdi ise Gazze Müftülüğü 1877'den beri boştu. Bu yüzden müftülük makamı için Mehmed Sakullah ile Mehmed Hanefi el-Hüseynî taraftarları arasında rekabet yaşanmaktaydı¹⁷⁷. Bu yüzden Gazze de herhangi bir olumsuzluk yaşanmasının önüne geçmek amacıyla Kudüs Mutasarrıflığı da şimdilik Müftülük makamına atama yapılmamasını, çünkü bu iki isimden hangisinin atanırsa diğerine üstünlük sağlayacağı düşüncesiyle Müftülük makamına tarafsız birinin atanmasını tavsiye etmiştir¹⁷⁸. Kudüs Mutasarrıfı'nın bu önerisinden yaklaşık 2 yıl sonra Eylül 1890 başında Mehmed Hanefi el-Hüseynî'nin liyakat ve ehliyeti diğerine göre daha üstün olduğu gerekçesiyle Gazze Müftülüğü'ne atanması düşünülmüştür¹⁷⁹. Kudüs İdare Meclisi'nin de Gazze Müftülüğü için Mehmed Hanefi el-Hüseynî lehinde karar alması üzerine Mehmed Hanefi el-Hüseynî, Kasım 1890 başında Gazze Müftülüğü'ne atanmıştır¹⁸⁰. Bu atamada, Gazze'de bulunan ulema ve eşrafın isteği de etkili olmuştur¹⁸¹. Mehmed Hanefi el-Hüseynî'nin rakibi olan Mehmed Sakullah Efendi ise 1892'de yaşına ve ilmine hürmeten Yafa Naipliği'ne atanmıştır¹⁸². Bu atama kararından sonra bu defa Mehmed Hanefi el-Hüseynî aleyhinde Mehmed Sakullah taraftarlarının çalışmaları devam etmiştir¹⁸³.

Mehmed Hanefi el-Hüseynî, 1895'te Gazze Müftülüğü'ne devam etmiştir. Yerel idarecilerle her zaman sorun yaşamış olan Mehmed Hanefi el-Hüseynî, bu defa da Gazze Kaymakamı Bedirhanpaşazâde Hüseyin Bey ile anlaşmazlığa düşmüştür. Bu yüzden Beyrut Vilâyeti Mektupçusu Abdullah Necip Efendi Gazze'ye gelerek Müftü Mehmed Hanefi hakkında bir zimmet soruşturması yürütmüşse de soruşturma Mehmed Hanefi lehine sonuçlanmıştır¹⁸⁴.

Gazze Müftüsü Mehmed Hanefi el-Hüseynî'ye yapılan suçlamalardan biri diğeri de Hz. Haşim Vakfı'na ait muhasebe defterlerinde yapılan yolsuzluk

¹⁷⁷ BOA, Y.PRK. MŞ, No: 3/3, 2 Ramazan 1307/22 Nisan 1890.

¹⁷⁸ BOA, Y.PRK. MŞ, No: 3/3, 9 Zilhicce 1305, 17 Ağustos 1888.

¹⁷⁹ BOA, Y.PRK. MŞ, No:3/3, 20 Muharrem 1308/5 Eylül 1890

¹⁸⁰ BOA, Y.PRK. MŞ, No: 3/3, 19 Rebiülevvel 1308/2 Kasım 1890.

¹⁸¹ BOA, DH. MKT, No: 2013/130, 1 R 1310/23 Ekim 1892 tarihli Abdülhay Faik el-Hüseynî ile kardeşi Tefvik el-Hüseynî'nin Arapça dilekçesi.

¹⁸² BOA, BEO, No: 128/9558, 30 Cemazielevvel 1310/20 Aralık 1892.

¹⁸³ BOA, BEO, No: 128/9558, 11 Kanun- i Evvel 1308/23 Aralık 1892, 13 Kanun-i Evvel 1308/25 Aralık 1892 tarihli belgeler; 12 Mayıs 1893'te Meşihat Müsteşarı'nın kaleme aldığı bir yazı bu rekabetin kısa bir özeti vermektedir. BOA, Y. PRK. MŞ, No: 4/57, 25 Şevval 1310/12 Mayıs 1893; BOA, Y.MTV, No: 77/140, 26 Şevval 1310/13 Mayıs 1893. BOA, DH MKT No:54/14, 19 Mayıs 1309/31 Mayıs 1893.

¹⁸⁴ BOA, DH. MKT, No: 359/26, leff 5, 23 Recep 1312/ 20 Ocak 1895 tarihli Gazze Müftüsü Mehmed Hanefi el-Hüseynî'nin Arapça dilekçesi.

iddiasıydı. Bu yüzden Gazze Müftüsü'ne bir hayli zimmet de çıkarılmıştır. Ancak, vakfi denetleyen Kudüs Evkaf Muhasebecisi'nin aynı zamanda Gazze Müftüsü Mehmed Hanefi el-Hüseynî'nin yakın arkadaşı olması sebebiyle bu iddialar göz ardı edilmiştir. Suçlamayı yapan Beyrut Mektupçusu ise, vakıf yolsuzluk iddiaları dışında, Mehmed Hanefi el-Hüseynî'nin Hz. İbrahim'in bir süre ikamet ettiği evin üzerinde bulunan zaviyenin zamanla harap olması üzerine kardeşi Hüseyin el-Hüseynî'nin bahçesine ilhak edildiğini de ileri sürmektedir¹⁸⁵.

Mehmed Hanefi el-Hüseynî, bir süre sonra hakkında yapılan suçlamalar sebebiyle azledilerek 1897'de Ankara'ya sürgüne gönderilmiştir¹⁸⁶. Ankara'ya gönderilenler arasında Mehmed Hanefi ile oğlu Ahmed Arif ve kardeşi Abdülhay Faik de bulunmaktaydı. Bunlar, sürgüne gönderilmelerini, kendi ifadelerine göre "bazı gazez sahiplerinin ilkaatı" olarak nitelendirmektedir. Ankara'ya sürgüne gönderilen Mehmed Hanefi, Ahmed Arif ile Abdülhay Faik Efendiler, yine 1898'de Ankara'nın havasına alışamadıklarından dolayı Sultan II. Abdülhamid'in tahta cülus gününde (31 Ağustos) cezalarının affedilmeleri için Şeyhülislamlık makamına birer dilekçe vermişlerse de bu talepleri kabul görmemiştir¹⁸⁷. Bu af taleplerini 5 Temmuz 1900'de bu defa Mabeyn İkinci Kâtibi ve Kûrenâ İzzet Bey aracılığıyla tekrarlamışlardır¹⁸⁸. Bunlara sürgünde buldukları müddetçe 1901 yılı itibarıyla bütçenin *misafirin tertibinden* günlük 5 kuruş sürgün yevmiyesi verilmiştir. Sürgün yevmiyesinin 1902 yılı için toplamı olan 5475,5 kuruş olarak Dahiliye Nezareti bütçesine de eklenmiştir¹⁸⁹. Mehmed Hanefi el-Hüseynî'nin sürgünde iken 1903'te öldüğü, oğlu Ahmed Arif el-Hüseynî'nin Gazze'de bulunan arkadaşı Süleyman Ebu Hammade'ye 31 Aralık 1903'te yazdığı mektubundan anlaşılmaktadır¹⁹⁰.

1.2.22. Mehmed Kamil el-Hüseynî (1)

Kudüs Müftüsü MehmedTahir el-Hüseynî Efendi'nin oğlu olup, 1872 senesinde Kudüs'te doğmuştur. Rüştüyeyi bitirdikten sonra Mescid-i Aksa'ya devam etmiştir. Akabinde Mısır'a gidip Camiü'l-Ezher'de 5 sene devam ettikten

¹⁸⁵ DH. MKT. 359/26, leff 6, 23 Mart 1311/4 Nisan 1895.

¹⁸⁶ "Biz memleketimiz olan Gazze'den kaldırılarak 3 seneye yakın bir zamandan beri Ankara'da ikamet etmekteyiz". BOA, Y.PRK. AZJ, No: 40/89, 22 Haziran 1316/5 Temmuz 1900.

¹⁸⁷ BOA, Y.MTV, No: 181/50, 12 Ağustos 1314/24 Ağustos 1898, 18 Ağustos 1314/30 Ağustos 1898 tarihli belgeler.

¹⁸⁸ BOA, Y.PRK. AZJ, No: 40/89, 22 Haziran 1316/5 Temmuz 1900.

¹⁸⁹ BOA, DH. MKT, No: 469/26, 21 Mart 1318/3 Nisan 1902.

¹⁹⁰ BOA, DH. MKT, No: 812/13, 11 Şevval 1321/31 Aralık 1903.

sonra icazet almıştır. Fransızca konuşabilen Mehmed Kamil, 1900 yılında Kudüs Niyabeti'ne vekaleten tayin edilmiştir. Bu vekaleti kısa sürmüştür. Münhal bulunan Kudüs Müftülüğü'ne 1908'de vekaleten, bir müddet sonra asaleten tayin edilmiştir¹⁹¹.

1.2.23. Mehmed Kamil el-Hüseynî (2)

Kudüs Maarif Müdürü Arif Hikmed el-Hüseynî'nin oğludur. 1885'te Kudüs'te doğmuştur. Kudüs İptidâî Mektebi'nden sonra İstanbul'a gelerek Mülkiye İdadî Mektebi'yle Mercan İdadisi'nden öğrenim görmüştür. 1908'de Mekteb-i Tıbbiye'den 917 numarasıyla hekim olarak mezun olmuştur. 2 Temmuz 1909'da 600 kuruş maaşla Kudüs Sancağı dahilinde Birüsseba Kazası Belediye hekimliğine atanmıştır. 26 Temmuz 1909'da vazifesine başlamıştır¹⁹².

1.2.24. Mehmed Kemaleddin el-Hüseynî

Hüseynî sülalesinden ve ulemadan Hafız Şeyh Halil Efendi'nin oğlu olup, 1845 tarihinde Kudüs'te doğmuştur. Mescid-i Aksa Hz. Davud Zaviyesi'nde akli ve şer'i ilimleri tahsil etmiştir. 1870'den 1878'e kadar fahri olarak Kudüs Belediye Meclis Azalığı'nda bulunmuş ve aynı yıl içerisinde muvakkaten Beytül-Lahm nahiyesi Rüsumat memurluğunda istihdam edilmiştir. Haziran 1879/1880'de aynı nahiyenin Aşar memurluğuna tayin edilmiştir. 1879'da Kudüs Livası Bidayet Mahkemesi azalığına seçilmiştir. Mart 1880'da Liva Müdde-i Umumi Muavinliğine, Haziran 1882'de Ceza Dairesi Reisliğine, Mayıs 1885'de Halilü'r-Rahman kazası niyabetine tayin edilmiştir. Ağustos 1887'te ise ikinci defa Liva Bidayet Mahkemesi azalığına tayin edilmiştir. Mayıs 1896'da Mian Kazası niyabetine tayin edilmiştir. Kasım/Aralık 1900'de ise Humus Kazası naibi olmuştur. Ekim/Kasım 1902'de ise hizmet süresinin bitmesi üzerine Humus'tan ayrılmış ve 1905'te ikinci defa Humus Kazası niyabetine tayin edilmiştir. 1907'de ise Humus'tan ayrılmıştır. Uhdesine Haziran 1888'de İbtida-i Hariç Edirne müderrisliği ruusu tevcih olunmuştur¹⁹³.

¹⁹¹ Sadık Albayrak, 1980, s. 298.

¹⁹² BOA, DH. SAİD. d, No: 170/291.

¹⁹³ Sadık Albayrak, 1980, s. 301.

1.2.25. Mehmed Said el-Hüseyinî

Hüseyinîzâde Mehmed Said Efendi, 1888'de Kudüs Sancağı Evrak Müdürü'ydü. Mehmed Said el-Hüseyinî'nin hizmetinden memnun olan Kudüs Mutasarrıfı Rauf Paşa, onu eşrâf-ı ahali-i memleket ve erbab-ı dirayetten olarak nitelendirerek uhdesine salise rütbesi tevcih edilmesini istemiştir¹⁹⁴. Said Efendi, 1884-1898 yılları arasında belediye başkanlığı yapan Selim el-Hüseyinî'den sonra vekâleten Kudüs Belediye Başkanlığı'na getirilmiştir. Çünkü bu sırada Selim el-Hüseyinî, hakkındaki iddia ve suçlamalardan dolayı aklanmamıştı. Bu yüzden Kudüs Mutasarrıfı Mehmed Tevfik Bey, Selim Efendi'nin yerine mevcut Belediye Başkanı Said Efendi'nin rütbesinin terfiini talep etmiştir¹⁹⁵. Her iki Kudüs mutasarrıfının da aracısı olduğu Mehmed Said el-Hüseyinî'nin rütbe talebi, Teşrifat Dairesi'nde kaydı bulunmadığı için gerçekleşmemiştir. Kasım 1900 itibarıyla Mehmed Said el-Hüseyinî, vekâleten belediye başkanlığını yürütmekteydi¹⁹⁶.

Mehmed Said el-Hüseyinî, bu defa 11 Aralık 1903'te Hamidiye Hicaz Demiryolu'nun inşası sırasında gösterdiği gayretten dolayı saniye rütbesinin sınıf-ı sanisi ile taltif edilmiştir¹⁹⁷.

1.2.26. Mehmed Salih el-Hüseyinî

Hüseyinîzade Mehmed Salih Efendi ile ilgili bilgimiz, 1893 yılı sonunda Kudüs'ün Beyt-i Safa köyünde inşa edeceği evle ilgilidir. Bu ev, köyün İmamü'l-kubbeyn adlı mevkiinde bulunan 546,5 zirâ'lık bir arazi üzerine yapılacaktı¹⁹⁸. Muhtemelen bu arazi, ya bir tarihi mekan veya vakıf uhdesinde olduğundan devlet makamlarını meşgul etmiştir. Mehmed Salih el-Hüseyinî'nin ev inşası talebini ise Şurâ-yı Devlet, 9 Eylül 1893'te karara bağlamıştır. Buna göre, Mehmed Salih el-Hüseyinî'nin bu arazi için yıllık 10 kuruş öşür bedeli ödemesi gerektiğini ifade

¹⁹⁴ BOA, DH. MKT, No: 1483/90, 26 Kanun-ı Sani 1303/7 Şubat 1888.

¹⁹⁵ BOA, BEO, No: 1362/102042, 16 Ağustos 1315/28 Ağustos 1899.

¹⁹⁶ BOA, DH. MKT, No: 2427/68, 31 Teşrin-i Evvel 1316/13 Kasım 1900.

¹⁹⁷ Aynı irade kaydında yine aynı gerekçelerle Kudüs Nüfus Nezareti Başkâtibi İshak Ratip Efendi'ye salise rütbesi, Jandarma Tabur Kâtibi Bedri Efendi'ye dördüncü rütbeden Osmanî Nişanı, Demiryolu'nun Hayfa Şubesi'nde çalışan bahriye subaylarından Kolağası Rıza ve Mülazım Abdullah Efendilere ise nikel Hamidiye Hicaz Demiryolu Madalyası verilmiştir. BOA, İ.TAL, No: 319/50, 28 Teşrin-i Sani 1319/11 Aralık 1903.

¹⁹⁸ BOA, ŞD, No: 2621/7, 26 Temmuz 1309/7 Ağustos 1893.

etmiştir. Şurâ-yı Devlet'in bu kararı ise 24 Eylül 1893'te bir irade ile onaylanarak, evin inşasına izin verilmiştir¹⁹⁹.

1.2.27. Mehmed Tahir el-Hüseynî

Ulemadan Şeyh Abdülkadir Ebu's-Suud Efendi'nin oğlu olup 1855'te Kudüs'te doğmuştur²⁰⁰. Mehmed Tahir el-Hüseynî, 1879'da Kudüs Müftüğü'ne atanmıştır²⁰¹. Bu sırada ilmiye rütbelerinden İzmir payesini taşımaktaydı²⁰². 1881'de Kudüs'te bulunan Hristiyan ve Yahudi dinî liderlerin nişana sahip olmaları üzerine, Mutasarrıf Rauf Paşa, 31 Aralık 1881'de Mehmed Tahir el-Hüseynî'nin de üçüncü rütbeden Mecidî Nişanı'yla taltif edilmesini teklif etmiştir²⁰³. Kudüs Mutasarrıfı'nın bu talebi üzerine Mehmed Tahir el-Hüseynî'ye 2 Mart 1882'de dördüncü rütbeden Mecidî Nişanı verilmiştir²⁰⁴.

Kudüs'te uzun yıllar müftülük yapan Mehmed Tahir el-Hüseynî aynı zamanda aşar vergisinin toplanmasına da aracılık etmekteydi. Bu yüzden zaman zaman şikâyete de konu olmuştur. Bu tür şikâyetlerden biri de 1894'te yapılmıştır. Şikâyete göre Mehmed Tahir el-Hüseynî, aşar vergisinin toplanması sırasında halka ve muhtarlara baskı yaparak nizamından daha fazla öşür almıştır. Ayrıca Kudüs'te başkasına ait olan bir araziye de tapu dairesindeki akrabaları yardımıyla ailesinin tasarrufuna geçirmiştir. Sadaret, bu iddiaların tahkik edilmesini 6 Mart 1894'te Kudüs Mutasarrıflığı'ndan istemiştir²⁰⁵. Bu iddiaları soruşturan Kudüs Mutasarrıfı tarafından 19 Mayıs 1894'te verilen cevapta, Müftü Mehmed Tahir el-Hüseynî'nin 25 yıldır görev başında olduğu, kanuna aykırı bir hal ve hareketinin olmadığı, hakkındaki suçlamaların asılsız olduğu, evladından hiç kimsenin tapu dairesinde çalışmadığı, yalnız akrabalarından birinin 20 yıldır Kudüs Defter-i Hakanî Başkâtibi olduğu ifade edilmiştir²⁰⁶.

Kudüs Müftüsü Mehmed Tahir el-Hüseynî'nin sahip olduğu İzmir payesinin diğer ruhani liderlere karşı rütbesinin yükseltilmesi 1895'te de bürokrasiyi meşgul etmiştir. Rütbesinin terfii için Kudüs İdare Meclisi bir karar

¹⁹⁹ BOA, İ.DFE. No: 2/14, 28 Ağustos 1309/9 Eylül 1893; BOA, BEO, No: 283/212, 15 Kanun-ı Evvel 1309/27 Aralık 1893.

²⁰⁰ Sadık Albayrak, 1981, s. 119.

²⁰¹ "Müfti-i mumailiyh 25 seneyi müteceviz müddetden beri ifta vazifesinde bulunarak..." BOA, BEO No: 330/27700, leff 2, 7 Mayıs 1310/19 Mayıs 1894.

²⁰² BOA, Y.MTV. No: 114/15, 17 Kanun-ı Sani 1310/29 Ocak 1895.

²⁰³ BOA, İ.DH. No: 847/68060, 19 Kanun-ı Evvel 1297/31 Aralık 1881.

²⁰⁴ BOA, İ.DH. No: 847/68060, 18 Şubat 1297/2 Mart 1882.

²⁰⁵ BOA, BEO, No: 330/27700, 22 Şubat 1309/6 Mart 1894.

²⁰⁶ BOA, BEO No: 330/27700, leff 2, 7 Mayıs 1310/19 Mayıs 1894.

almış ve bu karar Şeyhülislam Mehmed Cemaleddin Efendi tarafından da 29 Ocak 1895'te onaylanmış, 5 Şubat 1895'te de iradesi çıkmıştır²⁰⁷. Mehmed Tahir el-Hüseynî'ye 1899'da da yine aynı gerekçe ile ikinci rütbeden Mecidî Nişanı verilmiştir²⁰⁸. Mehmed Tahir el-Hüseynî, 1900'de bu defa Gazze Kazası'nın Resm köyünde bulunan arazisinin aşarıyla ilgili olarak gündeme gelmiştir. Yapılan şikâyete göre Müftü Mehmed Tahir, aynı zamanda 1899'da bu köyün aşarını da müstear bir isimle toplamaktaydı. Mehmed Tahir el-Hüseynî aşar müzayedesi sırasında köy muhtarı Hasan es-Suy ile de işbirliği yapmıştır. Yapılan tahkikata göre, Kudüs Mutasarrıfı Gazze'deki iltizamın yarı bedelle 5 yıldır müftünün akraba ve adamları tarafından toplandığını ve böylece hazinenin 40 bin kuruş zarar ettirildiğini tespit etmiştir. Bu tespit üzerine Kudüs Mutasarrıflığı, 26 Ocak 1900'de müftüyü sorgulamak için Dahiliye Nezareti'nden izin istemiştir. Dahiliye Nezareti, Kudüs Mutasarrıflığı'nın bu talebini 4 Mart 1900'de Sadaret'e havale etmiştir²⁰⁹. Şikâyeti inceleyen Şûrâ-yı Devlet Mülkiye Dairesi'nin kararına göre müftüler idare meclislerinin doğal azalarıydı. Bu yüzden mülkiye hizmetinde sayılırlardı. Bu yüzden memuriyetlerindeki kanun dışı hareketlerden ve devleti zarara uğratmaktan dolayı yargılanabilirlerdi. Bu yüzden Memurînin Muhakemesi Nizamnamesi gereğince ilk önce Kudüs Mutasarrıflığı tarafından Kudüs Müftüsü Mehmed Tahir el-Hüseynî hakkında önsoruşturma yapılmalıydı²¹⁰. Mehmed Tahir el-Hüseynî 1918'de Kudüs Şafii müftüsü olarak bulunuyordu²¹¹.

1.2.28. Mehmed Zühdü el-Hüseynî

Mehmed Zühdü Efendi, Kudüs Belediye Meclisi azası Hüseyinîzâde Şemseddin Efendi'nin oğludur. 1872'de Kudüs'te doğmuştur. Kudüs Sıbyan ve Rüştîye mekteplerinden mezun olduktan sonra Mescid-i Aksa'da bir süre ilim ile meşgul olmuştur. Arapça dışında Türkçe ve Fransızca da öğrenmiştir. 1887'de mülâzemeten Kudüs Bidayet Mahkemesi, 1888'de de Kudüs Tahrirat Kalemi'ne girmiştir. Daha sonra 20 kuruş maaş almaya başlamıştır. 21 Nisan 1893'te 200

²⁰⁷ BOA, Y.MTV. No: 114/15, 17 Kanun-ı Sani 1310/29 Ocak 1895.

²⁰⁸ BOA, İ.TAL No: 169/34, leff 2, 24 Mart 1315 /5 Nisan 1899.

²⁰⁹ BOA, DH. MKT, No: 2313/135, 20 Şubat 1315/4 Mart 1900.

²¹⁰ BOA, BEO, No: 1570/117684, 12 Teşrin-i Evvel 1316/25 Ekim 1900.

²¹¹ Sadık Albayrak, 1981, s. 119.

kuruş maaşla Kudüs Defter-i Hakanî Kalemî ikinci kâtipliğine atanmıştır. 16 Ağustos 1899'da 400 kuruş maaşla başkâtipliğe terfi ettirilmiştir²¹².

1.2.29. Muhammed Vefai el-Hüseynî

Nakibüleşraf Muhammed Vefai el-Hüseynî, tarihte hakkında ortaya atılan yolsuzluk iddialarıyla karşımıza çıkmaktadır. Muhammed Vefai el-Hüseynî, mutasarrıfın şehre girmesine izin vermemek suçlamasıyla başkentte idam ile cezalandırılmış evi de yıktırılmıştır. Devlet, İsmail Ağa adlı birisini Muhammed Vefai'nin mal varlığını teftiş etmekle görevlendirmiştir. Vefai'nin maliye yardımcısı Sem'an bin Yasif Maruni'nin de aralarında bulunduğu bazı kimseler ile yapılan tahkikat sonucunda, Muhammed Vefai'nin, İbnü'l-Baytar'ın yanında Halil Kalesi'nde on deve, Kudüs Kalesi kethüdası Muhammed Hindi'nin yanında da dört kese kuruş gizlediği ortaya çıkmıştır. Ayrıca altmış kese akçe mücevherler ve gümüş ele geçirilmiştir. Ele geçirilen mallar müsadere edilerek başkente yollanmıştır. Devlet, herhangi bir grubun alternatifsiz olmasını istemediği için, Vefai'nin yerine atanan nakibül eşrafın tek güç olmaması için Vefai'nin adamları için af çıkarmış, 1708 yılında görevleri iade edilmiştir.²¹³

1.2.30. Muhyiddin el-Hüseynî

Gazze Nakibüleşraf Kaymakamlığı yapmış olan Hüseyin Tevfik el-Hüseynî'nin oğludur. Muhyiddin Efendi, 1894 yılında Gazze Bidayet Mahkemesi azası iken Gazze'de özellikle bazı yetim ve dul kadınların arazilerini zimmetine geçirmekle suçlanmıştır²¹⁴.

Muhyiddin el-Hüseynî, Kasım 1908'de Gazze Maarif Komisyonu Başkanlığı'na atanmıştır. Üç ay sonra da Mart 1909 başında Kudüs Mutasarrıfı tarafından azledilmiştir²¹⁵. Muhyiddin el-Hüseynî, görevden alındıktan sonra hem Meclis-i Mebusan'a hem de Maarif Nezareti'ne başvurarak, neden azledildiğini öğrenmek istemiştir²¹⁶.

²¹² BOA, DH.SAİD.d, No: 103/357.

²¹³ Abdalqader Steih, 2017, s. 85.

²¹⁴ BOA, BEO, No: 361/274013, 5 Şubat 1309/17 Şubat 1894.

²¹⁵ BOA, MF. MKT, No: 1113/65, 5 Mart 1325/18 Mart 1909

²¹⁶ BOA, MF.MKT. No: 1113/65, leff:2,17 Mart 1325/30 Mart 1909

1.2.31. Musa Kâzım Paşa el-Hüseyinî

16 yıl Kudüs Belediye Başkanlığı yapmış olan Selim el-Hüseyinî'nin (ö. 1908) oğlu, Hüseyin Haşim el-Hüseyinî'nin kardeşidir. 1853'te Kudüs'te doğmuştur. Mekteb-i Mülkiye mezunudur²¹⁷. Musa Kâzım el-Hüseyinî, 1881-1892 yılları arasında İstanbul'da Sıhhiye Nezareti'nde başkâtiplik yapmıştır²¹⁸.

Şubat 1900'de Muş Mutasarrıflığı'na atanmıştır²¹⁹. Muş Mutasarrıfı iken rütbesi saniye derecesindeydi. Bu yüzden rütbesinin yükseltilmesi 9 Mart 1900'de Bitlis Vali Vekili Mirliya Ali Paşa tarafından önerilmiştir. Muş'ta bulunduğu süre içinde asayişin sağlanmasında önemli hizmetleri görülmüştür²²⁰. Muş'a gelip görevine başlayan Musa Kâzım el-Hüseyinî, Muş'ta bir takım imar faaliyetlerine girişmiştir.

Musa Kâzım el-Hüseyinî, 19 Mayıs 1900'de kaleme aldığı bir şifrede Muş'a gelmesinden sonraki faaliyetlerini şöyle ifade etmektedir: Kasabanın girişine 3,5 ay içinde her biri 200 metre olan 6 şose yol yaptırmıştır. Kasabada yol üzerinde bulunan evleri badana ettirmiştir. Muş'a bağlı üç nahiyede birer hükümet konağı inşası için girişimde bulunmuştur. Kasabada bulunan camiye bir minare ekletmiş, üç cami ile iki karakolu tamir ettirmiştir. Muş'ta özellikle Ermenilerle Kürtler arasında çıkan çatışmaları aldığı tedbirlerle azaltarak büyük ölçüde asayişini temin etmiştir. Bu girişimleriyle Hamidiye Alayları aleyhindeki dedikoduların da önünü almıştır²²¹. Ancak, Musa Kâzım Bey, rüşvet aldığı ve kişisel menfaat gözettiği suçlamasıyla Bitlis Valisi Hüsnü Bey tarafından 4 Haziran 1900'de görevden el çektirilerek yerine başkasının atanması istenmiş, bu talep 16 Haziran 1900'de de tekrar edilmiştir²²².

Bu suçlamalar üzerine görevden alınan Musa Kâzım Paşa, daha sonra Necid Sancağı Mutasarrıflığı'na atanmıştır. Necid'e gelen Musa Kâzım Paşa, buranın havasına alışamadığından hastalanmıştır. Bu yüzden Ocak 1902'de görev yerinin değiştirilmesini istemiştir. Bu talep üzerine Basra Valisi ve Kumandanı Ferik Mustafa Nuri Paşa, Necid Sancağı'na aşiret işlerine hâkim ve Arapça'ya vakıf birinin gönderilmesini 22 Ocak 1902'de Dahiliye Nezareti'ne tavsiye

²¹⁷ https://en.wikipedia.org/wiki/Musa_al-Husayni (Erişim Tarihi: 26.01.2020)

²¹⁸ Saliha Gümüş, *II. Abdülhamit Döneminde Filistin Politikası*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, Ortadoğu Araştırma Enstitüsü, İstanbul, 2009, s. 140.

²¹⁹ BOA, DH. ŞFR, No: 247/33, 6 Mayıs 1316/19 Mayıs 1900

²²⁰ BOA, DH. ŞFR, No: 245/111, 22 Şubat 1315/9 Mart 1900.

²²¹ BOA, DH. ŞFR, No: 247/33, 6 Mayıs 1316/19 Mayıs 1900.

²²² BOA, Y. PRK. UM, No: 5 0/90, 3 Haziran 1316/16 Haziran 1900.

etmiştir²²³. Basra Valisi ve Kumandanı Ferik Nuri Paşa bu tavsiyesini 4 Şubat 1902'de de tekrarlamıştır²²⁴.

Musa Kâzım Paşa, Ekim 1902 başında bu defa Bitlis Vilayeti'ne bağlı olan Siirt Mutasarrıflığı'na atanmış, ancak 13 Ekim 1902'ye kadar görevine başlamamıştır²²⁵. Siirt'te mutasarrıflığa başlayan Musa Kâzım Paşa, Dirşolu/Dirkolu Ömer ve Baltumanlı? Mehmed Mustafa isimli yerel aşiret mensuplarıyla da sorunlar yaşamıştır. Adı geçen aşiret mensupları daha önce idam cezası aldıkları halde Sultan II. Abdülhamid tarafından affedilmişlerdi. Ancak tekrar eşkıyalığa başlamışlardı. Bu şakiler cinayet işlemek yanında civar köylerin varidatına da el koymaktaydılar. Bunlardan Dirşolu/Dirkolu Ömer, yine idam ve kürek cezalarına çarptırılmış eşkıya ile birlikte 1906'da Urfa'ya giden Musa Kâzım Paşa'yı da darp etmişlerdi²²⁶.

Siirt Mutasarrıflığı'ndan sonra Musa Kâzım Paşa, Havran Sancağı Mutasarrıfı Haydar Bey'in yerine 5.400 kuruş maaşla Aralık 1907 ortalarında Havran'a atanmıştır²²⁷. Havran'a gitmesi için Musa Kâzım Paşa'ya 12 Ocak 1908'de 6649,5 kuruşluk harcırah ödenmiştir²²⁸.

Osmanlı yönetimi, 1917 yılında kente giren General Allenby'a kentin teslimiyet belgesini, Belediye Başkanı Hüseyin el-Hüseyinî'nin elinden verdirmiştir. Bundan sonra İngiliz mandasının döneminin ilk Belediye Başkanı olarak eski Yemen Valisi Musa Kâzım el-Hüseyinî²²⁹ 1918-1920 yılları arasında kardeşi Hüseyin Haşim el-Hüseyinî'nin ölümünden sonra Kudüs Belediye Başkanlığı yapmıştır²³⁰. Kent toplumunun liderlerinden biri olarak Siyonizm'e ve İngiliz işgaline karşı yapılan pek çok siyasi gösteride başrolü oynadığı bilinmektedir²³¹.

²²³ BOA, DH. ŞFR, No: 274/82, 9 Kanun-ı Sani 1317/22 Ocak 1902.

²²⁴ BOA, DH. ŞFR, No: 275/96, 22 Kanun-i Sani 1317/4 Şubat 1902.

²²⁵ BOA, DH. ŞFR, No: 294/136, 30 Eylül 1318/13 Ekim 1902.

²²⁶ BOA, DH. ŞFR, No: 400/49, 29 Mayıs 1324/11 Haziran 1908.

²²⁷ BOA, DH. MKT, No: 1229/1, leff 17, 19 Teşrin-i Sani 1323/2 Aralık 1907. Musa Kâzım Paşa Siirt'te iken ödenemeyen 8 aylık maaşını da Havran Sancağı Mutasarrıflığı'na atandıktan sonra alabilmiştir. BOA, DH. MKT, No: 1229/1, 27 Mayıs 1324/9 Haziran 1908.

²²⁸ BOA, DH. MKT, No: 1229/1, leff 2, 30 Kanun-ı Evvel 1323/12 Ocak 1908.

²²⁹ Yasemin Avcı, 2004, s. 144.

²³⁰ https://en.wikipedia.org/wiki/Musa_al-Husayni (Erişim Tarihi: 26.01.2020)

²³¹ Yasemin Avcı, 2004, s. 144.

1.2.32. Musa el-Hüseyinî

Musa el-Hüseyinî, Kudüs İdare Meclisi azasıydı. Vilayet Nizamnamesi gereğince Vilayet İdare Meclisleri azalarının yarısının iki senede bir defa yenilenmesi gerektiğinden Musa el-Hüseyinî, Kasım 1881’de yapılan seçimle Kudüs İdare Meclisi azalığına tekrar seçilmiştir. Musa el-Hüseyinî’nin seçim mazbatası Şûrâ-yı Devlet tarafından da onaylanmıştır²³². Şükrü isminde bir oğlu vardır²³³.

1.2.33. Mustafa Hüsnü el-Hüseyinî

Kudüs’teki nüfuzlu ailelerin siyasi etkinlikleri büyük ölçüde dini mevkilerinden doğuyordu. Öyle ki 18. yüzyıl başında (1703-1705) patlak veren ve iki yıl süreyle devam eden isyanının arkasındaki güç Nakibüleşraf Kaymakamlığı’nı sürdürmekte olan Mustafa Hüsnü el-Hüseyinî idi. İsyân, Osmanlı hükümetinin merkezleştirme politikalarını yeniden benimsediği bir sırada Gürcü MehmedPaşa’yı Kudüs Sancağı’nın, hatta Safed hariç bütün Filistin’in yöneticisi olarak atanmasından kısa bir süre sonra çıkmış, özellikle paşanın vergileri arttırması ve bu vergilerin toplanmasında uyguladığı baskıcı politikalara bir tepki olarak doğmuştur. Nakib-ül Eşraf İsyânı “herkesin doğru bulduğu biçimde davrandığı” kaos ortamını yaratan sıradan bir isyan değildi. Kent halkı sur kapılarını iki yıl bir süre için siyasi askeri güce kapatacak kadar örgütlenmişti, ancak isyanın nihai başarısızlığı Hüseyinîlerin yönetimin gözünden düşmesine ve Nakib-ül Eşraf Kaymakamlığı görevinin daha az tanınan Gudeyye ailesine geçmesine sebep olmuştur. Ancak 18. yüzyılın ortasında Gudeyyeler isimlerini Hüseyinî olarak değiştirip bu ada yeniden hayat verdiler²³⁴.

1.2.34. Mustafa el-Hüseyinî

Kudüs Müftülüğü yapmış olan Mehmed Tahir el-Hüseyinî’nin²³⁵ oğludur. Cumazâde Abdurrahman Efendi’nin yaşlılığını ileri sürerek istifa etmesi üzerine

²³² BOA, ŞD, No: 2273/12, 5 Teşrin-i Sani 1297/17 Kasım 1881.

²³³ BOA, DH. SAİDD, No: 7/451.

²³⁴ Yasemin Avcı, 2004, s. 46.

²³⁵ Mehmed Tahir el-Hüseyinî’nin amcasının oğulları da Yusuf ve Selim Efendilerdir. Bunların Kudüs’te birer memuriyete yerleştirilmelerini Sadrazam, 1859’da Kudüs Mutasarrıfı’na emretmiştir. BOA, A.MKT.UM, No: 349/72, 12 Şevval 1275/15 Mayıs 1859.

1846 yılı başında Kudüs ulemâ ve ileri gelenleri tarafından müftülüğe seçilmiştir²³⁶. Said Efendi isminde bir kardeşi vardır²³⁷.

1.2.35. Mustafa Hüsnü el-Hüseynî

Ebu's-Suud lakabı ile tanınmış Mehmed Emin Efendi'nin oğludur. 1876'da Kudüs'te doğmuştur. İlk tahsilini Arapça üzerine tamamlamış ve hususi muallimden de Türkçe'yi öğrenmiştir. Şeyh Ali ve Şeyh Mehmed Tahir Efendilerden Arapça dini ilimleri okumaya başlamış. Şeyh Ali Efendi'den Şaban 1903'de icazet almıştır.²³⁸

1.2.36. Ömer (Abdüsselam) Fehmi el-Hüseynî

Kudüs'te bir süre Ticaret Mahkemesi Başkanlığı yapmıştır. 7 Mayıs 1873'te Suriye Vilâyeti dâhilinde bir kaymakamlığa atanması Sadaret tarafından uygun görülmüştür²³⁹. İlk Osmanlı Meclis-i Mebusanı'na Kudüs Mebusu olarak Belediye Başkanı Yusuf Ziya el-Halidî'nin seçilmesinden sonra²⁴⁰ II. Abdülhamid'in iktidarı ele geçirmesiyle birlikte, Halidî ailesinin Kudüs'teki siyasi ve idari üstünlüğü belli bir dönem için sona ermiştir. Bir süre Viyana'da kaldıktan sonra Kudüs'e dönen Yusuf Ziya, Belediye Reislîği'ni Hüseynî ailesinden Ömer Abdüsselam'a devretmiştir²⁴¹. Mehmed Halil²⁴² ve Ali Nuri Bey (d. 1866), isminde iki oğlu vardır²⁴³.

1.2.37. Salih el-Hüseynî

Hakkında detaylı bilgi bulunmamaktadır. 1856'da Kudüs'te bulunan bir medresenin harap olmasından dolayı devlet makamlarını uyarmıştır. Şeyh Salih el-Hüseynî'nin bahse konu ettiği Hacerici Medresesi, evinin bitişiğinde bulunmaktaydı. İşin daha da ilginç, harap ve muattal durumda olan bu medresenin yerini ise Mehmed Salih Efendi isminde biri satın almak istiyordu.

²³⁶ BOA, A. MKT, No: 38/24, 19 Rebiülevvel 1262/17 Mart 1846.

²³⁷ BOA, A. MKT. NZD; No: 254/94, 19 Şevval 1274/2 Haziran 1858.

²³⁸ Sadık Albayrak, c. IV, V, s. 219

²³⁹ BOA, A. MKT. MHM, No: 454/95, 9 Rebiülevvel 1290/7 Mayıs 1873.

²⁴⁰ Saliha Gümüş, 2009, s.139; Simon Sebag Montefiore, 2016, s. 365.

²⁴¹ Yasemin Avcı, 2004, s. 126.

²⁴² BOA, DH. SAİD. No: 9/ 687.

²⁴³ BOA, DH. SAİD.d, No: 69/475. Hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Nuri el-Hüseynî başlığı.

Muhtemelen Şeyh Salih el-Hüseyinî, bu girişimi engellemek için Meclis-i Vâlâ'ya başvurmuştu²⁴⁴.

1.2.38. Said el-Hüseyinî

1868'de Kudüs'te doğmuştur. Beyrut Sultanî Mektebi'nde öğrenim görmüştür²⁴⁵. 1896'da Kudüs Tahrirat Müdürlüğü yapmıştır²⁴⁶.

1905'te Kudüs Belediye Başkanlığı'na seçilmiştir²⁴⁷. 7 Kasım 1908'de 59 oy alarak Kudüs Mebusluğu'na seçilmiştir. Meclis-i Mebusan'ın üçüncü döneminde de Kudüs Mebusluğu yapmıştır²⁴⁸.

Said el-Hüseyinî, 1910'da Kudüs'te yapılan belediye seçimlerine müdahale ettiği gerekçesiyle şikâyete de konu olmuştur. Şikâyet telgrafını 3 Mart 1910'da kaleme alan Kudüslü Musa Carullah ile 17 arkadaşıdır. Dahiliye Nezareti'ne yapılan şikayete göre, Hüseyinî ailesi fertleri Kudüs'te birçok memuriyette istihdam olunmaktadır. Bu defa da aileden Kudüs Mebusu seçilen Said el-Hüseyinî, halkı tehdit ederek belediye seçimlerine müdahalede bulunmuştur. Bu şikayeti işleme alan Dahiliye Nezareti, Kudüs Mutasarrıflığı'ndan gerekli tahkikatın başlatılmasını istemiştir²⁴⁹.

Said el-Hüseyinî, Meclis-i Mebusan'da Siyonizm meslesine dikkat çeken milletvekillerinden biridir. Siyonistlerin Filistin'deki faaliyetleri, bölgenin Arap yerlilerini oldukça tedirgin etmiş ve Filistinliler Yahudi göç ve iskânına itirazlarını yükseltmeye başlamışlardır. Siyonistlere yönelik ilk protestolar 1908 seçimlerinde Filistin'in önde gelen Arap ailelerinden olup, mebus seçilen Ruhi Halidî Bey, Said Hüseyinî Bey ve Hafız Said Bey'den gelmiştir. Bu mebuslar, Siyonizm'in Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasına yol açacağını ifade etmişlerdir. Göç konusu Haziran 1909'da Hafız Said Bey tarafından meclise getirilerek, Siyonizm'in ne olduğu ve bu akımın imparatorluğun çıkarlarına ters düşüp düşmediği sorusu sorulmuştur²⁵⁰. Said el-Hüseyinî, Yahudilerin Kudüs'teki toprak alımları üzerinde durarak, hükümeti Yahudilerin toprak edinmelerine karşı

²⁴⁴ BOA, MVL, No: 498/ 166, 15 Safer 1273/15 Ekim 1856.

²⁴⁵ İhsan Güneş, *Türk Parlamento Tarihi I. ve II. Meşrutiyet*, II, TBMM Kültür Yay., Ankara, 1997, s. 665.

²⁴⁶ Yasemin Avcı, 2004, s. 127.

²⁴⁷ Zeyad Alzaghal, *Osmanlı Döneminde Kudüs'te Kazılar (1860-1918)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2018, s. 238.

²⁴⁸ İhsan Güneş, 1997, s. 665.

²⁴⁹ BOA, DH.MUI, No: 71/44, 22 Şubat 1325/7 Mart 1910.

²⁵⁰ Hüseyin Kaygısız, *Filistin'e Yapılan Yahudi Göçleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kilis, 2014, s. 89.

daha etkin önlemler almaya çağırılmıştır²⁵¹. Filistinli bu üç mebus gerek meclis içindeki çalışmalarıyla, gerekse basın yoluyla eğer önlem alınmaz ise bu bölgenin kısa zamanda Siyonistlerin eline geçeceğini ifade ederek bu meseleye kesin bir çözüm bulunmasını istemişlerdir²⁵².

Arap mebusların konumuna bakan el-Ahram Gazetesi, Arap mebusların İstanbul'da bir siyasi grup kuramamalarına rağmen, kendilerinde hâkim olan fikrin milletlerinin haklarını savunmak olduğunu söylemiştir. Aralarından ümmetin övgüsünü hak eden birçok seçkin mebus çıkmıştır. En önemlileri Selim Ali Selam²⁵³, Faris el-Huri, Said el-Hüseynî'dir²⁵⁴.

Said el-Hüseynî, Meclis-i Mebusan'ın ikinci döneminde mebus değildir. Yukarıda Siyonizm aleyhindeki görüşlerini aktardığımız Sadi el-Hüseynî bu defa 1914'te Siyonizm'in hizmetinde gibi görünmektedir. Said el-Hüseynî, Şubat 1914 başında Kudüs Ticaret Odası Başkanı Hacı Yusuf Efendi ile birlikte Kudüs'te Filistin Akar Bankası adlı bir şirket kurmuştur. 14 Şubat 1914'te Yafa'da Arapça olarak neşredilen *Filistin Gazetesi*'ne göre bu şirket, Siyonistlerin Filistin'deki emellerine hizmet etmekteydi. Gazetenin *Alem-i İsrail* başlıklı haberine göre, Filistin Akar Bankası'nın sahipleri olan Said el-Hüseynî ile Kudüs Ticaret Odası Başkanı Hacı Yusuf Efendi, Baron Edmond Rothschild'in vekilleri olan Mösyö Albert, Galuskin, Dr. Rubin ve Mösyö Dizengof ile de işbirliği halindeydi²⁵⁵.

Said el-Hüseynî, Meclis-i Mebusan'da üçüncü dönemde mebus iken Veliht Yusuf İzzeddin Efendi'nin (1857-1916) intiharıyla ilgili tahkikata da katılmıştır. Bilindiği üzere Sultan Abdülaziz'in oğlu olan Veliht Yusuf İzzeddin Efendi, 1 Şubat 1916'da vehminden dolayı bileklerini keserek intihar ederek kan kaybından ölmüştü²⁵⁶.

Bu tahkikat, şehzadenin hemen ölümünden sonra Zincirlikuyu'da ikamet ettiği köşkte yapılmıştır. Tahkikata, Yusuf İzzeddin Efendi'nin yakinen görüştüğü kişiler dahil edilmiştir. Bunlara arasında Said el-Hüseynî dışında

²⁵¹ Hasan Kayalı, *Jön Türkler ve Araplar Osmanlılık, Erken Arap Milliyetçiliği ve İslamcılık (1908-1918)*, Çev. Türkan Yöney, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2018, s.123.

²⁵² Hüseyin Kaygısız, 2014, s.89.

²⁵³ 1868'de Beyrut'ta doğdu. 1914-1918 arasında Beyrut mebusu olarak Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nda yerini almış. Ayr. Bkz. Selim Ali Selam, *Beyrut Şehremininin Anıları 1908-1918*, Çev. Halit Özkan, İstanbul, 2005.

²⁵⁴ Selim Ali Selam, 2005, s. 29.

²⁵⁵ BOA, DH. KMS, No: 11/15, 12 Şubat 1329/ 25 Şubat 1914.

²⁵⁶ Yusuf İzzeddin Efendi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Akyıldız, "Yusuf İzzeddin", *DİA*, C. 44, İstanbul, 2013, s. 13-16.

Dahiliye eski Müsteşarı Fuad Bey, Meclis-i Ayan azası İbrahim Paşa, Keçecizade İzzet Fuad Paşa, Abdülhak Hamid Bey, Haydarizade İbrahim Efendi (Defter-i Hakani Nezareti Senedat-ı Öşriye Memuru), Ayandan Hüsnü Paşa, Fetva Emmini Haydar Efendi, Meclis-i Mebusan Reisi Hacı Adil Bey, Eski yaveri Yüzbaşı Nuri Bey, şehzadenin 42 yıllık doktoru Nuri Kenan Paşa, Dr. Esad Paşa, Dr. Bahaddin Şakir Bey, Dr. Nazım Bey, Diyarbakır Mebusu Pirinçizade Fevzi Bey, Fenerler Müdürü Sadeddin Bey, Fenerler İdaresi Tercümanı Sadeddin Bey, Viyana eski Sefiri Mustafa Reşid Paşa'nın da ifadesine başvurulmuştur. Bu tahkikata Kudüs Mebusu Said el-Hüseynî Bey, merhum şehzadenin köşküne şehzadenin tercümanı olan Mehmed Ali Bey tarafından davet edildiğini, şehzade ile Büyükdere'deki Abraham Paşa Köşkü'nde görüştiklerini ve şehzadenin kendisinden Meclis-i Mebusan'ın kendisini veliahtlıktan düşürme tasavvurunda bulduklarını ve konu hakkında kendisine bilgi vermesini istediğini ifade etmiştir. Said el-Hüseynî de böyle bir tasavvurun bulunmadığına dair yemin ederek şehzadeyi teskin etmeye çalıştığını beyan etmiştir²⁵⁷.

1.2.39. Selim el-Hüseynî

Kudüs Belediye Başkanlığı yapmıştır. 1882-1883'te Belediye Başkanlığı'na seçilmiştir²⁵⁸. Aynı zamanda Kudüs Mutasarrıfı Mehmed Rauf Paşa ile de yakın ilişki içerisinde olmuştur. Belediye Başkanı seçilmesinden 1884 yılına kadar belediye gelirlerini 25 bin kuruş kadar artırmıştır. Aynı zamanda Kudüs-Yafa karayolunun tamirine de gayret göstermiştir. Bu yüzden Kudüs Mutasarrıfı Mehmed Rauf Paşa, Selim el-Hüseynî'nin salise rütbesi ile ödüllendirilmesini Dahiliye Nezareti'nden 31 Aralık 1884'te talep etmiştir. Kudüs Mutasarrıfı'nın bu talebi 26 Ocak 1885'te Dahiliye Nezareti tarafından Sadaret'e iletilmiş ve 4 Şubat 1885'te Selim el-Hüseynî'ye salise rütbesi verilmiştir²⁵⁹. 1888'de Rusya İmparatoru Alexander'ın Kudüs'te annesi Maria Alexandrovna adına yapılmış olan kilisenin açılış töreninde bulunmak ve yapılacak olan ayine

²⁵⁷ “Bugünlerde Meclis-i Mebusan, Hükümetin teklifi üzerine suret-i hafiyede akd-i ictima' edecek ve beni veliahtlıktan iskat için karar verecek olduğunu hissediyorum sana muhabbet ve itimatım var doğrusunu söyle” demeleri üzerine böyle bir tasavvurun olmadığını yeminle beyan etmiş ve yine eser-i itimat göstermemelerinden ve defaatle yemin teklif etmelerinde kendilerine ashab ve vehim hastalığı bulunduğunu anladığını ve Efendi Hazretlerinden fikr-i intihara dair bir söz işitmemişse de hallerinden ve vecihlerinde görülen alaim-i ızdırabdan kendilerinde fikr-i intiharı vücudunu istidlal eylediğini söylemiştir”. BOA, İ. DUİT, No: 3/68, leff 3.

²⁵⁸ Saliha Gümüş, 2009, s. 105.

²⁵⁹ BOA, İ.DH, No: 940/74469, 23 Kanun-ı Sani 1300/4 Şubat 1885.

katılmak üzere oğulları ile eşleri Kudüs'e gelmişlerdi. Bu kilise Zeytin Dağı yamacında inşa edilmiştir. Magdalenalı Meryem Kilisesi adını taşıyan tipik bir Rus kilisesidir. Kilisenin açılışına Grandük Paul Aleksandroviç, Grandük Sergei ve eşi Grandüşes Elizabet katılmıştır²⁶⁰. Rusya Grandüklerinin bu ziyareti sırasında Mutasarrıf Mehmed Rauf Paşa'ya Saint Anna Nişanı'nın kordonu, Kudüs Belediye Başkanı olan Selim el-Hüseynî'ye Saint Stanislaus Nişanı'nın, Kudüs Nafia Başmühendisi Franko Efendi'ye de Saint Anna Nişanı'nın ikinci rütbeleri verilmiştir²⁶¹.

Kudüs Belediye Başkanı Selim el-Hüseynî, Osmanlı taşrasında her belediye başkanında olduğu gibi zaman zaman şikâyet konusu da olmuştur. Bu şikâyetlerin biri de Gazze'de bulunan Trabin urbanı şeyhlerinden Hamid el-Vahid ile Ebu Abdun ve el-Baho el-Melek urbanı şeyhlerinden Ebu Refik tarafından Ocak 1892 başında Dahiliye Nezareti'ne yapılmıştır. Dilekçeye göre, Belediye Başkanı Selim el-Hüseynî ile Kudüs Maarif Müdürü Arif Beyler söz konusu aşiretlerin arazilerine müdahalede bulunup rüşvet almaktaydılar. Gadre uğrayan aşiret şeyhleri haklarını önce Kudüs yerel makamlarında aramışlarsa da Kudüs İdare Meclisi Müstantikliği Selim ve Arif Efendilerin yargılanmamasına karar verdikleri için bu girişimleri sonuçsuz kalmıştır²⁶². Haklarındaki bu şikâyet üzerine Sadaret, meselenin çözümünü Şûrâ-yı Devlet'e havale etmiştir. Şûrâ-yı Devlet Dahiliye Dairesi tarafından 15 Şubat 1893'te bu meseleyi şu şekilde özetleyerek karara bağlamıştır: Gazze'de bulunan aşiretler arasındaki arazi anlaşmazlığını çözmek üzere, Belediye Başkanı Selim el-Hüseynî ile Kudüs Maarif Müdürü Arif Beyler görevlendirilmiştir. Ancak Selim ile Arif Efendi, Trabin aşiretinden rüşvet almakla suçlanmışsa da haklarında delil olmadığı için müstantik tarafından men-i muhakemelerine karar verilmiştir. Müstantiklığın bu kararı Kudüs İdare Meclisi tarafından da onaylanmıştır. İtirazın devam etmesi üzerine, Şûrâ-yı Devlet'in Muhâkemât Dairesi, bu şikâyet dosyasını tekrar incelemiş, sonuçta yerel mahkemenin kararını onaylayarak Selim ve Arif Efendilerin memuriyetlerinde istihdamlarına mani bir durum olmadığına ve rüşvet

²⁶⁰ İhsan Satış, "Kutsal Topraklara Yolculuk: Bazı İmparator, Veliht Prens ve Devlet Adamlarının Kudüs Ziyaretleri (1855-1901)", *Tarihin Peşinde*, XIII/2015, s. 243, 248, 256.

²⁶¹ BOA, DH. MKT, No: 1572/70, 28 Teşrin-i Sani 1304/10 Aralık 1888; İhsan Satış, "Kutsal Topraklara Yolculuk", 2015, s. 262.

²⁶² BOA, DH. MKT, No:1907/97, 23 Kanun-ı Evvel 1307/4 Ocak 1892.

mesalesinin sübuta ermediğine karar vermiştir²⁶³. Şûrâ-yı Devlet'in bu kararının ardından Dahiliye Nezareti, Kudüs Mutasarrıflığı'nı konu hakkında 6 Mart 1893'te bilgilendirmiştir²⁶⁴.

Selim el-Hüseynî, Temmuz 1893 başında Kudüs'ü ziyaret eden yüksek rütbeli bir kardinale gösterdiği yakınlıktan dolayı bu defa 13 Ağustos 1893'te Vilayet Tercümanı Beşare Efendi ile beraber Papalık'ın Pinof Nişanı'nın dördüncü rütbesiyle ödüllendirilmiştir²⁶⁵. Bu ödüllendirmenin ardından ertesi yıl Kudüs Mutasarrıfı İbrahim Hakkı Paşa, Selim el-Hüseynî'nin hüsn-i hizmetinden dolayı üçüncü dereceden Mecidî Nişanı ile taltif edilmesini teklif etmiştir²⁶⁶. Kudüs Mutasarrıfı İbrahim Hakkı Paşa'nın Belediye Başkanı Selim el-Hüseynî ile oldukça yakın bir işbirliği içerisinde oldukları da belgelerden anlaşılmaktadır. Aralarındaki bu işbirliğinin örneklerinden biri de Gazze Kaymakamı ile Gazze Müftüsü aleyhine Kudüs İdare Meclisi'nden mazbata düzenlemeleriydi. Bu mazbatalarda müftü ve kaymakamın zulmünden bahsedilmekteydi²⁶⁷. Selim el-Hüseynî'nin yakınlık kurduğu Mutasarrıf İbrahim Hakkı Paşa, hakkındaki şikâyetlerin artması üzerine 21 Ekim 1896'da azledilmiş, yerine ise Mehmed Tevfik Bey atanmıştır²⁶⁸. 1896 yılında açılan soruşturmada İbrahim Paşa, zimam-ı hükümeti, Belediye Reisi Hüseyinzade Selim Efendi ve ailesi efradına teslim etmek ile suçlanıyordu²⁶⁹. Kudüs Belediye Başkanı Selim el-Hüseynî'nin belediye başkanlığının ne zaman sonlandığını tam olarak tespit edemedik. Saliha Gümüş ve Yasemin Avcı'ya göre Selim el-Hüseynî'nin belediye başkanlığı on altı yıl sürmüştür²⁷⁰. Selim el-Hüseynî'den sonra Kudüs Belediye Başkanlığı'na vekâleten yine Hüseyinî Ailesi'nden Said Efendi getirilmiştir²⁷¹. Selim el-Hüseynî'den sonra da bu makamda Hüseyinî ailesinin üyeleri görülse de hiçbiri Selim el-Hüseynî kadar uzun süre bu mevkide kalamamıştır²⁷².

²⁶³ BOA, BEO, No: 161/12033, 14 Şubat 1308/ 26 Şubat 1893.

²⁶⁴ BOA, DH. MKT, No: 2058/41, 22 Şubat 1308/6 Mart 1893.

²⁶⁵ BOA, İ. TAL, No: 28/3, 3 Temmuz 1309/15 Temmuz 1893; BOA, BEO, No: 258/19282, 3 Ağustos 1309/15 Ağustos 1893.

²⁶⁶ BOA, DH. MKT, No: 272/58, 6 Ağustos 1310/ 18 Ağustos 1894.

²⁶⁷ BOA, DH. ŞFR, No:171/20, 11 Kanun-ı Sani 1310/23 Ocak 1895.

²⁶⁸ İhsan Satış, "Kudüs Mutasarrıfları", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXX/2, 2015, s. 553.

²⁶⁹ Yasemin Avcı, 2004, s. 127.

²⁷⁰ Saliha Gümüş, 2009, s. 105.

²⁷¹ BOA, BEO, No: 1362/102042, 16 Ağustos 1315/28 Ağustos 1899

²⁷² Yasemin Avcı, 2004, s. 143.

10 Aralık 1897 tarihli bir belgede Kudüs Mutasarrıfı Mehmed Tevfik Bey'in kendisinden "Kudüs Belediye Reis-i sabıkı Hüseyinîzâde Selim Efendi"²⁷³ ifadesinden bu tarihten önce belediye başkanlığının sona erdiği anlaşılmaktadır. Bu tarihte Selim el-Hüseyinî'nin yazışmaya konu olmasının sebebi ise, Fransa tarafından kendisine beşinci dereceden Legion d'Honneur Nişanı'nın şovalyelik rütbesinin verilmesidir²⁷⁴.

Selim el-Hüseyinî, belediye başkanlığının sona ermesinden sonra Kudüs İdare Meclisi'nin azası olarak kariyerine devam etmiştir. İdare Meclisi azası iken rütbesinin yükseltilmesi talebinde bulunan Selim el-Hüseyinî'ye Kudüs Mutasarrıfı Mehmed Tevfik Bey olumsuz cevap vermiştir. Çünkü bu sırada Selim el-Hüseyinî hakkındaki iddia ve suçlamalardan dolayı aklanmamıştı. Bu yüzden Kudüs Mutasarrıfı Mehmed Tevfik Bey, Selim Efendi'nin yerine mevcut Belediye Başkanı Said Efendi'nin rütbesinin terfiini talep etmiştir²⁷⁵.

1.2.40. Şakir el-Hüseyinî

1896'da Maarif Nezareti Muhasebeciliği yapmıştır. Şakir Bey vasıtasıyla Kudüs için İstanbul'dan tayin edilen memurluklar büyük ölçüde Hüseyinî ailesinin eline geçmiş bulunuyordu²⁷⁶.

1.2.41. Şemseddin el-Hüseyinî

Kudüs Belediye Meclisi'nde azalık yapmıştır. Mehmed Zühdü (d. 1872) isminde bir oğlu vardır²⁷⁷.

1.2.42. Şerif el-Hüseyinî

Şerif el-Hüseyinî, 1908'de Halilürrahman Kazası'na bağlı olan Beyt-i İ'tâb Nahiyesi'nin müdürüydü. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra yetkilerini kötüye kullanarak halka zulm ettiği gerekçesiyle Beyt-i İ'tâb Nahiyesi'nden Halil Mehmed ve Ahmed İsa adlı kişiler tarafından 7 Ağustos 1908'de Sadaret ve Dahiliye Nezareti'ne şikâyet edilmiştir. Şikâyet dilekçesine göre Şerif Efendi, Hüseyinî ailesi mensubudur. Şerif Efendi ashâb-ı nüfuzdan bulunduğu gibi erbâb-ı

²⁷³ BOA, DH. MKT, No: 2157/62, 27 Kanun-ı Evvel 1314/8 Ocak 1899; BOA, İ.TAL, No:167/60, 28 Teşrin-i Sani 1314/10 Aralık 1898.

²⁷⁴ BOA, İ.TAL, No: 167/60, 11 Şubat 1314/23 Şubat 1899; BOA, BEO, No: 1272/95352, 15 Şubat 1314/26 Şubat 1899; BOA, DH. MKT, No: 2176/58, 28 Şevval 1316/11 Mart 1899.

²⁷⁵ BOA, BEO, No: 1362/102042, 16 Ağustos 1315/28 Ağustos 1899.

²⁷⁶ Yasemin Avcı, 2004, s. 127.

²⁷⁷ BOA, DH. SAİD.d, No: 103/357.

nüfuzdandır. Daha önce Mondros Nahiyesi Müdürü iken de rüşvet aldığı gerekçesiyle azledilmişse de akrabalarının nüfuzuyla Beyt-i İ'tâb Nahiyesi Müdürlüğü'ne atanmıştır. Nahiyedeki hukuki anlaşmazlıkları da nüfuzunu kullanarak çözmeye çalışan Şerif Efendi, aynı zamanda bir kadına da tecavüz etmeye yeltenmiştir. Dilekçe, “böyle zalim ve müstebid adamdan halâs buyrulmaklığımız” temennisiyle diye sona ermektedir²⁷⁸. Şerif Efendi'yi şikâyet edenler bu girişimlerinden bir sonuç alamamaları üzerine bu defa 21 Kasım 1908'de yeni bir dilekçe yazarak iddialarını tekrarlamışlardır. Bu şikâyet üzerine Dahiliye Nezareti Kudüs Mutasarrıflığı'ndan iddiaların araştırılmasını istemiştir²⁷⁹.

1.2.43. Şükrü el-Hüseynî

Kudüs eşrafından ve Kudüs İdare Meclisi azası Hüseyinîzâde Musa Efendi'nin oğludur. 1860'ta Kudüs'te doğmuştur. Rüşdiye Mektebi mezunudur. Kudüs'te Fransızların Saint Fransisken Okulu'na da devam ederek Fransızca öğrenmiştir. 13 Mart 1877'de mülazemet olarak Kudüs Tahrirat Kalemî'ne girmiştir. Aynı yıl 25 kuruş maaşa nail olmuştur. Şubat 1880'de maaşı 100 kuruşa yükseltilmiştir. 24 Ağustos 1880'de 300 kuruş maaşla Kudüs Mutasarrıfı Rauf Paşa tarafından Kudüs Evrak Müdürlüğü'ne atanmıştır. 1884-1885 yıllarında Kudüs Maarif Meclisi Azalığı'nda da bulunmuştur. Şükrü Efendi, 25 Mart 1886'da 1.200 kuruş maaşla Hazine-i Maliye İstikraz Odası Düyûn-ı Umumîye kâtipliğine nakledilmiştir. 12 Mayıs 1886'da memuriyet derecesi saniye rütbesi sınıf-1 sanisine yükseltilmiştir. 3 Ocak 1887'de 1.500 kuruş maaşla Maarif Nezareti Muhasebe Kalemî mümeyyizliğine, 20 Şubat 1888'de 2.000 kuruş maaşla aynı kalemin müdürlüğüne atanmıştır. 19 Şubat 1889'da maaşı 2.500 kuruşa çıkarılmıştır. 25 Şubat 1889'da dördüncü rütbeden Mecidî, 2 Ocak 1890'da dördüncü rütbeden Osmanî, 1 Ağustos 1890'da İran'dan üçüncü rütbeden Şîr u Hurşîd Nişanlarını almıştır. 26 Kasım 1890'da rütbe-i ûlâ sınıf-1 sanisi ve 4.000 kuruş maaşla Maarif Nezareti Muhasebeciliğine atanmıştır. 7 Eylül 1893'te rütbe-i ûlâ sınıf-1 evveli tevcih edilmiştir. 28 Haziran 1893'te maaşı 6.000 kuruşa yükseltilmiştir. 30 Ağustos 1894'te ise ikinci rütbeden Mecidî Nişanı'na layık görülmüştür. Maarif Nezareti muhasebecileri aynı zamanda Memurîn-i Mülkiye

²⁷⁸ BOA, DH. MKT, No: 2667/63, 26 Temmuz 1324/7 Ağustos 1908.

²⁷⁹ BOA, DH. MKT, No: 2667/63, 11 Teşrin-i Sani 1324/24 Kasım 1908.

Komisyonu Azası olmasından dolayı aynı zamanda muhasebeciliğe atanma tarihinden itibaren Memurîn-i Mülkiye Komisyonu'nun da gönüllü azası olmuştur. 13 Mart 1897'de yapılan tensikat sırasında maaşı 5.400 kuruşa düşürülmüştür. 15 Mart 1897'de Girit muhacirlerinin iaşeleri için Maarif Nazırı Zühdü Paşa'nın başkanlığında oluşturulan İane Komisyonu'na fahri aza olarak atanmıştır. Tesisat-ı Askeriye İane Komisyonu'na para bağışında bulunmasından dolayı Hamiyet-i Vataniye Madalyası ile ödüllendirilmiştir. 13 Ekim 1897'de memuriyetine ilave olarak Ziraat Bankası İdare Meclisi azalığına atanmıştır. 4 Mart 1898'de de birinci rütbeden Mecidî Nişanı'na layık görülmüştür. Maaşı emsalleri ile aynı seviyede olmadığından 21 Mayıs 1898'de 7.500, 28 Mart 1901'de de 9.500 kuruşa çıkarılmıştır. 26 Temmuz 1903'te Gümüş Liyakat Madalyası ve 8 Şubat 1904'te de bâlâ rütbesiyle taltif edilmiştir. İkinci Meşrutiyet'in ilanından sonra 23 Ağustos 1908'de yapılan tensikatta maaşı önce 6.000, 14 Nisan 1909'da 4.000 kuruşa indirilerek 30 Haziran 1909'da da kadro dışına çıkarılmıştır. Memuriyetten çıkarıldıktan sonra kendisine 2.500 kuruş maaş bağlandıysa da 14 Eylül 1909'da maaşı 350 kuruşa indirilmiştir. 22 Mayıs 1910'da maaşı yeniden 2.025 kuruşa yükseltilmiştir. 10 Nisan 1911'de fahri olarak 9. Belediye Dairesi Başkanlığı'na getirilmiştir²⁸⁰.

Fatma Hürrem Hanım'la evlenen Şükrü el-Hüseynî'nin Cemil ve Tahir isminde iki oğlu bulunmaktaydı²⁸¹. Cemil el-Hüseynî, daha önce Posta ve Telgraf Nezareti'nde Mesalih Kalemi'nde çalışmıştır. 1913'te Kudüs İdadisi'nde Fransızca öğretmenliği yapmıştır²⁸².

1877'de Kudüs'te devlet hizmetine giren Şükrü el-Hüseynî, bu memuriyet süresinin önemli bir kısmını İstanbul'da ve Maarif Nezareti'nin üst düzey bürokrat kadrosunda geçirmiştir. Şükrü el-Hüseynî'nin ne zaman vefat ettiğini tespit edemedik. İstanbul'da bulunduğu süre içinde Şükrü el-Hüseynî, Büyükkada'da Hristos Sokağı'nda 144/3 numarada bulunan bir köşk de satın almıştır. Şükrü el-Hüseynî'nin köşküyle ilgili bilgilerin bürokrasiye yansımaları vergisiyle alakalıdır. Bu evin 1910 yılında 4.244 hisse itibarıyla 1.848'i oğlu

²⁸⁰ BOA, DH. SAİD. d, No: 7/451.

²⁸¹ BOA, HR. IM. No: 184/5, 21 Mart 26/3 Nisan 1910.

²⁸² BOA, MF. MKT, No: 1184/22, 1 Mart 1329/14 Mart 1913.

Cemil Bey'e, 1.540 hissesi diğ er oğ lu Tahir Bey'in varislerine 836 hissesi de anneleri Fatma Hürrem Hanım'a aittir²⁸³.

Ancak Şükrü el-Hüseynî'nin geride bıraktığı emlak e ait iş lemler birkaç yıl Adalar Kaymakamlığı, Hariciye Vekâleti ve Kudüs Şehbenderliği arasında bir takım yazışmaya konu olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra bu evin vergi borcunun ödenmemiş olduğ unun anlaşılması üzerine Hariciye Vekâleti, Kudüs Şehbenderi Basri Bey aracılığıyla Kudüs'te bulunan varislerine 14 Kasım 1925'te tebligat yapılmıştır²⁸⁴. Bu tarihte Şükrü el-Hüseynî'nin mirasç ıları oğ ulları Cemil ile Tahir Beylerdi. Tahir Bey, daha önce öldüğ ünden hisseleri çocukları olan Zeynel Abidin, Mehdi, Mehmed Sadık, Cemaleddin ve Burhaneddin ile kızı Hindu'ya intikal etmişti²⁸⁵. Adalar Kaymakamlığı evin 310 liralık vergi borcunu tahsil edebilmek amacıyla ya verginin ödenmesini ya da evin müzayede yoluyla satılmasını talep etmekteydi. Kudüs Şehbenderi Basri Bey aracılığı ile tebligatı alan Şükrü el-Hüseynî'nin oğ lu Cemil el-Hüseynî Bey, kendi hissesine düş en vergi borcunun 155 lirasını 12 Mart 1926'da Osmanlı Bankası aracılığıyla Adalar Kaymakamlığı hesabına göndermişti²⁸⁶. Bu şekilde Şükrü el-Hüseynî'nin varislerine ait evin vergi borcunun yarısını tahsil eden Adalar Kaymakamlığı, vergi borcunu ödenmemiş kısmını İstanbul İcra Dairesi aracılığıyla veresesinden yeniden talep etmiştir²⁸⁷.

²⁸³ BOA, HR. İM. No:184/5, 21 Mart 26/3 Nisan 1910.

²⁸⁴ BOA, HR. İM, No: 177/34, 10 Şubat 1926.

²⁸⁵ BOA, HR. İM. No:165/76, 9 Teşrin-i Sani 1341/9 Kasım 1925.

²⁸⁶ BOA, HR. İM, No: 179/70, 16 Mart 1926.

²⁸⁷ BOA, HR. İM, No: 214/21, 26 Mart 1927; BOA, HR. İM, No: 216/9, 25 Nisan 1927; BOA, HR. İM. No:184/5, leff 2, 29 Nisan 1926.

1.3. Alfabetik Sıraya Göre Hüseyinî Ailesi Mensuplarının Memuriyeti

Tablo-1

ADI	MEMURİYETİ	YIL
Abdülhay Faik el-Hüseyinî	Kudüs İdare Meclisi Azalığı	1885
Tevfik el-Hüseyinî	Gazze Nakibüleşraf Kaymakamlığı	
Abdüllatif el-Hüseyinî	Kudüs İdare Meclisi Azası	1898
	Kudüs Nakibüleşraflığı	1901
Abdülmu'ti el-Hüseyinî	Kudüs Rüştiye Mektebinde Rik'a Muallimliği	1877
	Kudüs Bidayet Mahkemesi Zabıt Kâtipliği	1880
	Yafa Bidayet Mahkemesi Başkâtipliği	1883
	Hısnıl Ekrad Kazası Naibi	1913
Abdüselam el-Hüseyinî	Halilürrahman Kazası Kaymakamlığı	1878
	Kudüs Maarif Komisyonu Azalığı	1884 (Mayıs)
	Kudüs Bidayet Mahkeme Azalığı	1884 (Temmuz)
	Udeyn Kazası Kaymakamlığı	1885
	Safed Kaymakamlığı	1889
	Cenin Kaymakamlığı	1893
	Cebele Kazası Kaymakamlığı Yafa Kaymakamlığı	1895 1896
Ahmed el-Hüseyinî	Nakibül Eşraf Kaymakamlığı	1896

Ahmed Arif el-Hüseyinî	Eminül Fetva Vazifesi	1909 (Ekim)
	Gazze Kazası Müftülüğü	1909 (Kasım)
	Maarif Komisyonu Riyaseti	1911
	Gazze Müftülüğü	1912
Ahmed Muhyiddin el-Hüseyinî	Gazze Müftülüğü	1839-61
Ali Nuri el-Hüseyinî	Maarif Nezareti Mektubi Kalemi	1894
	Maarif Nezareti Mektubi Katipliği	1908
	Kaşot Kazası Kaymakamlığı	1910
Cemil el-Hüseyinî	Kudüs İdadisi'nde Fransızca Öğretmenliği	1913
Davud el-Hüseyinî	Kudüs Bidayet Mahkemesi Aza Mülâzımlığı	1902
Derviş el-Hüseyinî	Kudüs Aşar Mültezimliği	1902
Hacı Emin el-Hüseyinî	Kudüs Müftülüğü	1921
Hasan el-Hüseyinî	Müze-i Osmanî Hafriyat Komiserliği	1909
Hüseyin Tevfik el-Hüseyinî	Gazze Nakibül Eşraf Kaymakamlığı	1876

Ahmed el-Hüseyinî	Gazze Bidayet Mahkemesi Azalığı	
Hüseyin Haşim el-Hüseyinî	Kudüs Belediye Başkanlığı	1909
Selim el-Hüseyinî	Kudüs Belediye Başkanlığı	1882
İsmail Hakkı el-Hüseyinî	Kudüs'e Bağlı Kükürt Petrol Maden İmtiyazı	1914
Mahmud el-Hüseyinî	Kudüs Muhasebe Kalemi Memuriyeti	
Mehmed Halil el-Hüseyinî	Kudüs Sancağı Tahrirat Kalemi	1884-85
Mehmed Hanefi el-Hüseyinî	Kudüs Maarif Komisyon Başkanlığı Gazze Müftülüğü	1880 1890
Mehmed Kamil el-Hüseyinî (1)	Kudüs Niyabeti Vekaleten Kudüs Müftülüğü	1900 1908
Arif Hikmet el-Hüseyinî	Kudüs Maarif Müdürlüğü	-
Mehmed Kamil el-Hüseyinî (2)	Birüsseba Kazası Belediye Hekimliği	1909
Mehmed Kemaleddin el-Hüseyinî	Kudüs Belediye Meclis Azalığı Beytüllahm Nahiyesi Rüsumat Memurluğu Beytüllahm Aşar Memurluğu Kudüs Bidayet Mahkemesi Azalığı	1870-1878 1878 1879 1879

	Ceza Dairesi Reislığı	1882
	Kudüs Bidayet Mahkemesi Azalığı	1887
	Miyan Kazası Niyabeti	1896
Mehmed Said el-Hüseyinî	Kudüs Sancağı Evrak Müdürlüğü	1888
	Kudüs Belediye Başkanlığı Vekâleten	1900
Mehmed Tahir el-Hüseyinî	Kudüs Müftülüğü	1879
Mehmed Zühdü el-Hüseyinî	Kudüs Bidayet Mahkemesi	1887
	Kudüs Tahrirat Kalemi	1888
	Kudüs Defter-i Hakanî Kalemi	1893
Muhammed Vefai el-Hüseyinî	Nakibüleşraf	
Muhyiddin el-Hüseyinî	Gazze Bidayet Mahkemesi Azası	1894
	Gazze Maarif Komisyonu Başkanlığı	1908
Musa Kâzım Paşa el-Hüseyinî	İstanbul Sıhhiye Nezareti Başkatibi	1881-1892
	Muş Mutasarrıflığı	1900
	Necid Sancağı Mutasarrıflığı	1901
	Siirt Mutasarrıflığı	1902
	Havran Sancağı Mutasarrıflığı	1907
Musa el-Hüseyinî	Kudüs İdare Meclisi Azalığı	
Mustafa Hüsnü el-Hüseyinî	Nakib-ül Eşraf Kaymakamlığı	

Mustafa el-Hüseyinî (2)	Kudüs Müftülüğü	1846
Osman el-Hüseyinî	Kudüs Milletvekilliği	1908
Ömer Fehmi el-Hüseyinî	Ticaret Mahkemesi Başkanlığı Suriye Vilâyeti dahilinde bir Kaymakamlık Belediye Başkanlığı	1873
Said el-Hüseyinî	Kudüs Belediye Başkanlığı Kudüs Mebusluğu	1905 1908
Selim el-Hüseyinî	Kudüs Belediye Başkanlığı	1882-1883
Şakir el-Hüseyinî	Maarif Nezareti Muhasebeciliği	
Şemseddin el-Hüseyinî	Kudüs Belediye Meclis Azalığı	
Şerif el-Hüseyinî	Beyt-i İ'tâb Nahiyesi'nin Müdürlüğü	1908
Şükrü el-Hüseyinî	Kudüs Tahrirat Kalemi Kudüs Evrak Müdürlüğü Hazine-i Maliye İstikraz Odası Düyûn-ı Umumîye kâtipliği Maarif Nezareti Muhasebe Kalemi mümeyyizliği Maarif Nezareti Muhasebe Kalemi Müdürlüğü	1877 1880 1886 1887 1888

1.4. Kronolojik Sıraya Göre Hüseyinî Ailesi Mensuplarının Memuriyeti

Tablo-2

YIL	İSİM	MEMURİYET
1839	Ahmed Muhyiddin el-Hüseyinî	Gazze Müftülüğü 1861 ekadar
1846	Mustafa el-Hüseyinî	Kudüs Müftüsü
1870	Mehmed Kemaleddin el-Hüseyinî	Kudüs Belediye Meclis Azalığı
1873	Ömer Fehmi el-Hüseyinî	Suriye Vilayeti dahilinde bir kaymakamlık
1876	Hüseyin Tevfik el-Hüseyinî	Gazze Nakibüleşraf Kaymakamı
1877	Abdülmu'ti el-Hüseyinî	Kudüs Rüştüye Mektebinde Rik'a muallimliği
	Şükrü el-Hüseyinî	Kudüs Tahrirat Kalemî
1878	Abdüsselam el-Hüseyinî	Halilürrahman Kazası Kaymakamlığı
	Mehmed Kemaleddin el-Hüseyinî	Beytullahim Nahiyesi Rüşumat Memurluğu
1879	Mehmed Kemaleddin el-Hüseyinî	Beytullahm Aşar Memurluğu -Kudüs Bidayet Mahkemesi Azalığı
	MehmedTahir el-Hüseyinî	Kudüs Müftülüğü
1880	Abdülmu'ti el-Hüseyinî	Kudüs Bidayet Mahkemesi Zabıt Katipliği
	Mehmed Hanefi el-Hüseyinî	Kudüs Maarif Komisyon Başkanlığı
	Şakir el-Hüseyinî	Kudüs Evrak Müdürü
1881	Musa Kazım el-Hüseyinî	İstanbul Sıhhiye Nezareti Başkatibi
1882	Selim el-Hüseyinî	Kudüs Belediye Başkanlığı
	Mehmed Kemaleddin el-Hüseyinî	Ceza Daire Reisliği
	Selim el-Hüseyinî	Kudüs Belediye Başkanlığı
1883	Abdülmu'ti el-Hüseyinî	Yafa Bidayet Mahkemesi Başkatipliği
1884	Abdüsselam el-Hüseyinî	Kudüs Maarif Komisyonu azalığı – Kudüs Bidayet Mahkeme Azalığı
	MehmedHalil el-Hüseyinî	Kudüs Sancağı Tahrirat kalemî
1885	Abdülhay Faik el-Hüseyinî	Kudüs İdare Meclisi Azalığı
	Abdüsselam el-Hüseyinî	Udeyn Kazası Kaymakamlığı
1886	Şakir el-Hüseyinî	Hazine-i Maliye İstikraz Odası Düyun-ı Umumiye

		Katıplığı
1887	Mehmed Kemaleddin el-Hüseynî Mehmed Zühdü el-Hüseynî Şakir el-Hüseynî	Kudüs Bidayet Mahkemesi Azalığı Kudüs Bidayet Mahkemesi Maarif Nezareti Muhasebe Kalemi mümeyyizliğı
1888	Mehmed Said el-Hüseynî Mehmed Zühdü el-Hüseynî Şakir el-Hüseynî	Kudüs Sancağı Evrak Müdürü Kudüs Tahrirat Kalemi Maarif Nezareti Muhasebe Kalemi Müdürlüğü
1889	Abdüselam el-Hüseynî	Safed Kaymakamlığı
1890	Mehmed Hanefi el-Hüseynî	Gazze Müftülüğü
1893	Abdüselam el-Hüseynî Mehmed Zühdü el-Hüseynî	Cenin Kaymakamlığı Kudüs Defter-i Hakani Kalemi
1894	Ali Nuri el-Hüseynî Muhyiddin el-Hüseynî	Maarif Nezareti Mektubi Kalemi Gazze Bidayet Mahkemesi Azası
1895	Abdüselam el-Hüseynî Ahmed el-Hüseynî	Cebele Kazası Kaymakamlığı Gazze Bidayet Mahkemesi Azası
1896	Abdüselam el-Hüseynî Mehmed Kemaleddin el-Hüseynî	Yafa Kaymakamlığı Miyana Kazası Niyabeti
1898	Abdüllatif el-Hüseynî	Kudüs İdare Meclisi Azalığı
1899	Mehmed Zühdü el-Hüseynî	Kudüs Defter-i Hakani Baş Katibi
1900	Mehmed Kamil el-Hüseynî(1) Mehmed Said el-Hüseynî Musa Kazım el-Hüseynî	Kudüs Niyabetine Vekaleten Tayin edilmiş Vekaleten Kudüs Belediye Başkanlığı Muş Mutasarrıflığı
1901	Abdüllatif el-Hüseynî Musa Kazım el-Hüseynî	Kudüs Nakibül eşraflığı Necid Sancağı Mutasarrıflığı
1902	Davud el-Hüseynî Derviş el-Hüseynî Musa Kazım el-Hüseynî	Kudüs Bidayet Mahkemesi Aza mülazımı Kudüs Aşar Mülzetemliğı Siirt Mutasarrıflığı
1905	Said el-Hüseynî	Kudüs Belediye Başkanlığı
1907	Musa Kazım el-Hüseynî	Havran Sancağı Mutasarrıflığı
1908	Ali Nuri el-Hüseynî	Maarif Nezareti Mektubi Kalemi

	MehmedKamil el-Hüseyinî(1) Mehmed Zühdü el-Hüseyinî Said el-Hüseyinî Şerif el-Hüseyinî	Kudüs Müftüsü Gazze Maarif Komisyonu Başkanı Kudüs Mebusu Beyt-i İtab Nahiyesi Müdürü
1909	Ahmed Arif el-Hüseyinî Hasan el-Hüseyinî Hüseyin Haşim el-Hüseyinî MehmedKamil el-Hüseyinî(2)	Eminül Fetva Vazifesi – Gazze Kazası Müftülüğü Müze-i Osmani Harfiyat Komseri Kudüs Belediye Başkanlığı Birüsseba Kazası Belediye Hekimliği
1910	Ali Nuri el-Hüseyinî	Kaşot Kazası Kaymakamlığı
1911	Ahmed Arif el-Hüseyinî	Maarif Komisyonu Riyaseti
1912	Ahmed Arif el-Hüseyinî	Gazze Müftülüğü
1913	Abdülmü'ti el-Hüseyinî Cemil el-Hüseyinî	Hınsıl Ekrad Kaza Naibi Kudüs İdadisinde Fransızca Öğretmenliği
1914	İsmail Hakkı el-Hüseyinî	Kudüs'e bağlı Kükürt Petrol Maden imtiyazı
1921	Hacı Emin el-Hüseyinî	Kudüs Müftülüğü

Tespit edebildiğimize göre Hüseyinîler, Gazze ve Kudüs'te Müftülük, Belediye Meclis Azalığı, Nakibüleşraf Kaymakamlığı, öğretmenlik, kaymakamlık, Mahkeme Azalıkları, Maarif Komisyonu başkanlığı, Belediye Başkanlığı gibi gerek Kudüs gerek Filistin yerelinde ve gerekse İmparatorluk genelinde bir çok bürokratik ve idari görevi ellerinde tutmuşlardır. Hüseyinî ailesinin Devlet bürokrasisinde etkinliklerini daha da arttırması 1908'de II. Meşrutiyetin ilanından sonra olmuştur. 1908'de Havran Sancağı Mutasarrıflığı, Kudüs Belediye Başkanlığı, Kudüs Müftülüğü, Gazze Maarif Komisyonu Başkanlığı, Beyt-i İtap Nahiyesi Müdürlüğü, Kudüs Mebusluğu Hüseyinî ailesinde toplanmıştır.

1.5. Hüseyini Ailesi Soy Kütüğü Tablosu

Tablo-3

II. BÖLÜM

2. HALİDÎ AİLESİ

2.1. Halidî Ailesinin Soy Kütüğü

Kudüs'ün gerek Osmanlı ve gerekse İngiliz manda yönetiminde ki seçkin ailelerden biri de Halidîlerdir. Bu aile alim, brokrat, siyasetçi ve akademisyen çıkartmış bir ailedir. Halidîler, Halidîler Halid b. Velid'in soyundan geldikleri için bu isimle anılmaktadır. Zamanla iki kola ayrılan Halidîlerden biri Halidî İsa, diğeri ise Nablus'un Deyr köyüne nispetle Halidî ed-Deyri ismini alan iki aile türemiştir.²⁸⁸. Alaattin Dolu, Halidîlerin soyunun dayandığı aileyi ed-Deyri²⁸⁹. olarak tanımlarken, farklı kaynaklarda farklı isimlerle anılmıştır. Örneğin; Mutasem Almasri "Diri" olarak adlandırırken Simon Montefiore "Dairiler" olarak adlandırmıştır.

Hâlidîlerin birçok Osmanlı belgesinde de Halid b. Velid soyuna dayandığı görülmektedir, Halidî ailesi mensuplarından Ahmed Kamil el-Halidî'nin sicil dosyasında "Suriye Fatihi Seyfullah Halid b. Velid'in sülalesine mensuptur" ifadesi geçmektedir²⁹⁰. Halidîlerin Filistin'deki etkileri Osmanlı öncesine kadar dayanmaktadır²⁹¹. Ailenin Filistin'de Halidî ismini alması 13. Yy'a, Memlükler dönemine kadar uzanmaktadır. Kudüs'ün Memlük idaresinde olduğu dönemde aile yargı sisteminde etkindi. Bölgenin Osmanlı idaresine geçmesinden sonra Halidî ailesi Osmanlı dini ve bürokrasi sistemine dâhil olarak etkinliklerini korumuştur.²⁹²

Yavuz Sultan Selim'in Suriye ve Filistin'i ele geçirmesinden sonra Halidîler, Nablus ve Beytullahim'de kadılık, Gazze'de başkâtiplik, Trablusşam'da nâiblik, Üsküdar'da müderrislik gibi Osmanlı ilmiye bürokrasisinin farklı mevkilerinde görevlendirilmişlerdir²⁹³. Kudüslü çoğu ailenin aksine Hâlidîler, peygamber soyundan değildir. Halidîler, özellikle Hüseyinîlerle kurduğu akrabalık ilişkilerinden dolayı aynı zamanda seyyit unvanını kullanmışlardır. Halidî ailesine

²⁸⁸ Abdullah Çakmak, "Kudüs Haseki Sultan İmaretinin Müslümanlara Yönelik Hizmetleri", Kudüs (Din, Toplum, Siyaset), ed. Ahmed Türkan, GRTC yayınları, İst. 2020, s.266

²⁸⁹ Alaattin Dolu, 2017, s. 85.

²⁹⁰ BOA, DH. SAİD.d, No: 181/81.

²⁹¹ Alaattin Dolu, 2017, s. 85.

²⁹² Yuval Ben-Bassat, "Al-KHalidî Family", EI3, 2020, s.81

²⁹³ Alaattin Dolu, 2017, s. 177, Simon Sebag Montefiore, 2016, s. 311.

mensup kâtipler, seyyid olduklarını özellikle vurgulamışlardır²⁹⁴. Halidîlerin, Halid b. Velid'e dayanan soyları ve şehirde edindikleri önemli mevkiiler diğer ileri gelen ayan aileleriyle birlikte hareket etmelerini gerektiriyordu. Başkâtiplik görevi, ileri gelen aileler arasında nüfuz sahibi olmak için önemli bir araç haline gelmiştir. Ayrıca bu görevin kadılık gibi önemli bir mevkiye kapı aralaması da aile üyeleri arasında rekabete neden olmuştur. Bu rekabet, mahkemede daha fazla görünür olma gayesi, nüfuzunu etkin şekilde kullanabilme ve bir gün naib veya kadı olarak görev alabilme isteğinden ileri gelmekteydi. Böylece başkâtiplik, mahkemede kadıya yakın durarak şehir halkı arasında iyi bir nüfuz elde etmenin diğer bir yolu olmuştur²⁹⁵.

Halidî Ailesi, 1700'lü yılların başından itibaren Kudüs'te etkili olmaya başlamıştır. Aileden Ali el-Halidî, Kudüs Şeriyye Mahkemesi'nde başkâtiplik yapmıştır. Kudüs Kadısı, Kudüs dışına çıktığında zaman zaman kadıya da naip olarak vekâlet etmiştir. Kudüs Kadısı Malatyalı Mustafa Efendi'nin ölümünden sonra Haziran 1709'da Ali el-Halidî, Şeyhülislam Mehmed Ataullah Efendi tarafından Kudüs kadılığına atanmıştır²⁹⁶. Bu atamadan sonra Halidîlerin Kudüs'te etkinlikleri daha da artmıştır. Kudüs Kadılığı'na atanan Ali el-Halidî, mahkeme başkâtipliğine akrabası Muhammed Sunullah el-Halidî'nin oğlu Halil el-Halidî'yi getirmiştir. Halil el-Halidî'den sonra ise Muhammed Sunullah el-Halidî'nin diğer oğlu İbrahim el-Halidî'yi bu göreve getirilmiştir. İbrahim el-Halidî, Kudüs'te görevini yapmayan devlet görevlilerini de zaman zaman şikâyet etmiştir²⁹⁷.

Ali el-Halidî'nin dışında Kudüs'te Halidî Ailesi'nin nüfuzunu artıran bir diğer aile üyesi de Muhammed Sunullah'tır. Muhammed Sunullah el-Halidî, XVIII. yüzyılın ilk yarısında mahkeme başkâtibi ve kadı naibi olarak görev yapmıştır²⁹⁸. Mütevazılığıyla meşhur olan Muhammed Sunullah, Halidî ailesinin bu yüzyılda elde ettiği konumda en büyük pay sahibidir. Muhammed Sunullah'ın aynı zamanda Kudüs'ün Nasârî mahallesinde 1707 yılında 1500 kuruşa satın

²⁹⁴ Alaattin Dolu, 2017, s. 85.

²⁹⁵ Alaattin Dolu, 2017, s. 178.

²⁹⁶ BOA, C. ADL, No: 58/3512, 8 Rebiülahir 1121/17 Haziran 1709.

²⁹⁷ Alaattin Dolu, 2017, s. 178.

²⁹⁸ Alaattin Dolu, 2017, s. 106.

aldığı bir sabun imalathanesi de vardı²⁹⁹. Halidîler Kudüs'te 27 aile vakfı kurarak zaman içerisinde elde ettikleri maddi kazançlarını koruma altına almışlardır.³⁰⁰

XVIII. yüzyılın başlarında Kudüs kadılığı ve mahkeme başkâtipliğini ele geçiren Halidîler yüzyıl boyunca etkinliklerini sürdürmüşlerdir. Yüzyılın son çeyreğinde ise Kudüs'te Halidî ailesinin en etkili üyelerinden biri de Ali el-Halidî'dir. Ali el-Halidî, 1782'de amcası Muhammed Sunullah Efendi'nin oğlu İbrahim'den mahkeme başkâtipliğini devralmıştır. Ali ile İbrahim arasında mahkeme başkâtipliğine atanmak için rekabet de yaşanmıştır. Bu rekabette Ali el-Halidî, Kudüs kadısıyla Hüseyinler gibi diğer büyük ailelerin de desteğini almıştır. Bu şekilde mahkeme başkâtipliğini ele geçiren Ali el-Halidî, yaklaşık 20 yıl bu görevini korumuştur³⁰¹.

Ali el-Halidî'nin 20 yıl gibi uzun bir süre mahkeme başkâtipliği yapması aynı zamanda onun usulsüzlükle suçlanmasına da sebep olmuştur. Çünkü Ali el-Halidî'nin başkâtipliği bir berat ile tescil edilmemişti. Buna karşın şehir eşrafı kendisinden hoşnut olduğunu bildirirse de neticede 1789-1790'da yerine Musa el-Halidî başkâtip olarak atanmıştır. Bir süre Gazze ve Yafa'da naiplik yapan Ali el-Halidî, daha sonra Kudüs'teki görevine geri dönmüştür. Bu süreç içinde Ali el-Halidî, Divan'a şikâyetle bulunarak *cümle eşrafın ihtiyârı* ile bu göreve geldiğini dile getirmiştir. İki kuzen arasındaki kâtiplik davası kişisel bir meseleye dönüşmüş, o sıralarda mahkemede ikinci kâtip olan Musa el-Halidî de Ali el-Halidî'nin işlerine müdahale ettiğinden şikâyet etmiştir³⁰².

Halidî ailesi'de Hüseyinler gibi Kudüs Haseki Sultan Vakfından istifade edenler arasındaydı. 1847'de Haseki Sultan Vakfından ekmek ve yemek tahsisi alanlar arasında Mustafa Hamit el-Halidî, Muhammed el-Halidî, Halil el-Halidî, Mustafa el-Halidî, Memnune el-Halidî, Mahmud el-Halidî'nin kızı Merve el-Halidî, Hacı Reşit el-Halidî, Muhammed el-Halidî'nin kızı Fatma el-Halidî, Muhammed Hüseyin el-Halidî'nin kızı Memnune el-Halidî, Muhammed Şakir el-Halidî, Abdulkadir el-Halidî, Hüseyin el-Halidî gibi isimler de bulunmaktaydı³⁰³.

Halidî ailesinin Yusuf Ziya el-Halidî, Abdurrahman Nafiz el-Halidî ve Ruhi el-Halidî gibi mensupları Kudüs'te Harem-i Şerif civarında bulunan

²⁹⁹ Alaattin Dolu, 2017, s. 107.

³⁰⁰ Mustafa Çakmak, 2020, s.66

³⁰¹ Alaattin Dolu, 2017, s. 178.

³⁰² Alaattin Dolu, 2017, s. 179.

³⁰³ Mustafa Çakmak, 2020, s. 261-263

Babüssilsile Mahallesi'nde ikamet ediyorlardı³⁰⁴. Halidiler, 1846-1847 yıllarında Kudüs'te Memlûk Hükümdarı Sultan Baybars'ın (Ö.1277) kayınpederine ait türbenin bulunduğu Zincir Sokağını satın almışlar, buraya 1900 yılında kendi isimleri ile anılan Halidî Kütüphanesi'ni kurmuşlardır³⁰⁵. Bu kütüphanede çalışanlardan biri olan aile mensuplarından Hacı Ragıp el-Halidî, Şeyh Esad Efendi, İmam Müftü el-Şayfa ve Şeyh Abdülkadir Ebu el-Suud'dan icazetname almıştır³⁰⁶.

Hüseynîlerden daha laik bir karaktere sahip olan Halidîler'in Kudüs'te kütüphane dışında bir de vakfı bulunmaktaydı. Osmanlı belgelerinde adı Musa el-Halidî Vakfı olarak geçen bu sivil toplum örgütünün 1913 yılındaki mütevellisi Musa Şefik Efendi'ydi. Vakfın münazaalı olduğu arazilerinden ağaçlık bir alanla bir tarla konusunda yaşanan anlaşmazlık, 5 Temmuz 1913'te Şûrâ-yı Devlet Mülkiye Dairesi tarafından çözüme kavuşturulmuştur³⁰⁷.

19. yüzyıl boyunca Kudüs'te Halidî ve Hüseyinîler arasında ciddi bir rekabet söz konusuydu. Bu rekabette Hüseyinîlere karşı Halidîler zaman zaman devlet görevlilerinin desteğini de almışlardır. Halidîler, daha çok Babıali'nin hâkimiyeti altında sürmekte olan Tanzimat uygulamalarının destekçisiydiler. Tanzimat'ı sultanın keyfi idaresinin sınırlandırılması, daha sistemli bir yönetimin kurulması ve devletin bütünlüğünün korunması için mutlak gereklilik olarak görüyorlardı. Halidî ailesi aynı zamanda, Tanzimat'ın üç adamından biri olan Ali Paşa'nın himayesindeki Reşid Paşa'ya Suriye valisi olduğu dönem boyunca (1866-1871) destek vermişti. Ailenin önde gelen üyesi Yasin Halidî, Aralık 1867'de Reşid Paşa'nın Suriye'de yapılacak yenilikleri görüşmek üzere topladığı Meclis-i Umumi'de Kudüs temsilcisi olarak bulunmuştu. Aynı yıl Kudüs'te kurulan Belediye Meclisi'nin riyasetine, Reşid Paşa'nın yenilikçi politikalarını destekleyen Yusuf Ziya el-Halidî atanmıştı. Yusuf Ziya el-Halidî, dokuz yıl boyunca Kudüs Belediye Reisliği yaptıktan sonra, 1877 yılında açılan Meclis-i Mebusan'a Kudüs mebusu olarak girmiştir. 1878 baharında II. Abdülhamid'in iradesiyle meclis kapatıldıktan sonra tehlikeli addedilen ve İstanbul'u terk etmesi emredilen on kadar mebus arasında Yusuf Ziya el-Halidî'de da vardı. Sultan II.Abdülhamid'in iktidarı ele geçirmesiyle birlikte, Halidî ailesinin Kudüs'teki

³⁰⁴ Ali Bulut, "Ruhi el-Halidî", *DİA*, C. Ek-1, İstanbul, 2016, s. 518-519.

³⁰⁵ Simon Sebag Montefiore, 2016, s. 273.

³⁰⁶ <http://www.kHalidilibrary.org/otherse.html> (Erişim Tarih: 10.01.2020)

³⁰⁷ BOA, ŞD, No: 3119/ 55, 15 Temmuz 1329/28 Temmuz 1913.

siyasî ve idarî üstünlüğü en azından belli bir dönem için sona ermiştir. Yasin el-Halidî, Trablussam'a naib olarak atanmış, bir süre Viyana'da kaldıktan sonra Kudüs'e dönen Yusuf Ziya el-Hadlî ise belediye reisliğini Hüseyinî ailesinden Ömer Abdüsselam'a devretmiştir, bundan sonra Doğu Anadolu'da ve Suriye'de kaymakamlık gibi daha alt idari statülerle yetinmek zorunda kalmıştır. Halidîlerin en büyük rakipleri Hüseyinîler ise, daha muhafazakâr davranarak, II. Abdülhamid'i ve onun politikalarını desteklemişlerdir. II. Abdülhamid döneminde belirgin bir üstünlük elde eden Hüseyinîler, XIX. yüzyılın sonuna kadar, Kudüs'te Hanefî Müftülüğü, Nakibül eşraf kaymakamlığı ve belediye reisliği gibi şehirdeki en etkili mevkileri ellerinde tutmuşlardır. 1882 yılında belediye reisliğine atanan Selim el-Hüseyinî, on altı yıl boyunca bu görevi sürdürmüştür. Ailenin diğer üyeleri de sancak yönetiminde önemli mevkilere gelmişlerdir. Osmanlı Devleti, eşraf aileleri arasındaki rekabete belli sınırları aşmadığı ve otoriteyi zayıflatmadığı sürece müdahale etmemiştir. Ancak bazen gereğinden fazla güçlenen bu ailelerin reislerine karşı sert tedbirler almış ve bu kişileri ücra yerlerde mecburi ikamete tâbi tutmuştur³⁰⁸.

XIX. yüzyılda Halidîlerden adı öne çıkan iki kişi bulunmaktadır. Bunların birincisi 1876 Meclisi'nde Kudüs Mebusu olan Yusuf Ziya el-Halidî, diğeri ise II. Meşrutiyet döneminde Meclis-i Mebusan'ın ikinci başkanı olan İttihatçı Ruhi el-Halidî'dir. Tevfik Paşa zamanında Hüseyinîler'e karşı ortaya çıkan muhalefetten en çok yararlanan Halidî ailesi olmuştur. Halidîler 1898 yılında yapılan belediye seçimlerine tüm gücünü toplayarak girmiş, seçimlerin sonunda Yasin Halidî, Belediye Başkanı olarak atanmayı başarmıştır³⁰⁹.

Halidîler, Osmanlı idarecileri ile ilişkilerini yakın ve güçlü tutmuşlardır. Abdurrahman Nafız el-Halidî (1838-1899), devlet hizmetine Dahiliye Nazırı Ahmed Münir Paşa'nın kardeşi Kudüs Evkaf Muhasebecisi Rauf Bey vasıtasıyla girmiştir. Daha sonra Ahmed Münir Paşa Maliye Nazırı olduğu sırada (1882-1885) paşa ile yakinen de görüşmeyi sürdürmüşlerdir³¹⁰. Ruhi el-Halidî'nin babası Muhammed Yasin el-Halidî'nin ise Mithad Paşa ile yakın bir ilişkisi bulunmaktaydı. Mithad Paşa, Muhammed Yasin el-Halidî'yi Nablus ve

³⁰⁸ Işıl Işık Bostancı, 2006, s. 193.

³⁰⁹ Yasemin Avcı, 2004, s. 129.

³¹⁰ BOA, HR. TO, No: 394/46, 11 Safer 1307/7 Ekim 1889.

Trablusşam kadılıklarında görevlendirmiştir³¹¹. 1874'te İstanbul'a gelen Reşid el-Halidî, Mekteb-i Tıbbiye'ye girmek için Kudüs Mutasarrıfı Kamil Paşa'nın referans mektubunu taşımaktaydı³¹². 1898'de Kudüs Belediye Başkanlığı'na seçilen Yasin el-Halidî, Yusuf Ziya el-Halidî'nin de ağabeyidir³¹³.

1898 yılında yapılan belediye seçimlerini izleyen, sonraki dönemde İngiliz yönetiminin ilk Belediye Meclisi'ne Başkan Yardımcısı olarak girecek olan David Yellin, bu seçimde Halidîler ve Hüseyinîler arasındaki kıyasıya rekabeti şöyle anlatır: “Müslüman halk arasında iki aristokrat aile var. Bunların şeceresi İslamiyet'in bölgeye hakim olduğu günlere kadar dayanıyor; Hüseyinî ve Halidî aileleri. Çok eskiden beri bunların arasında oldukça şiddetli bir rekabet var, içlerinden biri üstünlük kazandığında o ailenin üyeleri en önemli devlet mevkilerine getiriliyor ve kural olarak denge tam tersi istikamette yeniden kurulana kadar, diğer aile sürekli güç kaybediyor. Bugünlerde Hüseyinî ailesinin gücü dorukta. Uzun zamandır, Hüseyinî ailesi belediye reisliğini elinde tutmaktaydı... Fakat şimdi belediye reisliği görevinden ayrılma zamanı geldiğinde, Halidî ailesi tüm gücünü topladı ve en önde gelen üyelerden birini seçime soktu. Hüseyinî ailesi sabık reisin oğlunu ve ailesinin bir başka seçkin mensubunu aday olarak gösterdi. 1.5 ay süren şiddetli bir kampanyadan sonra her 3'ü de seçildi. Bundan sonra tek sorun kimin belediye reisi olacağıydı. Liste mutasarrıfa sunuldu ve sonunda Yasin el-Halidî reis olarak atandı”³¹⁴.

2.2. Halidî Ailesinin Önemli Şahsiyetleri

2.2.1. Abdülvahab el-Halidî

Abdülvahab el-Halidî, 1900'de Kudüs Belediye Meclis üyesiydi. Aynı zamanda Kudüs ve civarındaki köylerde emlak ve akarın kıymet ve gelirlerini tespit etmek için oluşturulan komisyonun da üyesiydi³¹⁵.

2.2.2. Abdurrahman Nafiz el-Halidî (1838-1899)

1838'de Kudüs'te doğmuştur³¹⁶. Yusuf Ziya el-Halidî'nin kardeşidir³¹⁷. Eşrâf-ı memleketten olan Abdurrahman Nafiz el-Halidî, 26 Kasım 1888'de Yasin

³¹¹ Ali Bulut, 2016, s. 518-519.

³¹² BOA, MF.MKT, No: 19/121, 15 Ağustos 1290/27 Ağustos 1874.

³¹³ Yasemin Avcı, 2004, s. 125.

³¹⁴ Yasemin Avcı, 2004, s. 142-143.

³¹⁵ Yasemin Avcı, 2004, s. 148.

Efendi'nin yerine 1.000 kuruş maaşla Kudüs Nüfus Nazırlığı'na atanmış, 14 Aralık 1888'de de görevine başlamıştır³¹⁸. Abdurrahman Nafiz el-Halidî, 7 Ekim 1889'da Dâhiliye Nezareti'ne verdiği bir dilekçede Dâhiliye Nazırı Ahmed Münir Paşa'nın kardeşi Kudüs Evkaf Muhasebecisi Rauf Bey vasıtasıyla devlet hizmetine girdiğini ve 1286 (1869-1870) yılından beri devlet hizmetinde olduğunu belirtmektedir. Aynı zamanda Ahmed Münir Paşa'nın Maliye Nazırı olduğu dönemde (1882-1885) yakinen görüşüklerini de eklemektedir³¹⁹. Ancak Abdurrahman Nafiz el-Halidî'nin hizmet cetvelinde devlet hizmetine giriş tarihi 13 Aralık 1888 olarak görünmektedir³²⁰.

Abdurrahman Nafiz el-Halidî aynı zamanda ilmiye mensubuydu. Abdurrahman Nafiz el-Halidî'nin ilmiye rütbesi 1880 yılında musile-i Süleymaniye idi³²¹. Gerek ilmiye silsilesinde ve gerekse Kudüs Nüfus Nazırlığı'ndaki hizmeti sırasında rütbesi Kasım 1890 sonunda Şeyhülislamlik tarafından devriye müderrisliğinden devriye mevleviyetine terfi ettirilmiştir³²².

Abdurrahman Nafiz Efendi, aynı zamanda işini layıkıyla yapan bir bürokrattı. 1893 malî yılında devlet hazinesine yaklaşık 2 yük yani 200 bin kuruşluk temettu' sağlamıştır. Bu yüzden Kudüs Mutasarrıfı 27 Ocak 1894'te dördüncü rütbeden bir adet Osmanî Nişanı ile ödüllendirilmesini teklif etmiştir³²³. Maaşı 13 Mart 1897'de yapılan tensikat sırasında 900 kuruşa indirilmiştir³²⁴. Abdurrahman Nafiz el-Halidî, Nüfus Nazırlığı dışında Kudüs Şeriyeye Mahkemesi'nde kâtiplik ve Kudüs Maarif Komisyonu Başkanlığı da yapmıştır³²⁵.

Abdurrahman Nafiz el-Halidî, Kudüs Nüfus Nazırı iken 6 Ocak 1899'da vefat etmiştir. Ölümünden sonra eşi Fatma Vahide Hanım'a 82 kuruş maaş bağlanmıştır³²⁶. Ahmed Kamil³²⁷ ve Mehmed Nazif³²⁸ adında iki oğlu bulunmaktadır.

³¹⁶ BOA, ŞD, No: 979/59, 1 Şubat 1315/13 Şubat 1900.

³¹⁷ Ali Bulut, 2016, s. 518-519.

³¹⁸ BOA, DH. MKT, No: 1605/89, 4 Mart 1305/16 Mart 1889.

³¹⁹ “Şeref-i efhemîlerine mazhar buyurulmuş idim”, BOA, HR. TO, No: 394/46, 11 Safer 1307/7 Ekim 1889.

³²⁰ BOA, ŞD, No: 979/59, 1 Şubat 1315/13 Şubat 1900.

³²¹ BOA, HR. TO, No: 394/46, 11 Safer 1307/7 Ekim 1889.

³²² BOA, DH. MKT, No: 1785/67, 15 Teşrin-i Sani 1306/27 Kasım 1890.

³²³ BOA, DH. MKT, No: 204/91, 30 Kanun-ı Sani 1309/11 Şubat 1894.

³²⁴ BOA, ŞD, No: 979/59, 1 Şubat 1315/13 Şubat 1900.

³²⁵ BOA, DH. MKT, No: 1849/122, 30 Haziran 1317/13 Temmuz 1901.

³²⁶ BOA, ŞD, No: 979/59, 1 Şubat 1315/13 Şubat 1900.

³²⁷ Bkz. Ahmed Kamil el-Halidî, BOA, DH.SAİD.d, No: 181/81.

³²⁸ BOA, DH. SAİD. d No: 103/329.

2.2.3. Ahmed Kamil el-Halidî

Kudüs Nüfus Nazırı Abdurrahman Nafiz el-Halidî ile Fatma Vahide Hanım'ın oğludur. Kudüs Rüştiye Mektebi'ni birincilikle bitirmiştir. Aynı zamanda Alliance İsrailit Mektebi'nde Fransızca öğrenmiştir. 30 Eylül 1900'de 400 kuruş maaşla Yafa İskelesi Pasaport Memurluğu'na atanmıştır. 16 Eylül 1901'de istifa etmiştir. 14 Mayıs 1905'te yine 400 kuruş maaşla Hicaz Demiryolu Hattı Evrak Mahzen Memurluğu'na atanmıştır. 14 Haziran 1906'da maaşı 600 kuruşa çıkarılmıştır. 14 Mart 1907'de 600 kuruş maaşla Der'a ambar memurluğuna nakledilmiştir. 14 Kasım 1908'de istifa etmiştir. 21 Temmuz 1910'da, 500 kuruş maaşla Şehr Emaneti Fen Heyeti İkinci Şube kâtipliğine atanmıştır. Ekim-Kasım 1911'de işe devam etmediğinden dolayı memuriyetten çıkarılmıştır³²⁹.

2.2.4. Ahmed Kamil el-Halidî

Ahmed Kamil el-Halidî, Kudüs eşrafından, Musa Umran el-Halidî'nin oğludur. 1875'te Kudüs'te doğmuştur. Kudüs İptidai ve Rüşdiye mektebinde okuduktan sonra İstanbul'da Mekteb-i Hukuk'tan 27 Ekim 1904 tarihinde â'lâ dereceyle mezun olmuştur. Türkçe ve Arapça dışında Fransızca'da bilirdi. 6 Mayıs 1899'da uhdesine salise rütbesi verilmiştir. İstanbul Bidayet Mahkemesi İkinci Hukuk ve İkinci Ceza Dairelerinde 3'er ay mülazemetle çalıştıktan sonra 5 Ocak 1908'de 1.000 kuruş maaşla Kerek Sancağı Bidayet Mahkemesi savcı yardımcılığına atanmıştır. 14 Temmuz 1909 tarihinde görevine devam ediyordu³³⁰.

2.2.5. Bedir el-Halidî

Bedir el-Halidî, Kudüs'te yapılan kazılarda ortaya çıkarılan tarihi eserlerle ilgilenmiştir. Kazılardan biri Kudüs'ün Silman köyünde İngiliz Frederick Jones Bliss tarafından yapılmıştır. 1896'da yapılan bir kazıda 50 adet tarihi züccaciye bulunmuş, bunlar bir sandığa konularak Maarif Nezareti'ne gönderilmiştir. Tarihi eserleri İstanbul'a götürmek için ise 18 Eylül 1896'da Bedir el-Halidî görevlendirilmiştir³³¹. Ancak, tarihi eserleri yanına alan Bedir el-Halidî, aradan bir

³²⁹ BOA, DH. SAİD. d, No: 181/81.

³³⁰ BOA, DH. SAİD. d, No: 152/19.

³³¹ BOA, MF. MKT, No: 376/ 23, 6 Eylül 1312/18 Eylül 1896.

yıl geçmesine rağmen 18 Kasım 1897'ye kadar bu teslimatı yapmamıştır. Bu yüzden Maarif Nezareti, Kudüs Mutasarrıflığı'ndan Bedir el-Halidî'nin İstanbul'da bulunması muhtemel olan adresleri öğrenmesini istemiştir³³².

2.2.6. İbrahim el-Halidî (Ö.1896)

İbrahim el-Halidî, 1875'te Kudüs Temyiz Meclisi kâtibiydi. Meclis'teki görevini kötüye kullandığı gerekçesiyle 25 Haziran 1875'te Kudüs'e bağlı olan 'Anb? köyünde ikamet eden Ebu Gavs ailesinden 5 kişi tarafından hakkında şikâyette bulunulmuştur. Söz konusu şikâyette İbrahim el-Halidî ile ilgili olarak şu hususlar dile getirilmiştir: Ebu Gavs ailesinden İsa Yusuf, köylüleri tarafından darp edilmesinden dolayı bir gözünü kaybetmiştir. Bunun üzerine ailesi, yerel hükümete başvurarak sorumlularını şikâyet etmiştir. Ancak İbrahim el-Halidî, suçlu tarafı savunarak Ebu Gavs ailesinden birkaç kişiyi tutuklatarak üç gün hapsedirerek 15'er bin lira da nakdi ceza almıştır. Bunun üzerine Ebu Gavs ailesi Kudüs Mutasarrıfı'na başvurmuşsa da mutasarrıf, Halidî ailesinin Kudüs vücuhundan olduğunu, naiplik ve meclis azalığını ellerinde bulundurduklarını ve bu yüzden hükümet nezdinde hatırlı olduklarını dile getirerek şikâyetini dikkate almayarak, İbrahim el-Halidî'nin kâtibi olduğu meclise havale etmiştir. Meclis de İbrahim el-Halidî'nin nüfuzunda olduğu için Ebu Gavs ailesinin şikâyet girişimi sonuçsuz kalmıştır. Bunun üzerine Ebu Gavs ailesi, 27 Mayıs 1875'te bu defa Sadaret'e bir telgraf çekerek hakkını arama yoluna gitmiştir. Ebu Gavs ailesinin iddiasına göre, İbrahim el-Halidî, sadece kendileri için değil, Kudüs Temyiz Meclisi'nde görüşülen davaları kendi kişisel menfaatine göre mevki-i icraya koyup uygulamaktaydı. Bu yüzden Ebu Gavs ailesi, 25 Haziran 1875'te bir kere daha İbrahim el-Halidî'nin görevden alınmasını talep etmiştir³³³.

İbrahim el-Halidî, Müze-i Hümayûn'da fahri olarak memurluk da yapmıştır. Kudüs'te yapılan tarihi kazılara nezaret eden Hafriyat Komiseri'ydi. Bu kapsamda William Matthew Flinders Petrie ve Frederick Jones Bliss'in yürüttüğü kazıların müfettişliğini de üstlenmiştir. Hatta İbrahim el-Halidî ile kişisel ve güçlü iyi ilişkiler kurmaya çok özen gösteren Bliss, İbrahim el-Halidî'ye kazıdaki görevi

³³² BOA, MF. MKT, No: 376/ 23, leff 3, 6 Teşrin-i Sani 1313/18 Kasım 1897.

³³³ BOA, HR. TO, No: 459/49, 13 Haziran 1291/25 Haziran 1875.

için 10 Osmanlı altın lirası maaş da ödemiştir. İbrahim el-Halidî, Kudüs dışında Bliss'in Gazze yakınlarındaki Tell Aclan kazılarına da eşlik etmiştir³³⁴.

İbrahim el-Halidî görevine devam ederken Nisan 1896 başında ölmüştür. Bu yüzden aynı memuriyete atanmak için oğlu Şevket el-Halidî talip olmuştur. Şevket el-Halidî'nin bu isteği Kudüs Mutasarrıfı İbrahim Hakkı Paşa tarafından da uygun bulunmuştur. Şevket el-Halidî'nin bu talebi, Maarif Nezareti tarafından 2 Haziran 1896'da Müze-i Hümâyûn'a havale edilmiştir. Osman Hamdi Bey idaresindeki Müze-i Hümâyûn Nezareti, 8 Haziran 1896'da İbrahim el-Halidî'nin memuriyeti süresince sadakatle hizmet ettiğini belirterek oğlu Şevket el-Halidî'in babasının yerine Hafriyat Komiseri ve fahriyen Kudüs Müze-i Hümâyûn Memuru olarak atanmasını uygun bulmuştur. Bunun üzerine Maarif Nezareti Meclisi, 23 Haziran 1896'da Şevket el-Halidî'nin atamasını onaylamıştır³³⁵.

2.2.7. Mehmed Nazif el-Halidî (d. 1871)

Kudüs Nüfus Nazırı Abdurrahman Nafiz el-Halidî ile Fatma Vahide Hanım'ın³³⁶ oğludur. 1871'de Kudüs'te doğmuştur. Kudüs sıbyan mektebinde ve rüştiyesinde okuduktan sonra Hendese-i Mülkiye-i Şahane'den âlâ dereceyle mezun olmuştur. Arapça ve Türkçe dışında Fransızca da bilmektedir. Hendese-i Mülkiye-i Şahane 1-3. sınıflarda 30, dördüncü sınıfta 45, beşinci sınıfta 60 ve yedinci sınıfta 90 kuruş maaş almıştır. Hendese-i Mülkiye-i Şahane Mektebi'nin nizamnamesi gereğince 27 Şubat 1896'da uhdesine rabia rütbesi verilmiştir. 22 Temmuz 1896'da 650 kuruş maaşla İzmir-Kasaba Demiryolu İnşaat Kumpanyası istimplâk memuriyetine girmiştir. 13 Ağustos 1896'da maaşı 150, 13 Kasım 1896'da 175, 13 Ocak 1897'de 200 Frank'a çıkarılmıştır. Demiryolunun tamamlanmasından sonra 28 Ocak 1898'de 850 kuruş maaşla aynı demiryolunun tamirat şubesi mühendisliğine atanmıştır. 13 Temmuz 1899'da 1.250 kuruş maaşla Urfa ve 16 Temmuz 1900'de 3.000 kuruş maaşla Yemen Vilayeti başmühendisliklerine atanmıştır. 10 Mart 1901'de 3.000 kuruş maaşla Hamidiye Hicaz Demiryolu Şube Mühendisliği'ne nakil edilmiştir. 24 Aralık 1901'de istifa etmişse de 7 Kasım 1903'te 2.826 kuruş maaşla tekrar eski memuriyetine geri dönmüştür. 28 Eylül 1905'te 4.000 kuruş maaşla Hamidiye Hicaz Demiryolu 17.

³³⁴ Zeyad Alzaghal, 2018, s.162,172, 186.

³³⁵ BOA, MF. MKT, No: 326/52, 16 Nisan 1312/28 Nisan 1896, 27 Mayıs 1312/8 Haziran 1896, 11 Haziran 1312/23 Haziran 1896, 8 Temmuz 1312/20 Temmuz 1896 tarihli belgeler.

³³⁶ BOA, ŞD, No: 979/59, 1 Şubat 1315/13 Şubat 1900.

Şube Mühendisliği'ne, 27 Aralık 1906'da Medine Şubesi'ne nakledilmiştir. 12 Aralık 1908'de istifa etmiş, 10 Mart 1909'da 1.500 kuruş maaşla Yafa-Kudüs Demiryolu Komiserliği'ne atanmıştır. 24 Nisan 1909'da Yafa'da görevine başlamıştır. 20 Nisan 1910'da kendi isteği ile memuriyetten ayrılmıştır³³⁷.

Mehmed Nazif el-Halidî, memuriyetten istifa etmeden önce kendi şirketini de kurmuştur³³⁸. Bu kapsamda Mösyö Guvar, Tunus'ta ikamet eden Mösyö Victor Arzem ve İtalyan Mösyö Cakumo Frangini gibi Avrupalı müteşebbislerle birlikte Osmanlı Devleti'nden maden imtiyazı elde etme girişiminde bulunmuştur. Bu kapsamda Hamidiye Hicaz Demiryolu Hattı'nda bulunan Salt'ta fosfat madenlerinin çıkarılması, Hayfa'da yapılması düşünülen limana iskele inşası gibi yatırımlara girişmiştir³³⁹.

Nazif el-Halidî, Salt Kazası'nda bulunan fosfat madenlerinin işletilmesi için 9 Ağustos 1909'da Hicaz Demiryolu İdaresi'ne bir dilekçe vermiştir. Bu dilekçeden Nazif el-Halidî ile devlet yetkililerinin maden imtiyazı hakkında daha önce görüştikleri de anlaşılmaktadır. Bu kapsamda Nazif el-Halidî, Hicaz Demiryolu İdaresi'nden bazı taleplerde bulunmuştur. Bu talepler şunlardır:

- 1- Fosfat madeninin fiyatının düşük olmasından dolayı, Demiryolu İdaresi tarafından madenin nakliye ücretinde indirim yapılması.
- 2- İhalenin bedeli olan ve devlet tarafından tahsisi gereken 12,5 milyon Frank'ın ilk taksiti olan 625 bin Frank'ın derhal kendilerine ödenmesi.
- 3- Bu paranın ödenmesinde karşılaşılabilecek muhtemel olumsuzluklara karşın hatt ve liman hâsılatının ödemeye karşılık olarak gösterilmesi.
- 4- Yabancı bir şirket ile ortaklık kurmasına müsaade edilmesi.
- 5- Maden işletmelerinin rekabete maruz kalmaması için Salt ile Hayfa arasında bulunması muhtemel olan diğer fosfat madenlerinin ihalesi sırasında kendilerine öncelik hakkı (hakk-ı rüchan) verilmesi.

³³⁷ BOA, DH. SAİD. d, No: 103/329.

³³⁸ Nazif el-Halidî, şirketiyle ilgili 9 Ağustos 1909'da Hamidiye Hicaz Demiryolu İdaresi'ne bir dilekçe vermiştir. Muhtemelen bu tarihten önce şirketini kurmuş olmalıdır. BOA, BEO, No: 3620/271454, Leff 2, 27 Temmuz 1325/9 Ağustos 1909.

³³⁹ BOA, DH. İD, No: 52/5, 31 Mayıs 1910, 8 Haziran 1910.

Nazif el-Halidî, bu isteklerinin yerine getirildiği takdirde ihale ile ilgili teminat akçesinin Hazine hesabına hemen ödeneceğini de dilekçesine eklemiştir³⁴⁰.

Nazif el-Halidî'nin bu teklifi Hamidiye Hicaz Demiryolu İdaresi tarafından 12 Ağustos 1909'da hemen Sadaret, Maliye ve Orman ve Meadin Nezaretlerine iletilerek görüş istenmiştir³⁴¹.

Nazif el-Halidî'nin bu teklifi devlet makamlarını bir süre daha meşgul etmiştir. Bu teklif, 28 Mart 1910'da Meclis-i Mebusan'a da sunulmuştur. Meclis-i Mebusan'a sunulan mukavele şeklindeki bilgi notu biraz daha ayrıntılıdır. Buna göre Nazif el-Halidî'nin bu ihaledeki ortağı Fransız vatandaşı olan Mösyö Victor Arzem'dir. Fosfat madeninden layıkıyla istifade edilebilmesi için Salt Kazası Hicaz Demiryolu ağına alınmalı ve Hayfa'da da liman için bir iskele inşa edilmelidir. Bu maksatla Salt'tan Amman'a kadar 40 km'lik bir demiryolu hattı yapılmalıdır. Ayrıca Hayfa'da yapılacak olan iskele için ise Hükümetçe 12,5 milyon Frank harcanması öngörülmektedir. Bunlar gerçekleştiği takdirde yıllık en az 100 bin ton madenin çıkarılıp sevk edileceği, nakledilen madenin her tonilatosu için 4 kuruştan 26 kuruşa kadar vergi alınacağı, çıkarılacak madenin gelirinden % 6'sının silahlı kuvvetlere verileceği de belirtilmiştir. Ayrıca Salt-Amman hattının yapımına kadar asgari 25 bin ton madenin sevk edileceği, maden ocağı etrafında alınacak olan güvenlik tedbirleri için gerekli olan zabıta ve jandarma erleri ile subaylarının techizat bedelleriyle ikametlerine mahsus mahallerin masraflarının şirket tarafından karşılanacağı da eklenmiştir³⁴².

Nazif el-Halidî ile ortağının bu teklifi bazı küçük değişikliklerle 29 Haziran 1910'da Sultan V. Mehmed Reşad tarafından onaylanmıştır³⁴³. Buna göre;

MehmedNazif el-Halidî, Salt Kazası'nda bulunan fosfat madenlerinin işletilmesini Mösyö Frangini Cakumi ile beraber 40 sene müddetle uhdesine almıştır. İhale şartları gereğince Nazif el-Halidî'ye aynı zamanda Hayfa'daki liman için bir iskele inşası ile Hicaz Demiryolu'nun Ma'an'dan Salt'a kadar

³⁴⁰ BOA, BEO, No: 3620/271454, Leff 2, 27 Temmuz 1325/9 Ağustos 1909.

³⁴¹ BOA, BEO, No: 3620/271454, Leff 3, 2 Ağustos 1325/15 Ağustos 1909.

³⁴² BOA, BEO, No: 3724/279256, 15 Mart 1326/28 Mart 1910.

³⁴³ BOA, İ. TZT, No:1/ 31, 30 Teşrin-i Sani 1329/13 Aralık 1913.

uzatılması için 12 milyon Frank ödenecekti³⁴⁴. Çünkü Hayfa limanı, büyük bir fırtınadan dolayı tahrip olmuştu³⁴⁵. Salt'tan Ma'an'a kadar uzatılacak olan demiryolu ise yaklaşık 40 km idi. Nazif el-Halidî ve ortakları bu ihaleyi aldıktan sonra aynı zamanda yıllık 25 ton kadar maden ihrac edebileceklerdi³⁴⁶. Nazif el-Halidî ile ortakları yukarıda ayrıntıları ile belirtmeye çalıştığımız şartname gereğince 14 Ocak 1911'den itibaren bir sene içinde Hayfa iskelesinin keşfini yapmak zorundaydı³⁴⁷.

Nazif el-Halidî ile ortakları ihale şartnamesi gereği 1 milyon Frank'ı Hazine'ye ödemek zorundaydılar. Ancak bu miktarı ödemedikleri için Orman ve Meadin Nezareti kendilerine 10 Ağustos 1911'de ihtar/protestoname çekmek zorunda kalmıştır³⁴⁸. Çünkü bu miktar üç ay içinde ödenmezse mukavele devlet tarafından feshedilecekti³⁴⁹. Gerçekten de daha sonraki gelişmeler, bu yönde gerçekleşmiştir. Ticaret Nezareti, Mehmed Nazif el-Halidî ile ortağının ihale şartlarını yerine getirmemesi üzerine 13 Aralık 1913'te Sadaret'e mukavelenamenin feshedilmesini, teminat akçesinin de Hazine'ye gelir kaydedilmesini önermiştir. Bu öneri üzerine 15 Aralık 1913'te Nazif el-Halidî ile yapılan sözleşme feshedilmiştir³⁵⁰.

2.2.8. Mehmed Ruhi el-Halidî (d.1864)

Yusuf Ziya el-Halidî ve Abdurrahman Nafiz el-Halidî'nin yeğeni olan Ruhi El Halidî Bey, 1864'te³⁵¹ Kudüs'te Harem-i Şerif civarındaki Babüssilsile Mahallesi'nde doğdu. Babası Nablus ve Trablus Şam kadılıklarında bulunmuş olan Muhammed Yasin el-Halidî'dir³⁵². Annesi Sıdıka Hanım'dır. Süreyya isminde bir erkek kardeşi bulunmaktadır³⁵³. Ruhi el-Halidî önce mahalle

³⁴⁴ BOA, DH. İD, No: 52/5, Leff, 5 Ağustos 1326/18 Ağustos 1910, 11 Ağustos 1326/ 24 Ağustos 1910 tarihli belgeler; BOA, BEO, No: 3795/284559, Leff 2-3, 31 Temmuz 1326/13 Ağustos 1910 ve 5 Ağustos 1326/18 Ağustos 1910 tarihli belgeler; BOA, BEO, No: 3822/286587, 26 Teşrin-i Evvel 1326/8 Kasım 1910 ve 28 Teşrin-i Evvel 1326/10 Kasım 1910; BOA, BEO, No: 3930/294703, Leff 4, 4 Ağustos 1327/17 Ağustos 1911.

³⁴⁵ DH. İD, No: 52/5, Leff 5, 16 Mart 1327/29 Mart 1911.

³⁴⁶ BOA, BEO, No: 3866/289950, 19 Şubat 1326/4 Mart 1911.

³⁴⁷ BOA, DH. İD, No: 52/5, Leff 9, 3 Nisan 1327/16 Nisan 1911; Leff 9, 9 Nisan 1327/22 Nisan 1911.

³⁴⁸ BOA, BEO, No: 3930/294703, 8 Ağustos 1327/21 Ağustos 1911.

³⁴⁹ BOA, BEO, No: 3930/294703, Leff 3, 11 Ağustos 1327/24 Ağustos 1911.

³⁵⁰ BOA, İ. T.ZT, No: 1/ 31, Leff 1-2, 30 Teşrin-i Sani 1329/13 Aralık 1913 ve 2 Kanun-ı Evvel 1329/15 Aralık 1913; BOA, BEO, No: 4240/ 317961, 4 Kanun-ı Evvel 1329/17 Aralık 1913.

³⁵¹ İhsan Güneş, 1997, s. 663.

³⁵² Ali Bulut, 2016, s. 518-519.

³⁵³ BOA, HR. UHM, No. 150/17, 12 Eylül 1329/25 Eylül 1913.

mektebine girmiş, babası Nablus'a kadı olarak tayin edilince Nablus'ta rüşdiye mektebine devam etmiştir. Daha sonra babası Trablusşam kadılığına atanınca burada Hüseyin el-Cisr'in modern tarzda kurmuş olduğu Vataniyye Medresesi'ne kaydolmuştur. Amcası Abdurrahman Nafız el-Halidî tarafından 1880'de İstanbul'a götürülmüş ve öğrenimine orada devam etmiştir. Şeyhülislam Uryanizade Esad Efendi, Ruhi el-Halidî'ye büyük ilgi göstermiş ve henüz on altı yaşında iken kendisine müderris olarak Bursa ruusu rütbesi verilmiştir. Ancak o, çok geçmeden Kudüs'e dönmüştür. Mescid-i Aksa'daki ders halkalarına katılmıştır. Fransızca'sını geliştirmek amacıyla Alyans, er-Ruhbanülbiz ve Salahiye medreselerindeki derslere devam etmiştir. Daha sonra Beyrut'a geçmiş, Beyrut'ta müdürlüğünü Hüseyin el-Cisr'in yaptığı Sultaniye Medresesi'ne girmiştir. Öğrenimini tamamlayamadan medresenin kapanması üzerine Kudüs'e dönmüş ve Mescid-i Aksa'daki ders halkalarına katılmıştır. Bu arada önce Adliye'de bir süre memurluk yapmıştır. Ardından Gazze Mahkemesi'ne Başkatip olarak tayin edilirse de bu görevi kabul etmeyip İstanbul'a dönmüş ve 1887'de Mekteb-i Mülkiye-i Şahaneye girmiştir. Mezun olunca Kudüs'e dönerek bir idadide öğretmenliğe başlamıştır. Bir kazada kaymakamlık vb. göreve tayin edilmek için İstanbul'a gittiyse de olumlu bir sonuç alamayınca Kudüs'e dönmüştür. Bir süre sonra yine İstanbul'a gitmiş, Cemaleddin Efgani'nin derslerine katılmıştır³⁵⁴. Öğrenimine daha sonra Paris'te devam etmiştir. Paris'teyken Ekim 1897'den itibaren Osmanlı Bankası aracılığıyla aylık 400 Frank maaş verilmiştir³⁵⁵. Paris'te İslami Bilimler ve Felsefe okumuştur. Paris Sorbonne Üniversitesi'nde öğretim görevlisi olmuştur. Paris'teki Yabancı Diller Enstitüsü'nde öğretim üyesi ve öğretmenlik yapmıştır³⁵⁶. 20 Temmuz 1898'de Arslan Efendi'nin yerine 3.000 kuruş maaşla Bordeaux Şehbenderliği'ne atanmıştır. Bu sırada şehbenderliğin tahsisatı 1.000 kuruştur. Ayrıca 800 kuruş da bina kirası verilmekteydi³⁵⁷. Şehbenderliği sırasında fikri, edebi ve siyasi birçok faaliyet düzenlemiştir. 46 üyeden oluşan Bordeaux Konsoloslar Cemiyeti'nin

³⁵⁴ Ali Bulut, 2016, s. 518-519.

³⁵⁵ BOA, İ. HUS, No: 56/96, 16 Eylül 1313/28 Eylül 1897. Bu tarihte Paris'te öğrenim gören ve devletten maaş alan öğrenci sayısı 37'di. Bunlara aylık olarak 10.800 Frank maaş ödenmekteydi. BOA, BEO, No: 1014/76033, 17 Eylül 1313/29 Eylül 1897.

³⁵⁶ <http://www.kHalidilibrary.org/ruhikHalidie.html> (Erişim Tarihi 10.01.2020)

³⁵⁷ Beo, No: 1197/89763, 9 Eylül 1314, 21 Eylül 1898.

başkanlığına seçilmiştir³⁵⁸. Yaklaşık 10 yıl Bordeaux Şehbenderliği'ni yürüten Ruhi el-Halidî'ye Mart 1908'de Fransa tarafından Maarif Madalyası verilmiştir³⁵⁹.

1908'de Meşrutiyet'in ilanına kadar Bordeaux'da kalmış³⁶⁰, Meşrutiyet'in ilanından sonra peş peşe iki dönem, Osmanlı Mebusan Meclisi'nde Kudüs mebusluğu yapmıştır³⁶¹. 04.05.1911 tarihinde, Osmanlı Mebusan Meclisi'ndeki Kudüs mebusları olan Ruhi el-Halidî ve Said el-Huseyni Beyler, Harem-i Şerif'te İngiliz şirketi tarafından yapılan kazılar, oradan çalınan tarihi eserler ve bunların geri alınması için yapılan icraatlar hakkında, İçişleri Bakanı'nın bir açıklamada bulunmasını talep etmişlerdir³⁶². İçişleri Bakanı Halil Bey ve Sadrazam İbrahim Hakkı Paşa, vekillerin açıklama taleplerine karşılık vermek üzere 08.05.1911 (25 Nisan 1327) tarihli celsede hazır bulunmuştur. İki buçuk saat boyunca, 93. oturumun 2. celsesi bu meseleye tahsis edilmiştir. Bu celse; Ruhi el-Halidî ve Said el-Hüseynî beylerin; Silvan Suyu bölgesinde kazı yapılması fikrinin nasıl ortaya çıktığı, geçen üç yıllık sürede gerçekleştirilen kazılar, şirketin Maarif Bakanlığı ve Müzeler Müdürlüğü'nün bilgisi olmadan nasıl kazı anlaşması elde ettiği, kazının üçüncü yılında Silvan Suyu'nun nasıl kesildiği, yeniden nasıl tamir edildiği, Mescid-i Aksa ve Sahratu'l-Muşarrefe'nin altında yapılan kazılar ve bunları takip eden Kudüs'teki olaylar ve öfkeli protestolar hakkında açıklamalarını yapmaları için takdim edilmeleriyle başlamıştır. Meclis üyelerinin büyük çoğunluğu olanları garip karşılamış ve kınamıştır. Olayların hakikatine dair sorular ve bağışmalar yoğunlamıştır. Ayrıca Ruhi el-Halidî Bey, Mutasarrıf ve Jandarma Komutanı tarafından temsil edilen Yerel Hükümet'in olaylarda parmağı olduğu, olayların üstünü örtme çabasıyla yerel bir tahkikat komisyonu oluşturduğu, İngilizlerin şehirden kaçmalarına izin verip şehirden çıkmadan önce onların eşyalarını inceleyip teftiş etmediği konusunda imada bulunmuştur. Ruhi el-Halidî, hakkında konuştuğu projenin büyüklüğünü açıklarken şöyle demiştir: “Onların aradıkları definenin değeri 100 milyon Lira olarak takdir edilmektedir ve bu meblağ gerçekten de çok büyüktür. Zira dünyanın en zenginlerinden olan Fransız Yahudi

³⁵⁸ Ali Bulut, 2016, s. 518-519.

³⁵⁹ BEO, NO: 3261/244572, 20 Şubat 1323 / 1 Safer 1326/4 Mart 1908. Ali Bulut bu madalyayı Legion d'Honneur olarak zikretmektedir. Ali Bulut, 2016, s. 518-519.

³⁶⁰ Ali Bulut, 2016, s. 518-519.

³⁶¹ Zeyad Alzaghal, 2018, s. 238.

³⁶² Zeyad Alzaghal, 2018, s. 245.

Rotshild'in serveti bile 30 milyon liradır. Osmanlı Devleti'nin borçları da 115 milyon lirayı bulmaktadır"³⁶³.

Ruhi el-Halidî, Kudüs Mebusluğu sırasında Meclis-i Mebusan dışında bir takım komisyonlarda da bulunmuştur. Bu minvalde 6 Ağustos 1910'da Hicaz'ın sağlık durumuyla iştilal etmek üzere oluşturulan Hicaz Sıhhiye Komisyonu'nda fahri olarak görevlendirilmiştir. Bu komisyonun Ruhi el-Halidî dışında diğer üyeleri ise şu isimlerden oluşmaktaydı: Mekke Mebusu Şerif Abdullah, Siroz Mebusu Mithat Bey, Meclis-i Umur-ı Tıbbiye-i Mülkiye ve Sıhhiye-i Umumiye Reisi Besim Ömer, Daire-i Sıhhiye Müfettiş-i Umumisi Kâzım İzzeddin ve Umur-ı Tıbbiye-ı Mülkiye ve Sıhhiye-i Umumiye üyesi Esad ve Meclis-i Sıhhiye üyesi Dr. Akil Muhtar Beyler³⁶⁴.

Oluşturulacak olan bu komisyon, Meclis-i Mebusan Reisi Ahmed Rıza Bey, Dahiliye Nazırı Talat Paşa ile Meclis-i Tıbbiye-i Mülkiye ve Sıhhiye-i Umumiye Reisi Besim Ömer Bey'in idaresinde bulunacaktı³⁶⁵. Meclis-i Mebusan Başkanı Ahmed Rıza Bey ile Kudüs Mebusu Ruhi el-Halidî'yi böyle bir komisyonda bulunmaya sevk eden en büyük sebep ise hacc mevsiminde bazı yıllarda özellikle kolera hastalığı yüzünden birçok hacının³⁶⁶ hayatını kaybetmesiydi. Bu yüzden Müslümanların kolera ve diğer bulaşıcı hastalıklara yakalanmadan memleketlerine dönmesi Hükümetçe "bir vazife-i mukaddes"ti. Bu yüzden oluşturulan Hicaz Sıhhiye Meclisi'nin en temel amacı hacıların sağlığı için gerekli tedbirleri almaktı. Bu amaçla Cidde'den Mekke'ye kadar olan güzergâhta elzem olan sağlık tedbirlerinin alınması gerekiyordu³⁶⁷. Bu tedbirler için komisyon marifetiyle Mekke Sıhhiye İdaresi'ne 462.080 kuruşluk bir ödenek de ayrılmıştır³⁶⁸. Komisyon ayrıca, Hicaz'da yapılacak olan masrafları karşılayabilmek için hacılardan 10'ar kuruşluk bir vergi alınmasını da kararlaştırmıştır. Bu karara daha sonra Osmanlı Devleti vatandaşı olmayan hacılar da eklenmiştir³⁶⁹.

³⁶³ Zeyad Alzaghal, 2018, s. 245.

³⁶⁴ BEO, No: 3791/284264, 4 Şaban 1328/11 Ağustos 1910; BOA, DH. MUİ. 119/45, 28 Temmuz 1326/10 Ağustos 1910; BEO, No: 3791/284264, 28 Temmuz 1326/10 Ağustos 1910.

³⁶⁵ BOA, DH. İD, No: 53 /1, 7 Haziran 1326/20 Haziran 1910.

³⁶⁶ "her sene binlerce ehli İslamın ve bilhassa kolera illetinin zuhur ettiği bazı senelerde 30 bini müteceviz nüfus-ı İslamiye'nin ziya'ı", BOA, DH. İD, No: 53/1.

³⁶⁷ Komisyonun görev ve sorumlulukları için bkz. BOA, DH. İD, No: 53/1, Leff 8.

³⁶⁸ BOA, DH. İD, No: 53/1, Leff 3, 30 Haziran 1326/13 Temmuz 1910.

³⁶⁹ BOA, DH. İD, No: 53/1, Leff 4, 30 Haziran 1326/13 Temmuz 1910.

1908 Aralık ayında Hamburg'ta düzenlenen II. Siyonizm Kongresi'nde Filistin topraklarında bağımsız bir Yahudi devletinin kurulması kararına şiddetle karşı çıkmıştır³⁷⁰. Siyonistlerin Filistin'deki faaliyetleri, bölgenin Arap yerlilerini oldukça tedirgin etmiş ve Filistinliler Yahudi göç ve iskânına itirazlarını yükseltmeye başlamışlardır. Siyonistlere yönelik ilk protestolar 1908 seçimlerinde Filistin'in önde gelen Arap ailelerinden olup, mebus seçilen Ruhi Halidî Bey, Said Hüseyinî Bey ve Hafız Said Bey'den gelmiştir. Bu mebuslar, Siyonizm'in Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasına yol açacağını ifade etmişlerdir. Göç konusu Haziran 1909'da Hafız Said Bey tarafından meclise getirilerek, Siyonizm'in ne olduğu ve bu akımın imparatorluğun çıkarlarına ters düşüp düşmediği sorusu sorulmuştur. Filistinli bu üç mebus gerek meclis içindeki çalışmalarıyla, gerekse basın yoluyla eğer önlem alınmaz ise bu bölgenin kısa zamanda Siyonistlerin eline geçeceğini ifade ederek bu meseleye kesin bir çözüm bulunmasını istemişlerdir³⁷¹.

Ruhi el-Halidî'nin Osmanlı Mebusan Meclisi'nde 1911 yılında bazı Batılı hazine avcıları tarafından Mescid-i Aksa'nın içinde gizlice yaptıkları arkeolojik kazılara dair yaptığı konuşmayı ve 19. yüzyılın sonlarından I. Dünya Savaşı'nın patlak verdiği zamana kadar ki süreçte Siyonizm tehlikesine dair Filistin gazetelerinde yayınlanan makalelere bakarsak diyebiliriz ki bu seçkin tabaka, ülkeyi tehdit eden sömürgecilik tehlikesinin farkındaydı³⁷². Ruhi Halidî meclis başkan vekili olmuş ve mevkiini Siyonizm ve Yahudi arazi alımlarına karşı kampanya yapmak için kullanmıştır³⁷³. Siyonist ideoloji ve örgütlenme üzerine, tamamen ayrıntılı el yazmalarından birini yazmıştır³⁷⁴.

Fransızca konuşan bir aydın ve İstanbul'daki meclisin başkan vekili olan Ruhi el-Halidî bir Arap milliyetçisi değil bir Osmanlı liberaliydi. Kendisi Siyonizm'i dikkatle tetkik etmişti, hatta hakkında kitap yazmış ve onun bir tehdit olduğuna karar vermişti. Mecliste, Yahudilerin Filistin'den toprak satın almalarını engellemeye çalışmıştır. Ailelerin en zengin üyesi olan Ragıp el-Naşhaşhibi de

³⁷⁰ Ali Bulut, 2016, s. 518-519.

³⁷¹ Hüseyin Kaygısız, 2014, s. 89.

³⁷² Zeyad Alzaghal, 2018, s. 22.

³⁷³ Simon Sebag Montefiore, 2016, s. 388.

³⁷⁴ <http://www.kHalidilibrary.org/ruhikHalidîe.html> (Erişim Tarihi 10.01.2020)

meclisteydi ve “tüm enerjisini Siyonizm tehdidini ortadan kaldırmak için harcayacağına” söz vermişti³⁷⁵.

Osmanlı Yahudileri ile Siyonizm arasında sözde ilişki olduğu yolundaki iddiaları nazırlar da yalanlamıştır. Arap mebuslar tartışmalar esnasında pasif kalmışlardır. Şam Mebusu Abdurrahman ile Kudüs Mebusu Ruhi el-Halidî'nin kısa da olsa söze girmeleri muhalefet mebuslarının iddialarına gölge düşürmüştür³⁷⁶.

Ruhi el-Halidî, 16 Mayıs 1911 tarihinde mecliste yaptığı konuşmasında bütçe tartışmasına geçilmeden önce hükümetin Siyonizm denen “dahili mesele”deki tavrını öğrenmek istediklerini belirtmiştir. Yasaklara rağmen Yahudilerin Filistin’e nasıl yerleştiklerini ve toprak edindiklerini sormuş ve bunun yetkililerinin suistimalleri sonucu gerçekleştiğini ileri sürmüştür. Siyonizm üzerine uzun bir söylev de bulunmuştur. Böylesine uzun bir söylevin bütçe görüşmelerinde yeri olmamakla birlikte, ortaya koyduğu görüşler dikkatle izlenmiştir. El-Halidî Siyonizm ile Semitizm arasındaki farktan, Yahudilerin farklı kökenlerden geldiklerinden, ilk kolonilerin Yafa’da Rus Yahudileri tarafından kurulduklarından, Herzl’in ve Mendelsohn’un teorilerinden bahsederken salondakiler, konuyla ilgili cahilliklerini ele vererek el-Halidî'nin konuşmayı sürdürmesi için ısrar etmişlerdi. El-Halidî'nin konuşmasının arasında Osmanlı Yahudi liderlerinden ve cemiyetlerinden gelen ve Siyonizm’i kınayan çeşitli telgraflar da okumuştur. Filistin’i vaat edilmiş topraklar olarak tanımlayan Tevrat’tan bölümlere de yer vermiş, Yahudi mebusların eleştirilerine hedef olmuştur. Halidî'nin ardından sözü Said el-Hüseynî almıştır³⁷⁷.

Ruhi el-Halidî, 6 Ağustos 1913’te İstanbul’da tifodan vefat etmiş ve İstanbul’da defnedilmiştir³⁷⁸. Ruhi el-Halidî'nin ölümünden sonra varisleri annesi Sıdıka Hanım ile kardeşi Süreyya Bey’di. Ruhi el-Halidî'nin ölümünden sonra terekesiyle annesi ile kardeşine verilmiştir³⁷⁹. Bordeaux’da on yıl boyunca

³⁷⁵ Simon Sebag Montefiore, 2016, s. 397.

³⁷⁶ Hasan Kayalı, 2018, s. 122.

³⁷⁷ Hasan Kayalı, 2018, s. 123.

³⁷⁸ Ali Bulut, 2016, s. 518-519.

³⁷⁹ BOA, HR. UHM, No. 150/17, 12 Eylül 1329/25 Eylül 1913. Bu sırada Ruhi el-Halidî'nin muhtemelen öğrenciliği sırasında hesap açtığı Fransız Crédit Lyonnais Bankası’nda mevduatı bulunmadığı da anlaşılmıştır.

Şehbenderlik yaptığı sırada bir Fransız ile evlenmiştir. Fransız eşinden olan oğlu daha sonra Bordeaux Belediye Başkanı seçilmiştir³⁸⁰.

Ruhi el-Halidî Bordeaux’da konsolosluk yaparken birçok eser de kaleme almıştır. Ruhi el-Halidî’nin tespit edebildiğimiz eserleri şunlardır: **1.** Tarihu ‘ilmi’l-edeb ‘inde’l-İfrenç ve’l-Arab ve Victor Hugo (Kahire 1904, 1912, 1929, 1932). Eserin Fransızcası Etudes sur Victo Hugo et sur la littérature chez les européens et chez les Arabes adıyla yayımlanmıştır. Modern Arap edebiyatı alanında gerçekleştirilen ilk karşılaştırmalı çalışmadan biri olarak kabul edilen eser, 1902-1903 yıllarında Mısır’da el-Hilal Dergisi’nde seri makaleler halinde neşredilmiş, daha sonra kitap olarak bastırılmıştır. Müellif, Arap ve Batı edebiyatı tarihini ele aldığı bu kitabında Batı edebiyatının Arap edebiyatından etkilenişini Victor Hugo örneğiyle açıklamaya çalışmıştır. Eserin ilk baskısı (Kahire 1904) Makdisi mahlasıyla, diğer baskıları gerçek adıyla yayımlanmıştır³⁸¹. **2.** el-Mukaddime fi’l-mes’eleti’ş-şarkıyye münzü neş’etihe’l-üla ile ‘r-rubui’s-sani mine’l-karni’s-samin ‘aşer (Kudüs, ts [Matbaatü’l-eytami’l- İslamiyye]) Yine 1898’de Fransa’da Dünya Müsteşrikler Kongresi’nde sunduğu bildiridir. **3.** (Esbab) el-İnkılabi’l- Osmani ve Türkiya el-fetat. Bordeaux’da kondolosluğu sırasında kaleme aldığı ve 1908’de el-Hilal Dergisi’nde Makdisi mahlasıyla yayımlanan iki makalesi olup (XVII/2, s. 67-83;XVII/3, s. 131-171) Kahire’de ayrıca basılmıştır (1909). **4.** Risale fi sür’ati intişari’d-dini’l-Muhammedi ve fi aksami’l-‘alemi’l-İslami (Ceridetü Trablusi’ş-Şam, 1896). 1896’da Fransa’da verdiği bir konferansın metnidir. **5.** Bertilü el-‘alimü’l-kimiyavi (el-Hilal, X/8 [Kahire 1902], s. 233-238). Fransız kimyacısı Marcelin Pierre Eugéne Berthelot’un (ö. 1907) hayatına dair bir makaledir. **6.** “Victor Hugo” (el-Hilal, X/4 [Kahire 1902] s. 421-440) **7.** Kimiya ‘inde’l-Arab (Kahire 1953). Risale fi ‘ilmi’l-kimiyai’l- Arabi ve keyfe intekale ile’l-garb adıyla da geçer. **8.** “Hikmetü’t- Tarih” (Ceridetü Trablusi’ş-Şam, 1903)³⁸².

Yukarıda saydığımız eserlerin dışında Ruhi el-Halidî’nin Tarihu’ş-Şahyuniyye, Rihle ile’l-Endelüs ve ‘İlmü’l-elsine (İlmü’l- Lisaniyyat, el-Lugatü’l-Mukarene) adlı eserinin yazma nüshaları Kudüs’te Halidiyye Kütüphanesi’nde

³⁸⁰ Ali Bulut, 2016, s. 518-519. Ancak Bordeaux Belediye başkanları listesinde oğlunun kim olduğunu tespit edemedik. Bordeaux Belediye başkanları listesi için bkz. Tr.qwe.wiki (20.12.2019).

³⁸¹ Ali Bulut, 2016, s.518-519

³⁸² Ali Bulut, 2016, s. 518-519.

bulunmaktadır. Halidî, İbnü'd-Deyri'nin Hanefî fıkıhına dair el-habs fi't-töhme ve'l-ımtihan 'ala' talebi'l-ıkrar ve izharil-mal adlı eserini de yayımlamıştır. Kaynaklarda Ruhi el-Halidî'nin Tarihu Memleketi Dahumi ve tevabi'ıha, Tarihu'l-ümme'ti'l-Tercimü a'lami'l-üsreti'l- Halidîyye, Tarihu'ş-Şark ve ümera'ih adlı eserleri de zikredilmektedir³⁸³.

2.2.9. Mehmed Tahir el-Halidî

Mehmed Tahir el-Halidî, 1894-1895 yıllarında Kudüs Belediye Meclisi'nde azaydı. 2 Ekim 1894'te Kudüs Mutasarrıfı tarafından rabia rütbesi ile taltif edilmesi istenmiştir³⁸⁴. Bu talebin kabul görmediği bu isteğin daha sonra tekrar edilmesinden anlaşılmaktadır. Bu defa Mehmed Tahir el-Halidî, 1895'te Kudüs ve köylerini istilâ eden çekirge sürüsüne karşı alınan tedbirlere yardım etmiştir. Bu yüzden Kudüs Mutasarrıfı tarafından 30 Nisan 1895'te rabia rütbesi ile taltif edilmesi talep edilmiştir³⁸⁵.

2.2.10. Muaz el-Halidî

İsviçre'de öğrenci olan ve aynı zamanda Kudüs Mebusu Ruhi el-Halidî'nin akrabası olan Muaz el-Halidî, 1917 sonunda Emniyet-i Umumiye ile Bern ve Lahey sefaretları ile Amsterdam konsoloslukları arasında bir takım yazışmalara konu olmuştur. Bahse konu olan Muaz el-Halidî, 1914'te ekonomi öğrenimi görmek üzere İsviçre'nin St. Gallen şehrinde bulunuyordu. Öğrenim masrafını ise amcası Sururiddin el-Halidî karşılamaktaydı. Ancak bu sırada I. Dünya Savaşı dolayısıyla İsviçre'de geçim sıkıntısı içine düşmüştü. Ailesinden para alamıyordu. Bu yüzden İstanbul'a dönmek istemiştir. Bu yüzden Dahiliye Nazırı Talat Paşa, Muaz el-Halidî'nin 10 Aralık 1917'de İstanbul'a dönmesine izin vermiştir³⁸⁶.

2.2.11. Muhammed Yasin el-Halidî

Muhammed Yasin el-Halidî, Yusuf Ziya el-Halidî'nin ağabeyidir. Hem ağabeyinin hem de kendisinin Tanzimat reformcuları olan Osmanlı paşalarıyla yakın ilişkisi bulunmaktadır. Özellikle Mısır'da doğmuş ve yetişmiş olan Hariciye

³⁸³ Ali Bulut, 2016, s. 518-519.

³⁸⁴ BOA, DH. MKT, No: 300/31, 13 Teşrin-i Evvel 1310/25 Ekim 1894.

³⁸⁵ BOA, DH. MKT, No: 377/25, 8 Mayıs 1311/20 Mayıs 1895.

³⁸⁶ BOA, DH. EUM. 1. ŞB, No: 9/2, 13 Kanun-ı Evvel 1333/13 Aralık 1917.

Nazırı Reşid Paşa ile yakın ilişkiler kurmuşlardır³⁸⁷. Yasin el-Halidî, Aralık 1867'de Reşid Paşa'nın Suriye'de yapılacak reformları istişare etmek üzere topladığı Meclis-i Umumi'de Kudüs temsilcisi olarak katılmıştır³⁸⁸. Daha sonra Yasin el-Halidî Trablusşam'a naip olarak atanmıştır³⁸⁹. 1898'de Hüseyin Selim el-Hüseyinî'den sonra³⁹⁰ Kudüs Belediye Başkanı seçilmiştir³⁹¹. Alman İmparatoru III. Wilhelm'in Kudüs'ü ziyareti sırasında İmparatoru eflatun cübbe ve altın sırmalı sarık giyerek karşılamıştır³⁹².

2.2.12. Muhammed el-Halidî

Kudüs Nüfus Nazırı Abdurrahman Nafiz'in kardeşidir. 1889'da Kudüs Ziraat ve Ticaret Bankası Müdürü'yü. Bu tarihte rütbesi, devriye mevleviyetiydi³⁹³.

2.2.13. Muhammed Abdülvahab el-Halidî

Muhammed Abdülvahab el-Halidî, 1909-1910 yıllarında Kudüs İdare Meclisi azasıydı. Kudüs'te yaptığı hizmetlerinden dolayı Kudüs Mutasarrıfı tarafından Ocak 1910 başında üçüncü dereceden Mecidî Nişanı'yla taltif edilmesi teklif edilmiştir³⁹⁴.

2.2.14. Mustafa Halil el-Halidî

Mustafa Halil, Kudüs'ün ileri gelenlerinden biriydi. Kudüs Mutasarrıfı ile de yakın ilişkileri bulunmaktaydı. Bu yüzden Kudüs Mutasarrıfı, Mustafa Halil Efendi'ye salise rütbesi verilmesi için 8 Şubat ve 1 Temmuz 1902'de Dahiliye Nezareti nezdinde girişimde bulunmuştur³⁹⁵.

³⁸⁷ Hasan Kayalı, 2018, s. 26.

³⁸⁸ Yasemin Avcı, 2004, s. 125.

³⁸⁹ Yasemin Avcı, 2004, s. 126.

³⁹⁰ www.en.wikipedia.org/wiki/mayor_of_Jerusalem (19.04.2020)

³⁹¹ Yasemin Avcı, 2004, s. 129.

³⁹² Simon Sebag Montefiore, 2016, s. 382.

³⁹³ BOA, HR. TO, No: 394/46, 11 Safer 1307/7 Ekim 1889.

³⁹⁴ BOA, DH. MUI, No: 57/5, 10 Muharrem 1328/22 Ocak 1910.

³⁹⁵ BOA, DH. MKT, No: 2598/73, 26 Şubat 1317/11 Mart 1902; BOA, DH. MKT, No: 542/22, 2 Temmuz 1318/15 Temmuz 1902.

2.2.15. Nefise el-Halidî ve Kardeşi Emine el-Halidî

Nefise ve kızkardeşi Emine hakkındaki bilgimiz, ağabeyleri Halil Cevad el-Halidî'nin 1913 ortalarında kendilerine yapmış olduğu haksızlıkla ilgilidir. Nefise ve Emine Hanımlar Sadaret ve Dahiliye Nezareti'ne gönderdikleri 9 Ağustos 1913 tarihli telgraflarında ağabeyleri Halil'in kendilerine dayak atarak, Kudüs'e bir saat mesafede bulunan bir mahalde zindana attıklarını ve hayatlarının tehlike altında bulduklarını iddia ederek ağabeylerini şikâyet etmişlerdir. Ayrıca Kudüs Naibi Nuri Efendi ile Mahkeme Başkâtibi Ata Efendilerin de kendileri aleyhine mahkemede ağabeyleri Halil Cevad el-Halidî ile işbirliği içerisinde olduklarını belirtmiştir³⁹⁶. Nefise ve Emine Hanımların avukatı ise, İstanbul Barosu'ndan Abdürrezzak Efendi'ydi. Avukat Abdürrezzak Efendi, bu şikâyetini 29 Eylül ve 15 Ekim 1913'te de tekrarlamıştır³⁹⁷. Bu şikâyet üzerine Dahiliye Nazırı Talat Bey/Paşa ilgili şikâyetlerin tahkik edilerek bilgi verilmesini talep etmiştir. Kudüs Mutasarrıfı Macit Bey bu yazıya 20 Ağustos 1913'te verdiği cevapta Emine ve Nefise Hanımların Halil Cevad el-Halidî'nin evinde ikamet ettiklerini darp ve işkence edildiği yönündeki ithamların doğru olmadığını bildirmiştir³⁹⁸. Ardından da iki kızkardeşin Halil Cevad el-Halidî'nin evinden alınarak kendi evlerine nakledildiklerini de ilave etmiştir³⁹⁹.

2.2.16. Reşid el-Halidî

Kudüs Rüşdiye Mektebi mezunudur. Mekteb-i Tıbbiye'de öğrenimine devam etmek üzere 1874'te İstanbul'a gelmiştir. Reşid el-Halidî, İstanbul'a geldiğinde yanında Kudüs Mutasarrıfı Kamil Paşa'nın referans mektubunu da getirmiştir. Maarif Nezareti, Reşid el-Halidî ile referans mektubunu Mekteb-i Tıbbiye Müdürlüğü'ne göndererek okula kaydının yapılmasını istemiştir⁴⁰⁰.

2.2.17. Selim Ahmed el-Halidî

Selim Ahmed el-Halidî, Türk belgelerine 1926'da yansımıştır. Çünkü bu tarihte Filistin İngiliz Mandası altındaydı. Selim Ahmed el-Halidî ise İstanbul Dış Hekimliği Fakültesi mezunu olduğunu söyleyerek Kudüs'te dış hekimliği

³⁹⁶ BOA, DH. H, No: 36/11, 30 Temmuz 1329/12 Ağustos 1913.

³⁹⁷ BOA, DH. H, No: 36/11, 29 Temmuz 1329/11 Ağustos 1913, 2 Teşrin-i Evvel 1329 /15 Ekim 1913 tarihli belgeler.

³⁹⁸ BOA, DH. H, No: 36/11, 7 Ağustos 1329/20 Ağustos 1913.

³⁹⁹ BOA, DH. H, No: 36/11, 6 Teşrin-i Evvel 1329/19 Ekim 1913.

⁴⁰⁰ BOA, MF. MKT, No: 19/121, 15 Ağustos 1290/27 Ağustos 1874.

yapmayı plânlamaktaydı. Bu yüzden Filistin'deki İngiliz Manda İdaresi İstanbul İngiliz Elçiliği aracılığıyla Selim Ahmed el-Halidî'nin Mekteb-i Tıbbiye'nin dışçılık bölümünden mezun olup olmadığını öğrenmek için Türk makamlarından bilgi talep etmişti. Selim Ahmed el-Halidî, İngilizlere verdiği dilekçesinde 20 Şubat 1913'te Mekteb-i Tıbbiye'den 1/39 numaralı diploma ile mezun olduğunu, ancak diplomasını kaybettiğini söylemişti. İngiliz Elçiliği'nin bu bilgi talebi, Hariciye Vekâleti İstanbul Murahhaslığı tarafından Darülfünûn (İstanbul Üniversitesi) Eminliği'ne iletilmiştir. Darülfünûn Eminliği, 4 Nisan 1926'da verdiği cevapta 1328 yani 1912-1913 yılı mezunları arasında böyle bir ismin bulunmadığını bildirmiştir⁴⁰¹.

2.2.18. Şevket el-Halidî

İbrahim el-Halidî'nin oğludur. Babası İbrahim el-Halidî, Müze-i Hümayûn'da fahri olarak memurluk da yapmıştır. Kendisi, Kudüs Sancağı'nda yapılan tarihi kazılara nezaret eden Hafriyat Komiseri'ydi. İbrahim el-Halidî görevine devam ederken Nisan 1896 yılının başında ölmüştü. Bu yüzden aynı memuriyete atanmak için oğlu Şevket el-Halidî talip olmuştur. Şevket el-Halidî'nin bu isteği Kudüs Mutasarrıfı İbrahim Hakkı Paşa tarafından da uygun bulunmuştur. Şevket el-Halidî'nin bu talebi, Maarif Nezareti tarafından 2 Haziran 1896'da Müze-i Hümayûn İdaresi'ne havale edilmiştir. Osman Hamdi Bey idaresindeki Müze-i Hümayûn Nezareti, 8 Haziran 1896'da, İbrahim el-Halidî'nin memuriyeti süresince sadakatle hizmet ettiğini belirterek oğlu Şevket Bey'in babasının yerine Hafriyat Komiseri ve fahri olarak da Kudüs Müze-i Hümayûn memuru olarak atanmasını uygun bulmuştur. Bunun üzerine Maarif Nezareti Meclisi 23 Haziran 1896'da Şevket el-Halidî'nin atamasını onaylamıştır⁴⁰². İbrahim el-Halidî ile oğlu Şevket el-Halidî'nin nezaret ettiği kazıları ise İngiliz Fredrick Jones Bliss yönetmekteydi. Ayrıca, Şevket el-Halidî 1907'de Kudüs'te zebhiye rüsümünün da mültezimiydi⁴⁰³.

⁴⁰¹ BOA, HR. İM, No: 180/5, 27 Mart 1926.

⁴⁰² BOA, MF. MKT, No: 326/52, 16 Nisan 1312/28 Nisan 1896, 27 Mayıs 1312/8 Haziran 1896, 11 Haziran 1312/23 Haziran 1896, 8 Temmuz 1312/20 Temmuz 1896 tarihli belgeler.

⁴⁰³ Yasemin Avcı, 2004, s. 160.

2.2.19. Tahir el-Halidî

Kudüslü müderristir. 1863'te Kudüs İdare Meclisi azalığı yapmıştır. Kudüs Mutasarrıfı'nın teklifi üzerine 31 Ağustos 1863'te beşinci rütbeden Mecidî Nişanı'yla taltif edilmiştir⁴⁰⁴.

2.2.20. Yusuf Ziya el-Halidî (d. 1842-1906)

Yusuf Ziya el-Halidî 1842 Kudüs doğumludur. Halidî ailesine ait internet sitesi kayıtlarına göre 1829 yılında Kudüs'te doğduğu söylenmektedir⁴⁰⁵. Fakat Simon Sebag Montefiore, Kudüs adlı eserinde Yusuf Ziya Halidî'nin doğum tarihinin 1842 olabileceği hususunda bilgiler vermektedir⁴⁰⁶. M. Suat Mertoğlu ve Schölch da Yusuf Ziya Halidî'nin doğum tarihini 1842 olarak göstermiştir. Annesi hakkında net bir bilgi yoktur⁴⁰⁷. Babası Muhammed Ali el-Halidî'dir⁴⁰⁸.

Yusuf Ziya el-Halidî, Kudüs'te Piskopos Gobat yönetimindeki Anglikan mektebinde eğitim almıştır. Daha sonra öğrenimine devam etmek için Mısır'a gitmek istediye de bu mümkün olmamıştır. On yedi yaşında Avrupa'ya gitme isteği de babası tarafından reddedilince evden kaçmış ve Piskopos Gobat'ın yardımıyla Malta'daki Protestan Koleji'ne yazılmıştır. Burada iki yıl öğrenim görmüş; ardından ağabeyi Muhammed Yâsin'in girişimiyle İstanbul'daki Mekteb-i Tıbbiyye'ye girdiyse de öğrenimine bir yıl devam edip 1863'te Robert Koleji'ne geçmiştir. Bir buçuk yıl sonra babasının vefatı üzerine Kudüs'e dönmüştür. Öğrenme isteği ve kendi inisiyatifiyle bir şeyler yapmak arzusu Yusuf Ziya el-Halidî'yi dikkat çekici bir eğitim gezisine yöneltmiştir. İngiliz Misyonerleri, Amerikan ve özellikle öğrenim gördüğü Mekteb-i Tıbbiye'deki Fransız etkisiyle Tanzimat taraftarlarıyla münasebet kurmuştur. İstanbul'da eğitim reformlarına şahit olan Yûsuf Ziyâ benzer okulları memleketinde açmaya çalışmıştır. 1866-1867 yılında doğduğu şehirde bir rüştiye mektebi kurma hazırlıklarına başlamış

⁴⁰⁴ BOA, A.MKT. MHM, No: 275/81, 22 Rebiülevvel 1280/6 Eylül 1863.

⁴⁰⁵ <http://www.kHalidilibrary.org/yusifdiaae.html> (Erişim Tarihi: 10.01.2019)

⁴⁰⁶ Simon Sebag Montefiore, 2016, s. 364.

⁴⁰⁷ M. Suat Mertoğlu, "Yusuf Ziya el-Halidî", C. 44, *DİA*, İstanbul, 2013, s. 32-34; Yaptığımız araştırmalar neticesinde Sertoğlu'nun verdiği, "Yusuf Ziya el-Halidî'nin annesinin Rum kökenli olduğu" bilgisinde tutarsızlık vardır. Sertoğlu'na göre Yusuf Ziya'nın annesi Rum kökenli Anais'di ve anne tarafından dedesi Anadolu Kazaskeri Musa el-Halidî'dir. M. Suat Mertoğlu, 2013, s. 32; Bu bilgiye karşı Montefiore ise Yusuf Ziya el-Halidî'nin annesinin Hüseyinilerden olduğunu söylemektedir. Simon Sebag Montefiore, 2016, s. 364.

⁴⁰⁸ A. Schölch, "Tanzimat Döneminin Filistinli Bir Mebusu Yusuf Ziya el-Halidî (1842-1906)", Çev. Nurettin Gemici, *Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi*, Yeni Seri, C. V, S. 2, Ankara 2012, s. 180.

ancak bu niyetini gerçekleştirme yolunda kimseden bir destek görememiştir. Bu nedenle 1867’de Âlî Paşa’nın himayesindeki Suriye Valisi Mehmed Râşid Paşa’nın yanına gitmiştir. Müslüman ve Hristiyanlardan 1.200 akçe toplamış, bu para ile eski bir medreseyi tamir ettirmiş ve Kudüs’te bir rüşdiye mektebi açtırmıştır. O en azından kendisinin bu okula yönetici veya muallim olarak göreve çağrılacağını beklerken okulun müdürlüğüne İstanbul’dan bir şahıs getirilmiş, Yusuf Ziya ise 9 yıl sürdüreceği olduğu yeni kurulan Kudüs Belediye Başkanı olmuştur⁴⁰⁹. Yusuf Ziya el-Halidî 25 yaşında Kudüs Belediye Başkanı olmuştur⁴¹⁰. Kudüs’ün ilk belediye başkanı, tanınmış ulema ailelerinden biri olan Davudîlere mensup Abdurrahman Efendi’dir. Bir yıl sonra, onun yerini, Halidî ailesinden Yusuf Ziya almıştır. Yusuf Ziya Halidî’nin dokuz yıl süren Belediye Başkanlığı döneminde, şehir yollarının düzeltilmesi, Sultan Havuzu’ndan şehre su nakli, Kudüs ve Yafa arasında yol inşaatı gibi şehrin gelişimi için önemli projeler gerçekleştirilmiştir. İlk Osmanlı Parlamentosu’na Kudüs mebusu olarak girmesinden sonra ise onun yerine Ömer Hüseyinî atanmıştır. Bundan sonraki yirmi yıl boyunca, Kudüs eşrafında, Belediye Başkanlığı için devam eden rekabet, daha çok Hüseyinîlerin lehine sonuçlanmıştır⁴¹¹.

Kudüs Belediye Başkanlığı’ndan sonra, Hâlidî ailesine yakınlığı olan Vali Mehmed Râşid Paşa’nın Hariciye Nazırlığı’na getirilmesi üzerine 1874 yılı başında Tercüme Odası’na atanmıştır⁴¹². 6 ay sonra Rus kenti Poti’de konsolos olarak görev yapmıştır⁴¹³. Fakat Hariciye Nazırı değiştirilince Poti’deki görevinden alınmıştır. Bazı Rus şehirlerini dolaştıktan sonra Mehmed Râşid Paşa’nın sefirlik yaptığı Viyana’ya geçmiştir. Burada Doğu Dilleri Okulu’nda Arapça ve Türkçe hocalığı görevine başlamıştır⁴¹⁴. Ücretsiz konaklama ve 90 Florin maaş verilmiş olan Yusuf Ziya el-Halidî geçici olarak bu görevi kabul etmiştir⁴¹⁵. Bu esnada Viyana’ya gelen Mısırlı şair Ali el-Leysi’ye mihmandarlık yapmıştır. Siyasetle de ilgilenmiş, Kudüs’teki Yahudilerin durumunu ele alan Viyana’dan gönderdiği iki mektubu 13 ve 27 Ağustos 1875’te The Jewish

⁴⁰⁹ A. Schölch, 2012, s.180.

⁴¹⁰ Simon Sebag Montefiore, 2016, s. 364.

⁴¹¹ Işıl Işık Bostancı, *XIX. Yüzyılda Filistin*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2006, s. 70. , Yasemin Avcı, 2004, s. 142.

⁴¹² M. Suat Mertoğlu, 2013, s. 32.

⁴¹³ Yasemin Avcı, 2004, s.125.

⁴¹⁴ M. Suat Mertoğlu, 2013, s. 32.

⁴¹⁵ A. Schölch, 2012, s. 180.

Cronicle’da yayımlanmıştır⁴¹⁶. 1877 yılında açılan Meclis-i Mebusan’a Kudüs Mebusu olarak girmiş, üstelik yeni parlamenter rejimi kuvvetle savunan delegeler arasında yer almıştır⁴¹⁷. Meclis-i Mebusan’da görüşlerini söylemekten eleştirel olmaktan hiç çekinmemiştir. Yusuf Ziya el-Halidî’nin parlamentodaki eleştirileri, yönetimin keyfilğine, yolsuzluklara ve sultanın anayasaya aykırı olarak aldığı tedbirlere yönelik olmuştur. Yusuf Ziya el-Halidî kalpten bağlı olduğu Osmanlı İmparatorluğu’nun hem dışarıdan tehdit edildiğini ve hem de içeriden tehlikelere düşürülmeye çalışıldığını görmekteydi. O her şeyden önce 93 Harbi’nin sonunda ortaya çıkan ihtilafların halli konusunda İngiliz desteği konusundaki beklentisi gerçekleşmeyince İngiltere ve Avusturya ile acilen ittifak yapılmasının gereğine işaret etmiştir. Bu ittifak ile kuzeyden gelen barbarlara karşı durulabilecekti. Ona göre, şayet dışarıdan ve özellikle Rusya’dan imparatorluğun hemen her bölgesinde olduğu gibi Suriye ve Mısır’da da körüklenen ayrılık ateşi ve Osmanlı milletinin çözülüşü durdurulamazsa imparatorluğun tamamen yıkılma tehlikesi de mevcuttu. İmparatorluğun güçlendirilmesi için her şeyden önce aydınların yeni bir felsefe ile gerçekleştirecekleri yeniliklere ihtiyacı vardır. Yüzyıllardır süren cehaleti tamamen geri de bırakmak ve bilimin basamaklarında şahsi özgürlüğü ile yükselmek bütün saadetin temelini oluşturmaktadır⁴¹⁸.

1878 baharında II. Abdülhamid’in emriyle meclis feshedildikten sonra tehlikeli addedilen 10 kadar mebusun İstanbul’u terk ederek memleketlerine dönmeleri emredilmişti. Bunların yarısı Arap vilayetleri mebuslarıydı: Kudüs’ten Yusuf Ziya, Suriye’den Gamen, Halep’ten Nafi... gibi 10 mebus vardı. Bu 10 mebusun hiçbiri hakkında belirgin bir suçlama yoktu. Meclis-i Vükela bu mebusların devlete ve sultana karşı eylemleri hakkında muğlak suçlamalar içeren bir tezkereyi padişaha yollamıştı. Yusuf Ziya, Sadrazam ve Meclis eski başkanı Ahmed Vefik Paşa’ya bir mektup yazarak kendisine ve diğer mebus arkadaşlarına karşı alınan bu keyfi tedbir kararına karşı çıkmıştı. Mektubunun bir kopyasını Levant Herald Gazetesi’ne yollamış “Görülüyor ki bu mebusların yarısı, ben de dahil olduğum halde Arap’tırlar” diye bir not düşerek alınan kararın, etnik bağlarıyla ilişkili olduğunu ima etmişti⁴¹⁹.

⁴¹⁶ M. Suat Mertoğlu, 2013, s. 32.

⁴¹⁷ Yasemin Avcı, 2004, s. 125.

⁴¹⁸ A. Schölch, 2012, s. 180.

⁴¹⁹ Hasan Kayalı, 2018, s. 35.

II. Abdülhamid'in iktidara gelmesiyle birlikte, Halidî ailesinin Kudüs'teki siyasi ve idari üstünlüğü en azından belli bir dönem için sona ermiştir. Bir süre Viyana'da kaldıktan sonra Kudüs'e dönen Yusuf Ziya⁴²⁰ Kudüs'te yeniden Belediye Başkanlığı görevini üstlenmiştir⁴²¹. Halidîlerin ve Hüseyinîlerin hakimiyetinden çok da memnun olmayan Vali, kırk atıyla onu Kerek'teki çatışmayı sona erdirmesi için gönderdiğinde belki de modern tarihte bir süvari koluna komuta etmiş tek belediye başkanı olmuştur⁴²². Kısa bir süre sonra Yusuf Ziya el-Halidî Belediye Başkanlığı'nı Hüseyinî ailesinden Ömer Abdüsselam'a devretmiştir. Bundan sonra Doğu Anadolu'da ve Suriye'de Kaymakamlık gibi daha alt idari görevlerle yetinmek zorunda kalmıştır⁴²³. Bitlis'in Mutki ilçesinde kaymakamlık yaptığı sırada Kürtçe'ye ilgi duymuş ve bu bölgedeki din adamlarının yardımıyla Kürtçe-Türkçe sözlüğü hazırlamıştır. 1894 yılında İstanbul'da Şirket-i Mürettibiye Matbaası'nda basılan sözlüğün ön sözünde çalışmasının gerekçesini “İnkâr edilemeyecek ve akılların, sağlıklı görüşlerin çelişkiye düşmeyecekleri konulardan biri şudur ki; değişik dilleri bilmek ve çeşitli dillerin kurallarını bilim alanında sıralamak; kültür sahibi olmanın temeli, nüktelerdeki ışığa ulaşmanın bir kılavuzu, kapalı kapıların anahtarı sayılmaya değer. Nasıl olmasın ki, bununla cümle kuruluşlarının inceliklerini öğrenilebilir, değişik terimleri öğrenme olanağı doğabilir, ilginç örnekler elde edilebilir, tartışma sırasında kanıt getirmenin yolları genişleyebilir, her topluluğu diğerlerinden ayıran özellikler kavranabilir, uluslar arasında tanışma ve sevgiyi sağlayacak yollar kolaylaşabilir ve irfan sahibi olanların yanında ticaretin, sanayinin ve çeşitli mesleklerin geliştirilmesi üzerine dayanışma artırılabilir. Kaldı ki insana özgü olan konuşma cevheri ancak her kavim arasında kendi dillerini paylaşan kimselerle ortaya çıkıp varlığını gösterebilir. Kısacası değişik diller bilmenin yararları sayılamayacak ve sınır tanımayacak kadar çoktur” diyerek açıkça belirtmiştir. Yusuf Ziya el-Halidî daha sonra II. Abdülhamid dönemindeki duruma sözü getirerek, o dönemde bilim ve kültür alanında büyük atılımlara girişildiğini, Osmanlı sınırları içinde bilim ve kültür pınarlarının fişkırdığını söylemiş ve II. Abdülhamid'e övgüler yazmıştır. Daha sonra sözlük konusunda çalışmalarını şöyle anlatmıştır: “Kürtlerin memleketinde bulunduğum

⁴²⁰ Yasemin Avcı, 2004, s. 126.

⁴²¹ A. Schölch, 2012, s. 180.

⁴²² Simon Sebag Montefiore, 2016, s. 364. A. Schölch, 2012, s. 180.

⁴²³ Yasemin Avcı, 2004, s. 126.

ve Bitlis vilâyetine bağlı Mutki ilçesinde kaymakamlık yaptığım sırada, Kürt dilinin çok geniş bir kitle tarafından konuşulduğu ve birçok kuşakların dili olduğu halde, kurallarının o zamana kadar saptanıp yazılmamış olduğunu gördüm. Bu dilin öğrenilmesini sağlamak için bu güne kadar hiçbir kitap yazılmamıştır. Hatta bu dili çevirmek ya da toplayıp düzene koymak için çaba harcamış birisine bile rastlamadım. Bu nedenle Kürt dili, sadece onu konuşanlara özgü kalmış ve yararları kendilerinden başkaları için gizli kalmıştır. Bu dili konuşanlar da, önde gelen bilginleri dışında, diğer dilleri öğrenmelerini ve yararlarını elde etmelerini sağlayacak çevirilerden yoksun kaldıkları için kendi dillerinin çerçevesi içinde mahsur kalmışlardır. İşte bu nedenle, insanlığa hizmet etmek amacıyla ve himmetin dürtüsüyle, irfan elde etmek isteyen kimselere hazırlık yapmak ve unutulmuş Kürt kardeşlerimizi yalnızlıktan ve onun verdiği azaptan kurtarmak ve onların da uygarlığın kapısından içeri girmelerini ve diğer uygar uluslar gibi uygarlık alanında başarı elde etmelerini sağlamak için çaba harcamaya karar verdim ve yüce Allah'a güvenerek ve amaca ulaşmak için bilginlerinden kılavuzluk isteyerek işe giriştim. Ne var ki sözüme kulak asan ya da düşünceme iltifat eden bir kimseye rastlayamadım. Bunun üzerine bu işi nasıl başaracağım konusunda şaşım kaldım. Sonra yüce Tanrı bana yardımcı oldu ve onlardan birini, hattâ gerçekte onların en önde gelenini ve en kararlı olanını bana gönderdi. Bu da Siirtli Molla Halil'in oğlu Molla Hâmid'di. Bu zat bana yolu kolaylaştırdı ve Kürt dilinin birçok sözcüklerini ve bazı dilbilgisi kurallarını topladı ve sonunda, amaca uygun bir kitap ortaya çıktı". Sözlüğün ve onunla birlikte basılan Kürtçe Grameri'nin yayınlanması, gerek İstanbul'da ve gerekse Kürtler arasında geniş bir yankı uyandırmış, hakkında Kürtçe ve Arapça birçok beğeni yazıları ve şiirler yazılmıştır⁴²⁴.

1882'de II. Abdülhamid, Yahudilerin göçünü yasaklamış ve 1889'da Yahudilerin Filistin'de 3 aydan fazla kalmasının yasak olduğunu bildiren bir ferman yayınlamış ama bu yasaklar nadiren uygulanmıştı. Yusuf Ziya el-Halidî'nin liderliğindeki Arap aileleri İstanbul'a Yahudi göçünün yasaklanması için dilekçe göndermişlerse de Yahudiler gelmeye devam etmişti⁴²⁵. Yahudi nüfusunun hızla artması Arap liderleri endişelendirmeye başlamıştı. Yusuf Ziya

⁴²⁴ Yusuf Ziyaeddin Paşa, *Kürtçe-Türkçe Sözlük*, Yeniden Düzenleyen: MehmedEmin Bozarlan, Çıra Yay., İstanbul, 1978, s. 11-13. Yusuf Ziya el-Halidî'nin yazdığı bu eserin orijinal adı, El-Hediyye El-Hamidiyye Fi'l-Lugat El-Kurdiyye'dir. 1894 yılında İstanbul'da yayınlanmıştır.

⁴²⁵ Simon Sebag Montefiore, 2016, s. 373.

el-Halidî'nin arkadaşı Fransa Başhahamı Zadok Kahn'a 1899 yılında, "Yahudilerin Filistin'deki haklarına kim itiraz edebilir. Allah biliyor ki tarihsel olarak burası sizin ülkenizdir ama gerçekte Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçasıdır ve sizden daha fazla başka milletlerden insan yerleşmiştir" demiştir. Yusuf Ziya el-Halidî, ailesinin etki alanını genişletmeye çalışmış, bunu yaparken Kudüs'ü de kendi imkanları dahilinde Siyonizm'e savunmuştur. Kudüs'te Siyonizm'e karşı tepki göstermiş ve İstanbul'un bu konuda dikkatini çekmek için çalışmalarda bulunmuştur. 1906 yılında vefat etmiştir⁴²⁶.

⁴²⁶ A. Schölch, 2012, s. 180.

2.3. Alfabetik Sıraya Göre Halidî Ailesi Mensuplarının Memuriyeti

Tablo-4

ADI	MEMURİYETİ	YIL
Abdülvahab El-Halidî	Belediye Meclisi Azalığı	1900
Abdurrahman Nafiz El-Halidî	Kudüs Nüfus Nazırlığı	1888
	Devriye Mevleviyeti	1890
	Kudüs Şeriyye Mahkeme Katipliği	
	Kudüs Maarif Komisyon Başkanlığı	
Ahmed Kamil El-Halidî (1)	Yafa İskelesi Pasaport Memurluğu	1900
	Hicaz Demir Yolu Hattı Evrak Mahzen Memurluğu	1905
	Der'a Ambar Memurluğu	1907
	Şehir Emaneti Fen Heyeti 2. Şb. Katipliği	1910
Ahmed Kamil El-Halidî (2)	Kerek Sancağı Bidayet Mahkemesi Savcı Yardımcılığı	1908
Bedir El-Halidî	Tarihi Eserleri İstanbul'a Götürme Görevi	1896
Hacı Ragıp El-Halidî	İlk Derece Mahkeme Memurluğu	
	Kudüs Bankası Bilgi Konseyi Üyeliği	
İbrahim El-Halidî	Kudüs Temyiz Meclisi Katibi	1875
	Müze-i Hümayun Memurluğu	
	Hafriyat Komiserliği	
	Kazı Müfettişliği	
	İzmir-Kasaba Demiryolu İnşaat Kumpanyası İstimlak Memurluğu	1896

Mehmed Nazif El-Halidî	İzmir-Kasaba Demiryolu Tamirat Şubesi Mühendisliği	1898
	Yemen Başmühendisliği	1900
	Hamidiye Hicaz Demiryolu Şube Mühendisliği	1901
	Hamidiye Hicaz Demiryolu 17. Şube Mühendisliği	1905
	Yafa Kudüs Demiryolu Komiserliği	1909
Mehmed Ruhi El-Halidî	Paris Sorbonne Üniversitesi'nde Öğretim Görevlisi	
	Paris'teki Yabancı Diller Enstitüsü'nde Öğretim Üyesi	
	Bordeaux Konsolosluğu	
	İki Dönem Osmanlı Mebusan Meclisi'nde Kudüs Mebusluğu	1898-1908
	Hicaz Sıhhiye Komisyonu Fahri Görevlisi	
Mehmed Tahir El-Halidî	Kudüs Belediye Meclis Azalığı	1894-95
Muhammed El-Halidî	Kudüs Ziraat Ve Ticaret Bankası Müdürlüğü	1889
Muhammed Abdulvahab El-Halidî	Kudüs İdare Meclisi Azalığı	1909-10
Şevket El-Halidî	Kudüs Müze-i Hümayun Memurluğu	1896
Tahir El-Halidî	Müderris	
	Kudüs İdare Meclis Azalığı	1863
Yasin El-Halidî	Meclis-i Umumi Kudüs Temsilciliği	1867
	Kudüs Belediye Başkanlığı	1898

	Trablusşam Naibliği	
Yusuf Ziya El-Halidî	Kudüs Belediye Başkanlığı	1867
	Tercüme Odası Memurluğu	
	Poti Konsolosluğu	1875
	Meclis-i Mebusan Kudüs Mebusluğu	1877
	Suriye Kaymakamlığı	
	Trablusşam Naibliği	

2.4. Kronolojik Sıraya Göre Halidî Ailesi Mensuplarının Memuriyeti

Tablo-5

YIL	İSİM	MEMURİYET
1863	Tahir el-Halidî	Kudüs İdare Meclis Azası
1867	Yasin el-Halidî	Meclis-i Umumide Kudüs Temsilciliği
	Yusuf Ziya el-Halidî	Kudüs Belediye Başkanı
1875	İbrahim el-Halidî	Kudüs Temyiz Meclisi Katibi
	Yusuf Ziya el-Halidî	Poti Konsolosluğu
1877	Yusuf Ziya el-Halidî	Meclis-i Mebusan Kudüs Mebusu
1888	Abdurrahman Nafiz el-Halidî	Kudüs Nüfus Nazırı
1889	Muhammed el-Halidî	Kudüs Ziraat ve Ticaret Bankası Müdürü
1890	Abdurrahman Nafiz el-Halidî	Devriye Mevleviyeti
1894	MehmedTahir el-Halidî	Kudüs Belediye Meclis Azası
1896	Bedir el-Halidî	Tarihi Eserleri İstanbul'a Götürmek ile görevlendirilmiş
	MehmedNazif el-Halidî	İzmir-Kasaba Demiryolu İnşaat Kumpanyası İstimlak Memuriyeti
	Şevket el-Halidî	Kudüs Müze-i HümayunMemuru
1898	MehmedNazif el-Halidî	İzmir-Kasaba Demiryolu Tamirat Şubesi Mühendisliği
	MehmedRuhi el-Halidî	Osmanlı Mebusan Meclisi Kudüs Mebusluğu
	Yasin el-Halidî	Kudüs Belediye Başkanı
1900	Abdülvahap el-Halidî	Belediye Meclis Azası
	Ahmed Kamil el-Halidî(1)	Yafa İskelesi Pasaport Memurluğu
	MehmedNazif el-Halidî	Yemen Baş Mühendisliği
1901	MehmedNazif el-Halidî	Hamidiye Hicaz Demiryolu Şube Mühendisliği
1905	Ahmed Kamil el-Halidî(1)	Hicaz Demir Yolu Hattı Evrak Mahsen Memuru
	MehmedNazif el-Halidî	Hamidiye Hicaz Demiryolu 17. Şube Mühendisliği
1907	Ahmed Kamil el-Halidî(1)	Der'a Ambar Memurluğu
1908	Ahmed Kamil el-Halidî(2)	Kerek Sancığı Bidayet Mahkeme Savcı Yardımcılığı
	MehmedRuhi el-Halidî	Osmanlı Mebusan Meclisinde Kudüs Mebusluğu (2. Dönem)
1909	MehmedNazif el-Halidî	Yafa Kudüs Demiryolu

	Muhammed Abdulvahab el-Halidî	Komserliđi Kudüs İdare Meclisi Azası
1910	Ahmed Kamil el-Halidî(1)	Şehir Emaneti Fen Heyeti 2. Şb. Katipliği

III. BÖLÜM

3. HALİDÎ VE HÜSEYNÎ REKABETİ

1863 yılında özel bir ferman gereğince Kudüs'te ilk kez bir belediye meclisi kuruldu. Kudüs, Osmanlı şehirleri arasında belediyeye sahip olan ilk şehir kabul edilir. Belediye başkanlığı ve meclis üyeliği, şehrin ileri gelen aileleri arasında bir rekabet konusu haline gelmiştir. Belediye başkanının tayini ve meclisin teşkili, şehrin içindeki ileri gelen aileleri arasındaki güç dengesini aksettirmekteydi⁴²⁷.

Kudüs'teki nüfuzlu ailelerin ekonomik güçlerinin ana kaynağını iltizam ya da malikane hakları değil, çoğunlukla dini ve eğitim amaçlı vakıflar oluşturuyordu⁴²⁸. 19. yüzyıl boyunca Kudüs'te Hüseyinî, Halidî, Naşâşibi, Alemi, Davudi gibi isimlerle tanınmış olan birkaç eşraf ailesinden söz edilebilir. Ancak diğerlerinden önce çıkan aileler, 18. yüzyıl sonlarından itibaren neredeyse aralıksız olarak Hanefî Müftülüğü'ne ve Nakib-ül Eşraf Kaymakamlığı'na atanmış olan Hüseyinîler⁴²⁹ ve Hüseyinîleri en büyük rakipleri, Kadı Naibliği ve Şer'i Mahkeme Başkâtipliği gibi kentteki diğer prestijli mevkileri elinde tutan Halidî ailesi⁴³⁰. Kudüs eşrafı arasında en güçlü mevkiye sahip ailelerdi. Bu iki aile birbirleriyle mücadele içerisinde olsalarda gerekli olduğunda birlikte de hareket etmişlerdir. Örneğin; 1878 yılında Halidîlerin ve Hüseyinîlerin hakimiyeti Mutasarrıf Rauf Paşa'nın gözüne batmaktaydı. Bu konuda yazılmış Alman konsolosluğunun detaylı raporunda Mutasarrıf Rauf Paşa İstanbul'dan uzun zamandan beri şehirde yaşayan eşraf ailelerinin sonunu getirmenin yolunu arıyordu. Beklenen bu fırsat, 1879 yılının son baharında mahalli mahkemelerin ve idari birimlerin yeniden düzenlenmesi ve yeni seçimler sırasında ortaya çıkmıştır. Bab-ı Ali'nin olağanüstü bir yetkilendirmesiyle mutasarrıflık, Kudüs meclislerinden Halidî ve Hüseyinîlerin üyelerine el çektirmiştir. Ayrıca mutasarrıf her iki aileyi sadakatsizlik, görevlerini ihmal ve rüşvet ile suçlayarak sahip oldukları bazı emlakın senetlerini incelemeye almıştır. Bütün bu olup bitenlere karşı her iki aile çekişmeyi bir tarafa bırakıp Hüseyinîlerin girişimiyle 9 Ekim 1879 tarihinde şehirdeki eski itibarlı durumlarını yeniden elde etmek için ortak bir cephe oluşturma gayesiyle bir araya gelmişlerdir. 9-10-11 Ekim 1879 tarihlerinde

⁴²⁷ Zeyad Alzaghal, 2018, s. 17.

⁴²⁸ Yasemin Avcı, 2004, s. 49.

⁴²⁹ Yasemin Avcı, 2004, s. 122.

⁴³⁰ Şerife Memiş, 2016, s. 192.

Bab-1 Ali'ye telgraf çekme suretiyle mutasarrıfı şikayet etmişlerdir. Taraftarlarından topladıkları 8.000 imzalı şikayetnameyi de Bab-1 Ali'ye arz etmişlerdir. Bununla da yetinmeyip Kudüs'te bulunan Avrupalı konsoloslardan yardım almak için şikayetlerini onlara da bildirmişlerdir⁴³¹.

Kudüs'te Hüseyinler eski otokrasiyi, Halidiler liberalleri desteklemişlerdir. Kudüs Belediye Başkanı Yusuf Ziya el-Halidî, Kudüs'ü temsil etmesi için mebus seçilmiş ve İstanbul'a gitmişti. Ancak II. Abdülhamid anayasayı rafa kaldırmış ve halifeliği Pan-İslamist bir bağlılıkla birleştirdiği yeni bir Osmanlı milliyetçiliği geliştirmişti. II. Abdülhamid'in bu yolda aldığı sıkı tedbirler Kudüs'te de kısa sürede hissedilmişti: Yusuf Ziya el-Halidî İstanbul'dan sürülmüş, Belediye Başkanlığı'ndan alınmış ve yerine Ömer el-Hüseyinî getirilmiştir. Halidilerin gerilemesi Hüseyinlerin ilerlemesi demektir⁴³². Kudüs Sancağı'ndan Meclis'e gidecek bir adayın seçiminde, Yusuf Ziya el-Halidî'nin rakibi, kentlin tutuculuğu ile tanınan öteki nüfuzlu ailesi Hüseyinlerdendi⁴³³. Hüseyinleri en büyük rakipleri olan bu aile, Kadı Naipliği ve Şer'i mahkemede başkatiplik gibi kentteki diğer prestijli mevkileri elinde tutmaktaydı⁴³⁴.

Kudüs'te Halidiler ve Hüseyinler arasında büyük rekabetin unsurlarından biri politiktir. Halidiler, daha çok Bab-1 Ali'nin hâkimiyeti altında sürmekte olan Tanzimat uygulamalarının destekçisiydiler. Tanzimat'ı sultanın keyfi idaresinin sınırlandırılması, daha sistemli bir yönetimin kurulması ve devletin bütünlüğünün korunması için mutlak gereklilik olarak görüyorlardı. Halidî ailesi ise, Tanzimat'ın üç adamından biri olan Ali Paşa'nın himayesindeki Reşid Paşa'ya Suriye Valisi olduğu dönem boyunca (1866–1871) destek vermişti. Ailenin önde gelen üyesi Yasin Halidî, 1867 Aralık'ında Reşid Paşa'nın Suriye'de yapılacak yenilikleri istişare etmek üzere topladığı Meclisi Umumi'de Kudüs temsilcisi olarak bulunmuştur. Aynı yıl Kudüs'te kurulan Belediye Meclisi'nin riyasetine, Reşid Paşa'nın yenilikçi politikalarını destekleyen Yusuf Ziya Halidî atanmıştır. Yusuf Ziya Halidî dokuz yıl boyunca Kudüs Belediye Başkanlığı yaptıktan sonra, 1877 yılında açılan Meclis-i Mebusan'a Kudüs mebusu olarak girmiştir. 1878 baharında II. Abdülhamid'in iradesiyle Meclis kapatıldıktan sonra tehlikeli addedilen ve İstanbul'u terk etmesi emredilen on kadar mebus arasında Yusuf

⁴³¹ A. Schölch, 2012, s. 183.

⁴³² Simon Sebag Montefiore, 2016, s. 364.

⁴³³ Hasan Kayalı, 2018, s. 252.

⁴³⁴ Yasemin Avcı, 2004, s. 47.

Ziya da vardır. II. Abdülhamid döneminde, Halidî ailesinin Kudüs'teki siyasî ve idarî üstünlüğü en azından belli bir dönem için sona ermiştir. Yasin Halidî, Trablussam'a naib olarak atanmış, bir süre Viyana'da kaldıktan sonra Kudüs'e dönen Yusuf Ziya ise belediye reisliğini Hüseyinî ailesinden Ömer Abdüsselam'a devretmiştir, bundan sonra Doğu Anadolu'da ve Suriye'de kaymakamlık gibi daha alt idari statülerle yetinmek zorunda kalmıştır. Halidîlerin en büyük rakipleri Hüseyinîler ise daha muhafazakâr davranarak, II. Abdülhamid'i ve onun politikalarını desteklemişlerdir. II. Abdülhamid döneminde belirgin bir üstünlük elde eden Hüseyinîler, 19. yüzyılın sonlarına kadar, Hanefi Müftülüğü, Nakib-ül esraf Kaymakamlığı ve Belediye Reisliği gibi şehirdeki en etkili mevkileri ellerinde tutmuşlardır. 1882 yılında Belediye Reisliği'ne atanan Selim Hüseyinî on altı yıl boyunca bu görevi sürdürmüştür. Ailenin diğer üyeleri de sancak yönetiminde önemli mevkilere gelmişlerdir ⁴³⁵. Osmanlı Devleti, eşraf aileleri arasındaki rekabete belli sınırları aşmadığı ve merkezi otoriteyi zayıflatacak kadar artmadığı sürece müdahale etmemiştir. Ancak bazen gereğinden fazla güçlenen bu ailelerin reislerine karşı sert tedbirler almış ve bu kişileri ücra yerlerde mecburi ikamete tâbi tutmuştur.

Halidî ve Hüseyinî aileleri arasındaki rekabet, birçok arşiv belgesine de konu olmuştur. Halidîler ile Hüseyinîler arasındaki rekabet, arşiv belgelerinde "Minelkadim familyamıza buğz ve a'davetiyle meşhur olan Yusuf Efendi el-Halidî", ⁴³⁶ şeklinde yansımıştır. Kudüs eşrafı arasında Halidî ve Hüseyinî aileleri arasındaki rekabetin bir sebebi de bu iki ailenin yerel memuriyetleri paylaşamamasıdır. Özellikle Gazze'de 1890'lı yıllarda Nakibüleşraflık, Müftülük ve Bidayet Mahkemesi azalığının Hüseyinî ailesinin elinde olması Halidîlerin düşmanlığına yol açmıştır. Bu tür anlaşmazlıklara zaman zaman devlet görevlileri de taraf olmuşlardır ⁴³⁷. 1890'lı yıllarında Kudüs'ün en önde gelen iki ailesi Halidîler ve Hüseyinîler arasındaki rekabet, eskiden olduğu gibi hatta belki de daha da keskinleşmiş olarak devam etmekteydi. Hangisinin üstünlük kuracağını, mahalli yöneticiyle sürdürülen ilişki ve merkezleşmenin giderek arttığı bir çağda İstanbul'daki politik çevrelerle kurulan organik bağlar belirliyordu. Siyasî eğilimleri hakkında bir genelleme yapmak gerekirse; Halidîler, daha çok Bab-ı

⁴³⁵ Yasemin Avcı, 2004, s. 126.

⁴³⁶ BOA, HR. TO, No: 390/47, 11 Zilkade 1302/22 Ağustos 1885.

⁴³⁷ "Bu işlerde ailemize öteden beri muhalefette bulunan Halidî ailesinin", BOA, DH. MKT, No: 367/31, 3 Şevval 1312/30 Mart 1895; BOA, HR. TO, No: 462/13.

Ali'nin hakimiyeti altında sürmekte olan Tanzimat reformlarının destekçisiydiler. Tanzimat'ı sultanın keyfi idaresinin sınırlandırması, daha sistemli bir yönetimin kurulması ve imparatorluğun bütünlüğünün korunması için mutlak gereklilik olarak görüyorlardı⁴³⁸. Bu rekabete ailelere yakın olan devlet görevlileri de müdahil olmuştur. 1880'lerde Halidî ailesi ile yakın ilişki kuran devlet görevlilerinden biri de Yusuf Ziya el-Halidî ile de oldukça samimi olan Kudüs Mutasarrıfı Rauf Paşa'ydı. Hüseyinî ailesinden Hüseyin el-Hüseyinî, Mehmed Hanefi el-Hüseyinî, Abdülhay Faik el-Hüseyinî ve Abdurrahman Şefik el-Hüseyinî adlı dört kişinin 22 Ağustos 1885'te kaleme aldığı bir dilekçeye göre, Kudüs Mutasarrıfı Rauf Paşa, Halidîleri destekleyen Ebu Hazire gibi ailelerin etkisinde kalarak yerel memurlara Hüseyinî ailesi ile ilişki kurmalarını emretmiştir. Daha sonra da Kudüs Maarif Komisyonu Başkanı Mehmed Hanefi el-Hüseyinî ile Kudüs İdare Meclisi Azası Abdülhay Faik'i de azletmiştir. Yıllık 40 kuruş vergi verdiklerini, Mutasarrıf Rauf Paşa'dan şikâyet ederek tahkikat açılmasını talep etmişlerdir⁴³⁹.

Tevfik Paşa zamanında Hüseyinîlere karşı ortaya çıkan muhalefetten en çok yararlanan Halidî ailesi olmuştur⁴⁴⁰. 1898 yılında yapılan belediye seçimlerinde Halidîler ve Hüseyinîler arasındaki kıyasıya rekabet yaşanmış, Halidî ailesi tüm gücünü topladı ve en önde gelen üyelerinden Yasin el-Halidî'yi seçime soktu. Liste mutasarrıfa sunuldu ve sonunda Yasin el-Halidî reis olarak atandı⁴⁴¹.

18. yüzyıl sonlarından itibaren neredeyse aralıksız olarak Hanefî Müftülüğü'ne ve Nakib-ül eşraf Kaymakamlığı'na atanmış olan Hüseyinîler ve Şer'i Mahkeme Başkâtipliği'ni birkaç nesil boyunca ellerinde tutmayı başaran Halidîler, Kudüs eşrafi arasında en güçlü mevkiye sahip olan aileler olmuşlardır⁴⁴². Bu aileler, köylerdeki çiftçilerin iktisadi durumlarının kötü olmasından dolayı, nüfuzlarını kullanarak onlardan yararlanma yoluna gitmişlerdir. Fazla vergi ödemekten ve askere alınmaktan korkan köylüler, ellerinde bulunan arazileri kendi adlarına kaydettirmemiş, eşraftan kişiler de bu durumdan istifade ederek onların arazilerine el koymuş ve bu arazileri kendi adlarına tescil ettirmişlerdir. Böylece riyaset için gerekli olan şeref, ilim ve malı

⁴³⁸ Yasemin Avcı, 2004, s. 125.

⁴³⁹ BOA, HR. TO, No: 390/47, 11 Zilkade 1302/22 Ağustos 1885.

⁴⁴⁰ Yasemin Avcı, 2004, s. 129.

⁴⁴¹ Yasemin Avcı, 2004, s. 142.

⁴⁴² Saliha Gümüş, 2009, s. 103.

bünyelerinde toplamışlar ve nüfuzlarını kullanmışlardır. Nüfuzlu aileler, Müslüman nüfus üzerinde olduğu kadar gayrimüslimleri de etki alanlarına almışlardır⁴⁴³.

Nüfuzlu aileler çocuklarını İstanbul'daki yüksekokullarda ve Avrupa'daki üniversitelerde de okutma imkânı bulmuşlardır. Ancak diğer aileler, maddî imkânsızlıklardan dolayı çocuklarına eğitimlerini tamamlattıramamışlardır. Yüksek tahsil fırsatı azalan ailelerin çocukları ise, 19. yüzyılın başlarında Şam bölgesinde Arap milliyetçiliği hareketinde rol oynamaya başlamışlardır⁴⁴⁴.

⁴⁴³ Saliha Gümüş, 2009, s. 104.

⁴⁴⁴ Işıl Işık Bostancı, 2006, s. 193.

SONUÇ

Hazırladığımız, “Kudüs Eşraf Ailelerinden Hüseyinîler ve Halidîler” isimli lisansüstü tez çalışmamızda, Filistin’in nüfuzlu ailelerinden Halidî ve Hüseyinî aileleri ele alınmıştır. Çalışmamızda, Hüseyinîlerden 43, Halidîlerden 20 kişinin biyografisi tarafımızca ortaya çıkartılmıştır. Halidî ve Hüseyinî aileleri Kudüs’te Memlûklüler’den günümüze etkinliğini devam ettiren iki önemli ailedir. Bu iki aile Kudüs’te yerel yönetimde söz sahibi olmak, halk üzerinde daha nüfuzlu konuma gelmek, üst düzey mevkileri ele geçirmek için sürekli mücadele halinde olmuşlardır. Kudüs’te nüfuzlu ailelerin sadece Halidîler ve Hüseyinîler olmadığından yukarıda da bahsetmiştik. Bu iki aileyi birlikte değerlendirmemizin bir sebebi Kudüs’teki diğer ailelerden daha ön plana çıkmış olmaları bir diğer sebebi de bu iki aile için “ Düşman Kardeşler” terimini tam anlamıyla ifade etmelerinden dolayı, birbirinden bağımsız incelemek eksikliğe neden olacaktı. Bu iki aile Kudüs’te söz sahibi olabilmek için birbirleri ile mücadele içerisinde olsalarda ortak çıkarları söz konusu olduğunda birlikte hareket etmekten kaçınmamışlardır.

Yaptığımız araştırmalar neticesinde Hüseyinîlerin daha çok dini makamları, Halidîlerin ise idari makamları ellerinde tuttuğu görülmektedir. Osmanlı iç politikasına ve Filistin’de ki Osmanlı idarecilerinin tutumlarına göre her iki ailenin zaman zaman güç kazanıp güç kaybettiği arşiv belgelerinden ve tarihi gelişmelerden anlaşılmaktadır. Osmanlı yerel yönetiminin en önemli aşamalarından biri olan belediyeçilikte bu ailelerden ilk olarak Halidîler öne çıkmıştır. Kudüs’ün ikinci Belediye Başkanı Yusuf Ziya el Halidî’dir. 1876 yılında Osmanlı Meclis-i Mebusan’ı açıldığında Kudüs’ü temsil edenlerden biri de Yusuf Ziya el-Halidî’ydi. Osmanlı Meclis-i Mebusan’ına Yusuf Ziya ve Ruhi gibi iki mebus yetiştiren Halidî ailesi aynı zamanda Siyonizme ilk dikkat çeken isimlerdendir.

Her iki ailede eğitime önem vermiştir. Hüseyinîlerden Ali Nuri el-Hüseyinî, Musa Kazım el-Hüseyinî, Abdüsselam el-Hüseyinî Mekteb-i Mülkiye’den; Mehmed Kamil el-Hüseyinî Mercan İdadisi’nden, Said el-Hüseyinî, Mehmed Halil el-Hüseyinî Beyrut Sultanisi’nden, Mehmed Kamil el-Hüseyinî Mekteb-i Tıbbiye’den mezun olmuştur. Halidîlerden Mehmed Nazif el-Halidî Mühendislik Mektebi’nden, Mehmed Ruhi, Mekteb-i Mülkiye’den, Ahmed Kamil el-Halidî Alliance İsrailite’den, Ahmed Kamil el-Halidî Mekteb-i Hukuk’tan, Selim

Ahmed el-Halidî Mekteb-i Tıbbiye'nin Dişçilik bölümünden, Yusuf Ziya Malta Protestan Koleji'nden ve Robet Koleji'den mezun olmuştur. Halidîler, Hüseyinîlerden daha fazla basılı eser vermiştir. Yusuf Ziya el-Halidî Mutki Kaymakamlığı yaptığı sırada ilk Kürtçe sözlüğü hazırladığı gibi Siyonizm aleyhinde de ilk yazılardan birini kaleme almıştır. Yusuf Ziya el-Halidî'nin yeğeni Ruhi el-Halidî ise Modern Arap Edebiyatı'nda ilk karşılaştırmalı çalışmalardan birini yapmıştır. Aynı zamanda Victor Hugo adlı eserinde Arap ve Batı Edebiyatını karşılaştırmıştır. Filistin'in Osmanlı ve İngiliz döneminde önemli bir gücü bulunan Halidî ailesi mensuplarının eserleri bugün Kudüs'te Halidî Kütüphanesi'nde bulunmaktadır.

Hüseyinîlerden idari görevlerde öne çıkan kişi Musa Kazım Paşa el-Hüseyinî'dir. Dini ve siyasi olarak ise Kudüs Müftüsü Hacı Emin el-Hüseyinî'dir. Halidîlerden Ruhi el-Halidî, Arap ittihatçısıdır. Ruhi el-Halidî aynı zamanda 10 yıl kadar Osmanlı Dış İşlerinde Bordeox Şehbenderliği yapmıştır. Halidîlerden Mehmed Nazif el-Halidî devlet memurluğunu bıraktıktan sonra petrol ve maden şirketi de kurmuş olan bir müteşebbistir. Her iki aileninde Paşalık ünvanı almış birer kişi bulunmaktadır. Halidîlerden Yusuf Ziya ve Hüseyinîlerden Musa Kazım'dır.

Hüseyinî ailesi ferdleri daha çok Kudüs İdare Meclis-i Azalığı, Nakibüleşraf kaymakamlığı, Rüştüye Mektebi öğretmenliği Mahkeme Zabıt Katipliği, Naiplik, Kaymakamlık, Müftülük, Aşar Mültezimliği, Hafriyat Komiserliği, Belediye Başkanlığı, Maarif Müdürlüğü, Belediye Hekimliği, Mutasarrıflık, Mebusluk gibi siyasi ve dini makamları elinde tutmuştur. Osmanlı döneminde nüfuzlu bir aile olan Hüseyinîler Filistin'in İngiliz Mandası altında bulunduğu dönemde de etkili olmuşlardır. İngiliz döneminin ilk Kudüs belediye Başkanı Hüseyinîlerden Musa Kazım el-Hüseyinî'dir. Halidî ailesi Hüseyinî ailesinin aksine dini makamlardan daha çok siyasi ve bürokratik mevkileri işgal etmiştir. Aile üyeleri Belediye Meclis Üyeliği, Nüfus Nazırlığı, Mahkeme Kâtipliği, Maarif Komisyonu üyeliği, Pasaport Memurluğu, Savcı Yardımcılığı, Müze Memurluğu, Hafriyat komiserliği, Mühendis, Öğretim üyeliği, Konsolosluk, Mebusluk, Banka Müdürlüğü Müderrislik, Naiplik, Belediye Başkanlığı, Kaymakamlık gibi görevlerde bulunmuştur.

Filistin'de Siyonizm tehlikesine ilk dikkat çekenler Halidîlerden Yusuf Ziya'dır. Ancak ömrü boyunca Siyonizm'e karşı mücadele eden ve fikirleri

günümüzde de benimsenen kişi Hüseyinlerden Muhammed Hacı Emin el-Hüseyinî'dir. Muhammed Hacı Emin el-Hüseyinî, Filistin meselesini yerel bir sorun olmaktan çıkarıp bir medeniyetler çatışması, bir İslam dünyası meselesi haline getirmiştir.

KAYNAKÇA

Arşivler

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Araştırma Eserler

Albayrak, Sadık, *Son Devir Osmanlı Uleması*, C.1, Milli Gazete Yayınları, İstanbul, 1980.

Armstrong, Karen, *Kudüs Kutsal Şehir*, Derin Tarih Yay., İstanbul, 2017.

Avcı, Yasemin, *Değişim Sürecinde Bir Osmanlı Kenti: Kudüs (1890-1914)*, Phoenix Yay., Ankara, 2004.

Balcı, Sezai-Mustafa Balcıoğlu, *Rothschildler ve Osmanlı İmparatorluğu*, Erguvani Yay. Ankara, 2017.

Elpeleg, Zvi, *Filistin Ulusal Hareketinin Kurucusu Hacı Emin El-Hüseynî*, Çev. Dilek Şendil, İletişim Yay., İstanbul, 1999.

Ercan, Yavuz, *Kudüs Ermeni Patrikhanesi*, TTK Yay., Ankara, 1988.

Filistin Ülke Raporu, Haz. Muhammed Murat Yağış, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, İhracatı Geliştirme ve Etüd Merkezi, Ankara, 2010.

Güneş, İhsan, *Türk Parlamento Tarihi I. ve II. Meşrutiyet*, II, TBMM Kültür Yay., Ankara, 1997.

Kayalı, Hasan, *Jön Türkler ve Araplar Osmanlılık, Erken Arap Milliyetçiliği ve İslamcılık (1908-1918)*, Çev. Türkan Yöney, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2018.

Kutsal Kitap, Yeni Dünya Çevirisi, ABD, 2019.

Mescid-i Aksa Rehberi (Haram-ı Şerif), Filistin Uluslararası İlişkiler Çalışmaları Akademik Topuluğu Kudüs, TİKA, Ağustos 2013.

Mattar, Philip, *The Mufti of Jerusalem Al-Hajj Amin al-Husayni and the Palestinian National Movement*, (Kudüs Müftüsü Hacı Emin El-Hüseynî), Çev. İsa Ölmez ve Ali Soylu, Akademi Yay., İstanbul, 1991.

Montefiore, Simon Sebag, *Kudüs Bir Şehrin Biyografisi*, Çev. Cem Demirkan, Pegasus Yay., İstanbul, 2016.

Selam, Selim Ali, *Beyrut Şehremininin Anıları 1908-1918*, Yay. Haz. Hasan Ali Hallak, Terc. Halit Özkan, İstanbul, 2005.

Selam, Selim Ali, *Beyrut Şehremininin Anıları (1908-1918)*, Klasik Yay., İstanbul, 2009.

Singer, Amy, *Kadılar Kullar Kudüslü Köylüler*, Tarih Vakfı Yurt Yay., Çev. Sema Bulutsuz, İstanbul, 1996.

Steih, Abdalqader, *Osmanlı Kudüs'ü (1700-1757)*, Taş Mektep Yay., İstanbul, 2017.

Yusuf Ziyaeddin Paşa, *Kürtçe-Türkçe Sözlük*, Yeniden Düzenleyen: MehmedEmin Bozarslan, Çıra Yay., İstanbul, 1978.

Makaleler

Akyıldız, Ali, “Yusuf İzzeddin”, *DİA*, C. 44, İstanbul, 2013, s.13-16.

Bozkurt, Nebi “Sarı”, *DİA*, C. 36, İstanbul, 2009, s. 152-154.

Bulut, Ali, “Ruhi el-Halidî”, *DİA*, C. Ek-1, İstanbul, 2016, s. 518-519.

Çakmak Abdullah, “Kudüs Haseki Sultan İmaretinin Müslümanlara Yönelik Hizmetleri”, *Kudüs (Din, Toplum, Siyaset)*, ed. Ahmed Türkan, GRTC yayımları, İst. 2020 s.241-271.

İpşirli, Mehmet, “Müderriş (Osmanlılarda)”, *DİA*, c. 31, İstanbul 2006, s. 468-470,

Karaman, M. Lutfullah, “Filistin”, *DİA*, C. 13, İstanbul, s. 89.

Kaya, Mehmet, “XIX. Yüzyıl ve XX. Yüzyıl Başlarında Büyük Güçlerin Etkisinde Kudüs Sancağı (1850-1914)”, *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, XXXIII, Bahar 2013, s. 145-164.

Kızıloğlu, Sedat, “İsrail Devleti'nin Kuruluşuna Kadar Geçen Süreçte Yahudiler ve Siyonizm'in Gelişimi”, *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.2, S.1, 2012, s. 35-64

Koch, Ariel, “Israeli Black Flags: Salafist Jihadi Representations in Israel and the Rise of the Islamic State Organization”, *Military and Strategic Affairs*, V. 7, N.2, September 2015, s.125-148

Mertoğlu, M. Suat, “Yusuf Ziya el-Halidî”, C. 44, *DİA*, İstanbul 2013. s. 32-34.

Satış, İhsan, “Kudüs Mutasarrıfları”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXX/2, 2015. s. 545-572.

Satış, İhsan, “Kutsal Topraklara Yolculuk: Bazı İmparator, Velihaht Prens ve Devlet Adamlarının Kudüs Ziyaretleri (1855-1901)”, *Tarihin Peşinde*, XIII, 2015 s. 241-265

“100. Yıl Kutsal Şehir Düştü Kudüs’e Veda”, *Atlas Tarih Dergisi*, S. 50, Aralık 2017.

Yuval Ben-Bassat, “Al-KHalidî Family”, *EI3*, 2020, s.81-88.

Tezler

Almasri, Mutasem, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Kudüs’e Gönderilen Surre-i Hümayun*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, 2015.

Alzaghal, Zeyad, *Osmanlı Döneminde Kudüs’te Kazılar (1860-1918)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2018.

Ay, Rahim, *Kudüs Şehri Siyasi Tarihi (Başlangıcından MS 135’e Kadar) ve 3 Kutsal Dindeki Önemi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van, 1997.

Bostancı, Işıl Işık, *XIX. Yüzyılda Filistin*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2006.

Dolu, Alaattin, *Osmanlı Kudüsü’nde Toplum ve Siyaset (1703-1789)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2017.

Eser, Mithat, *Abbasilerin İlk Döneminde Seyyid ve Şeriflerin Dini, Sosyal ve Kültürel Konumları*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2008.

Fişne, Rahime, *XVIII. Yüzyıl Başlarında Kudüs Surre-i Hümayun*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar, 2012.

Ghannam, Ahmad Fayad, *Filistin Sorunu ve Hacı Emin El-Hüseynî*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2011.

Girgin, Güneş, *Fenikeliler’de Akdeniz Ticareti*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2006.

Gümüş, Saliha, *II. Abdülhamit Döneminde Filistin Politikası*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, Ortadoğu Araştırma Enstitüsü, İstanbul, 2009.

Kaplan, Sümeyra, *Hız. Peygamber Döneminde Siyasi Sosyal ve Askeri Konumuyla Hz. Ali*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2007.

Kaygısız, Hüseyin, *Filistin'e Yapılan Yahudi Göçleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kilis, 2014.

Memiş, Şerife, *Osmanlı Taşra Toplumunu ve Vakıf Kurumu: Kudüs, 1703-1831*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2016.

Taşkın, Ünal, *Osmanlı Devleti'nde Kullanılan Ölçü ve Tartı Birimleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2005.

Yücel, Besime, *Siyasi Coğrafya Açısından Filistin Sorunu*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2012.

İnternet Adresleri

<http://www.kHalidilibrary.org/yusifdiaae.html> (Erişim Tarihi 10.01.2020)

<http://www.kHalidilibrary.org/yusifdiaae.html> (Erişim Tarihi: 10.01.2019)

https://en.wikipedia.org/wiki/Hussein_al-Husayni (Erişim Tarihi: 24.01.2020).

https://en.wikipedia.org/wiki/Mayor_of_Jerusalem (Erişim Tarihi: 24.01.2020).

https://en.wikipedia.org/wiki/Musa_al-Husayni (Erişim Tarihi: 26.01.2020)

https://en.wikipedia.org/wiki/Musa_al-Husayni (Erişim Tarihi: 26.01.2020)

<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/osmanlinin-filistinden-bitlise-atadigi-kaymakamdan-arapca-kurtce-sozluk/1300107> (Erişim Tarihi 10.01.2019)

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı-Soyadı	Anıl Atmış
Doğum Yeri-Tarihi	Adana – 18.05.1993
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Giresun Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
Yüksek Lisans	Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı
Bildiği Yabancı Diller (varsa)	Arapça – İngilizce
Bilimsel Faaliyetleri (varsa)	“Tarih Topluluğu” başkanlığı sürecinde çeşitli akademik toplantıların düzenlenmesinde görevli oldu.
İş Deneyimi	
Stajlar	Aksu Anadolu Lisesi (Giresun)
Projeler	-
Çalıştığı Kurumlar	Bilgi Özel Eğitim Kurumları
İletişim	
E-Posta Adresi	anil.atmis01@gmail.com
Tarih	13.07.2020